

Poliisi ampuu - hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella

Turun yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Poliisioikeus

Tutkielma

Aki Lahtinen

Syksy 2011

LAHTINEN, AKI: Poliisi ampuu – hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella

Tutkielma, XIV s. + 96 s.

Poliisioikeus

Marraskuu 2011

Tutkielmassani, joka voidaan määritellä poliisioikeuden alaan kuuluvaksi oikeusdogmaattiseksi tutkimukseksi, tarkastellaan poliisin voimankäytön rajoja ja erityisesti sitä kumman, hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella poliisimiehen voimankäyttöä pitäisi arvioida. Oikeustieteellisen keskustelun asiasta aloitti Tuori vuonna 2004 ilmestyneessä artikkelissa. Kaikille ihmisille yleisesti kuuluva hätävarjelu-oikeus on säännelty rikoslaisissa (RL 39/1889) ja poliisimiehen voimakeinojen käyttöoikeus on säännelty poliisilaisissa (PoliisiL 493/1995). Ongelmana on, että tietyissä poliisin kohtaamissa voimankäyttötilanteissa poliisimiehen tekoa, esimerkiksi ase- tai muuta voimankäyttöä voidaan arvioida sekä hätävarjelu- että voimakeinojen käytösäännöksiä perusteella. Hätävarjelu on kaikille kuuluva oikeus puolustaa itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä. Voimakeinoja taas on oikeus käyttää vain virkatehtävän tai vastaavan tehtävän suorittamiseksi ja kyseinen oikeus kuuluu vain tietyille ammattiryhmille kuten poliiseille, rajavartijoille ja järjestyksenvalvojille.

Tutkimus rakentuu kahdesta osasta. Ensimmäisessä osassa käsittelem poliisin voimankäyttöä ja sitä, miten vallitsevan oikeustilan mukaan poliisin voimankäyttöä ja sen rajoja arvioidaan. Poliisin voimankäytölle rajoja asettavat muun muassa perus- ja ihmisoikeudet, poliisitoiminnan yleiset periaatteet, hallintolain (HL 434/2003) hallinnon oikeusperiaatteet, virkatehtävän ja tilanteen mukaisuuden vaatimus sekä tarpeellisuus ja puolustettavuusvaatimus. Ensimmäisen osan lopussa tarkastelen poliisin oikeutta hätävarjelu-oikeuden käyttämiseen oikeuslähteiden avulla. Toisessa osassa tutkin sekä poliisimiehen että yhteiskunnan näkökulmasta sitä, kumman hätävarjelun vai voimakeinojen käytösäännöksen perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida. Tarkastelen myös mitä vaikutuksia uudella 1.1.2014 voimaan astuvalla poliisilalla (PoliisiL 872/2011) on tutkimukseni kannalta. Tutkimukseni lopussa pyrin avaamaan oikeustieteellistä keskustelua poliisioikeuden ja rikosoikeuden välisestä kollisiosta, sekä pohdin sitä, sisältääkö voimakeinojen käytösäännös hätävarjelutyypiset tilanteet.

Tutkimuksen perusteella sekä poliisimiehen että yhteiskunnan kannalta poliisimiehen tulisi toimia voimankäyttötilanteessa voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Tällöin poliisimiehen voimankäyttö olisi aina sekä oikeusjärjestyksen että virkavelvollisuuden mukaista. Myös syyttömyys oletama ja tähän kiinteästi liittyvät todistustaakkakysymykset puoltavat voimakeinojen käyttöä. Hätävarjelusäännöksen hyötyinä on pidetty sitä, että se mahdollistaa ankaramman ja summittaisemman voimankäytön kuin voimakeinojen käytösäännös. Nähdäkseni kuitenkin voimakeinojen käytösäännöksen puolustettavuuskriteeri mahdollistaa riittävän voimankäytön hätävarjelutyypisissä tilanteissa.

Asiasanat

Hätävarjelu, Perusoikeudet, Poliisi, Todistustaakka, Toimivalta, Virkavastuu, Voimakeinojen käyttö

Sisällys

Sisällys	II
Lähteet.....	V
Kirjallisuus	V
Virallislähteet	IX
Internet-lähteet	X
Oikeustapaukset	X
Korkein oikeus	X
Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.....	X
Syyttäjänviraston päätös.....	XI
Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös	XI
Lyhenneluettelo.....	XII
Aluksi	XIII
Johdanto	1
1. Tutkimusongelma.....	1
2. Tutkimuksen rakenne	3
3. Tutkimuksen liityntä oikeustieteelliseen tutkimuksen kenttään	4
Ensimmäinen osa: Poliisin laillisen voimankäytön rajat	7
1. Vastuuvapausperusteista	7
2. Voimankäyttö.....	8
2.1 Voimankäytön liityntä perustuslakiin	9
Henkilökohtainen turvallisuus muiden perusoikeuksien rajoitus perusteena	12
2.2 Voimankäytön liityntä ihmisoikeuksiin	12
2.3 Rikoslain yleissäännös voimakeinojen käytöstä	14
Voimankäyttöön oikeuttavat tilanteet	14

Voimakeinojen rajat	15
2.4 Poliisin voimankäyttöä rajoittavat periaatteet	18
Poliisin toiminnan yleiset periaatteet	18
Hallinnon yleiset periaatteet.....	20
2.5 Poliisimiehen oikeus voimakeinojen käyttöön	22
Virkatehtävä	22
Tilanteet jotka oikeuttavat poliisimiehen voimakeinojen käyttämiseen	25
Toimenpiteistä luopuminen ja ennakkollinen voimankäyttö	27
Puolustettavuusvaatimus	28
Aseen käyttö.....	30
3. Hätävarjelu	33
4. Voimankäytön liioittelu	37
4.1 Hätävarjelun liioittelu	37
4.2 Voimakeinojen käytön liioittelu	38
5. Poliisin oikeus hätävarjeluoikeuden käyttämiseen oikeuslähteiden valossa.....	40
5.1 Lain esityöt	40
5.2 Oikeuskäytäntö	42
5.3 Oikeustiede	55
5.4 Poliisikoulutus	57
5.5 Yhteenveto.....	59
Toinen osa: Hätävarjelua vai voimakeinojen käyttöä	60
1. Seikat, jotka puhuvat voimakeinon käytösäännöksen puolesta	60
1.1 Oikeusjärjestyksen mukaista	60
1.2 Todistustaakka syyttäjällä	63
1.3 Virkavelvollisuus.....	64
1.4 Voimankäyttöväline	67
Etälamautin-tapaus	68

Perustuslain 107 §	70
1.5 Lex specialis derogat generali	72
1.6 Ampuma-aseen käyttöoikeus.....	73
2. Seikat, jotka puhuvat hätävarjelusäännöksen puolesta	75
2.1 ”Jollei teko ilmeisesti ylitä sitä”	75
2.2 Voimankäytön liioittelu.....	77
2.3 Virkarikos	78
3. Punnintaa hätävarjelun ja voimakeinojen käytön välillä	80
3.1 Vapaa-ajalla oleva poliisimies.....	82
4. Katsaus tulevaisuuteen - uusi poliisilaki	83
4.1 Poliisimiehen oikeus hätävarjeluun uuden poliisilain mukaan – kriittistä pohdintaa.....	86
5. Pohdintaa ja yhteenvetoa.....	87
5.1 Poliisioikeuden ja rikosoikeuden kollisio - keskustelun avaus	88
5.2 Puolustusteossa ei ole kyse virkatehtävän suorittamisesta – kriittistä pohdintaa.	90
5.3 Näkökulma - voimakeinojen käytösäännös sisältää hätävarjelutyypiset teot	92
5.4 De lege ferenda.....	93
Lopuksi.....	94

Lähteet

Kirjallisuus

Alanen Aatos, 1925. Hätävarjelus yksityisen käyttämänä oikeussuojakeinona. Helsingin uusi kirjapaino Oy. Helsinki 1925.

Aarnio, Aulis 2011: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2011.

Backman, Eero 2004: Huomioita hätävarjelusta ja todistustaakan jaosta hätävarjeluasioissa. Teoksessa: Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Juhlajulkaisu Antti Jokela 26.1.2005

Boucht, Johan 2011. Polisiär våldsanvändning: en straff- och offentlighetsrättslig undersökning. Iustus. Uppsala 2011.

Boucht, Johan – Frände, Dan 2008: Suomen rikosoikeus. Rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 17/2008. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere 2008.

Frände, Dan 2005: Yleinen rikosoikeus. Suomentanut Markus Wahlberg. Edita publishing Oy. Helsinki 2005.

Hack, Tapani 2007: Poliisin voimakeinojen käytön rajat. (Julkaisematon pro gradu-työ). Turku 2007.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka 2011: Perusoikeudet. WSOYpro. Helsinki 2011.

Hakapää, Kari 2010: Uusi kansainvälinen oikeus. Talentum. Helsinki 2010.

Hakonen, Kimmo 2006: Hätätilaoikeudellinen voimankäyttö. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.): Väki-valta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utraisen juhlakirja. Talentum, Helsinki 2006, s. 67 – 78.

Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Salminen, Markku 1999: Poliisioikeus. Kauppakaari Oyj. Helsinki 1999.

Jokela, Antti 2004: Oikeudenkäynti III. Talentum. Helsinki 2004.

Jyränki, Antero 2003: Valta ja vapaus. Talentum. Helsinki 2003.

Kauppi, Arto 2007: Potilastiedot ja poliisin tiedonhankinta. WSOY. Vantaa 2007.

Kerttula, Timo 2010: Vartijat ja järjestyksenvalvojat julkisenvallan käyttäjinä. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki 2010.

Korff, Douwe 2006: The right to life, Human rights handbook, No 8. Council of Europe. 1st edition, Printed in Belgium 2006.

Koskinen, Seppo – Kulla, Heikki 2009: Virkamiesoikeuden perusteet. Talentum. Helsinki 2009.

Kuhns, Joseph B. – Knutsson, Johannes 2010: Police use of force, A global perspective. Praeger. An imprint of ABC-CLIO, LLC. Santa Barbara, California, USA 2010.

Kulla, Heikki 2008: Hallintomenettelyn perusteet. Talentum. Helsinki 2008.

Laakso, Seppo – Suviranta, Outi – Tarukannel, Veijo 2006: Yleishallinto-oikeus. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.

Lahti, Raimo 2006: Lääkäri ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuminen. Lääkintäoikeuden kehityksestä eräiden sääntelyesimerkkien valossa. Teoksessa Lohi - niva-Kerkelä, Mirva (toim): Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utraisen juhlaKirja. Talentum, Helsinki 2006, s. 187 – 210.

Lappi-Seppälä, Tapio 2004: Rikoslain yleisiä oppeja koskeva uudistus II. Lakimies 1/2004 artikkeli s. 3-36.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka 2009: Rikosoikeus. Kolmas, uudistettu painos. WSOYpro. Juva 2009.

Loman, Timo 1997: Poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja. Oy Edita Ab. Helsinki 1997.

Majanen, Martti 1979: Yksityishenkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1979.

Majanen, Martti 2006: Hätävarjelun liioittelusta. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim): Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utraisen juhlaKirja. Talentum, Helsinki 2006, s. 387 – 396.

Nuotio, Kimmo 2005: Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeusturvaukkoa? Teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.): Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005, s.215 – 244. Turku 2005.

Nuotio, Kimmo 2005b: Poliisimiehen oikeus hätävarjeluun. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein II 2004, s.59 – 71. Talentum. Helsinki 2005

Nuutila Ari-Matti 1997: Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari Oy. Helsinki 1997.

Pellonpää, Matti 2005: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2005.

Rantanen, Jari 2003: Poliisin toimivallasta ja toimivaltuuksista. Edita Prima, Poliisikoulu. Tampere 2003.

Sahavirta Ritva 2006: Käännetty todistustaakka rikosprosessioikeudessa. Teoksessa Juha Lappalainen – Timo Ojala (toim.): Kirjoituksia todistusoikeudesta. Helsingin hovioikeus 2006 s. 225 – 241.

Saraviita, Ilkka 2005: Suomalainen perusoikeusjärjestelmä. Talentum Media Oy. Helsinki 2005.

Saraviita, Ilkka 2011: Perustuslaki. Talentum. Helsinki 2011.

Sinisalo, Kari 1971: Poliisin toimivallan määräytyminen. Suomalainen lakimiesyhdistys. Vammala 1971.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti 2008: Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Talentum. Helsinki 2008.

Terenius, Markus 2007: Poliisin voimankäytön kahdet kasvot. (julkaisematon liseniaattitutkimus). Helsinki 2007.

Tolonen, Hannu 2003: Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto. Vantaa 2003.

Tuori, Kaarlo 1999: Yleinen järjestys ja turvallisuus – Perusoikeusko? Lakimies 6–7/1999 s. 920–931.

Tuori, Kaarlo 2004: En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet. Teoksessa: Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland 3-4/2004.

Tuori, Kaarlo 2009: Lausunto Perustusvaliokunnalle koskien hallituksen esitystä poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 224/2010 vp). Helsinki 2009.

Vienola, Ville 2008: Poliisimiehen käskyvalta – erityisesti aseenkäytön arvioinnissa. Helsinki 2008.

Viljanen, Veli-Pekka 2001: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSLT. Vantaa 2001.

Ylösjoki, Pentti 1965: Poliisioikeus I. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna 1965.

Virallislähteet

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HE 57/1994 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HE 1/1998 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HE 7/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HE 224/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. (sähköinen versio, www.finlex.fi)

HaVM 42/2010 vp: Hallituksen esitys poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. (sähköinen versio, www.eduskunta.fi)

Kungörelse (84/1969) om användande av skjutvapen i polistjänst. (sähköinen versio, <https://lagen.nu/1969:84>)

Internet-lähteet

Synonyymisanakirja

<http://synonyymit.fi>

24.9.2011

Valtakunnansyyttäjänvirasto

<http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Valtakunnansyyttajanvirasto>

28.8.2011

YK:n ampuma-aseiden käyttöä poliisin toiminnassa koskevat periaatteet

<http://www2.ohchr.org/english/law/firearms.htm>

2.9.2011

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2004:75 (Merikarvian vesurimies tapaus)

KKO 1997:182

KKO 1993:136

KKO 1993:54

KKO 1993:50 (Mikkelin panttivanki tapaus)

KKO 1973:II 6

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Huohvanainen v. Suomi (Application no. 57389/00), 13.3.2007

Makaratzis v. Kreikka (Application no. 50385/99), 20.12.2004

Syyttäjänviraston päätös

Kanta-Hämeen syyttäjänviraston päätökset syyttämättä jättämisestä 10/237, 10/238 ja 10/239 (Humppilan ampumistapaus).

Itä-Suomen syyttäjänviraston päätös syyttämättä jättämisestä 10/1734 (Siilinjärven ampumistapaus).

Varsinais-Suomen syyttäjänviraston päätös syyttämättä jättämisestä 10/1491. (Etälamautin tapaus)

Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös

Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös 1979/4/09

Lyhenneluettelo

A	asetus
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (Sops 18 – 19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki (449/1987)
EOA	eduskunnan oikeusasiamies (kertomus eduskunta-asiakirjoista; lyhenne viittaa myös apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuihin)
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
HL	hallintolaki (434/2003)
ibid.	ibidem (samassa paikassa)
KKO	korkein oikeus; sen vuosikirja
ks.	katso
mm.	muun muassa
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PakkokeinoL	pakkokeinolaki (450/1987)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PoliisiA	poliisiasetus (122/1995)
PoliisiL	poliisilaki (493/1995)
RajavartioL	laki rajavartiolaitoksesta (320/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
Sops	säädöskokoelman sopimussarja
TSS-oikeudet	taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset -oikeudet
Virkamieslaki	valtion virkamieslaki (750/1994)
VoimakeinoA	sisäasiainministeriön asetus poliisin voimakeinojen käyttämisestä (979/2004)
vp.	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

Aluksi

Hätäkeskus oli juuri ilmoittanut poliisipartiollemme, jossa toimin tukiasemiehenä, että torin kulmalla on nähty mies kulkevan käsiaseen kanssa. Partionjohtaja lähti ajamaan hälytysajoa kohti toria ja samanaikaisesti minä laitoin tukiasetta ampumakuntoon. Aseen kanssa ollut mies jäi kiinni ja onneksi laukauksia ei jouduttu ampumaan. Tilanteessa en ajatellut muuta kuin tehtävän suorittamista, mutta jälkepäin mietin, millä juridisella perusteella mahdollista aseiden käyttöäni olisi arvioitu.

Pro gradu- tutkielmassani tarkastelen poliisin voimankäyttöä. Kuten edellä olevasta tosielämän tapauksesta käy ilmi, työskentelen poliisimiehenä ja olen kiinnostunut voimankäytön juridiikasta. Ennen kuin siirryn käsittelemään tutkimusongelmaa ja tutkimuksen tavoitteita ja rajoituksia, haluan esittää seuraaville henkilöille nöyryimmät kiitokset:

Opiskelu korkeakoulussa on aina pitkä taival, varsinkin kun sitä tekee työn ohessa. Täten haluan kiittää Varsinais-Suomen poliisilaitosta opiskelujeni tukemisesta ja ylipäätään positiivisesta suhtautumisesta opiskeluuni. Poliisilaitos on edesauttanut ja huomattavasti nopeuttanut opiskelujani myöntämällä minulle vapaapäiviä ja suhtautumalla hyvin myönteisesti lukuisiin työvuoronvaihtoihin. Kiitokset tästä kuuluvat poliisipäällikkö Tapio Huttuselle, apulaispoliisipäällikkö Taina Holstilalle, kenttäryhmä 4:n esimiehelle ylikonstaapeli Pasi Vihersaarelle ja luparyhmän esimiehelle ylikonstaapeli Kimmo Läntiselle. Eryityisesti haluan kiittää koko kenttäryhmä 4:ää hyvin positiivisesta suhtautumisesta opiskeluuni. Kiitos!

Olen käynyt tutkimuksen aihealueesta – poliisin voimankäytöstä – lukemattomia hyviä ja inspiroivia keskusteluja sekä poliisimiesten että syyttäjienkin kanssa. Nämä keskustelut ovat syventäneet ja laajentaneet tietämystäni poliisin voimankäytöstä. Kiitos!

Erikseen haluan kuitenkin nimeltä kiittää kolmea poliisimiestä, joiden näkemykset, inspiroivat mielipiteet ja kritiikki ovat avanneet minulle uusia näkökulmia aiheeseeni. Kiitos Mika Turtiainen, Lasse Höysti ja Kim Lagerroos. On ollut suuri kunnia ajaa teidän kanssa samassa partiossa. Kiitos!

Äitiäni ja Isääni haluan kiittää rajoittamattomasta tuestanne. Äitiäni kiitän myös tutkielman oikoluvusta. Kiitos!

Suurin kiitos menee kuitenkin vaimolleni Annalle, joka on jaksanut ja tukenut minua opiskeluissani. Kiitos Anna!

Tutkielman omistan pienelle pojalleni Aaronille.

Johdanto

1. Tutkimusongelma

Tutkimuksessa tarkastelen poliisin voimankäytön rajoja ja erityisesti sitä kumman, hätävarjelu- tai voimakeinojen käytön perusteella poliisimiehen voimankäyttöä pitäisi arvioida. Kaikille ihmisille yleisesti kuuluva hätävarjelu-oikeus on säännelty rikoslaissa (RL 39/1889) ja poliisimiehen voimakeinojen käyttöoikeus on säännelty poliisilaissa (PoliisiL 493/1995). Ongelmana on, että tietyissä poliisin kohtaamisissa voimankäyttötilanteissa poliisimiehen tekoa, esimerkiksi ase- tai muuta voimankäyttöä, voidaan arvioida sekä hätävarjelu- että voimakeinojen käytösäännöksiä perusteella. Hätävarjelu on kaikille kuuluva oikeus puolustaa itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä. Voimakeinoja taas on oikeus käyttää vain virkatehtävän tai vastaavan tehtävän suorittamiseksi ja kyseinen oikeus kuuluu vain tietyille ammattiryhmille kuten poliiseille, rajavartijoille, vartijoille ja järjestyksenvalvojille.

Ongelmaa valaisee seuraava tosielämän esimerkkitapaus: Kotihälytyksellä olleen poliisimiehen kasvojen eteen ollaan nostamassa käsiasetta, jolloin samanaikaisesti poliisimies lyö kädessään olevalla taskulampulla kohdehenkilöä sillä seurauksella, että kohdehenkilö luopuu vastarinnasta. Kumman säännöksen perusteella poliisimies tapauksessa toimii, hätävarjelu- tai voimakeinojen käytön, koska molemmat säännökset näyttäisivät soveltuvan tapaukseen. Pääsääntönä on, että poliisin voimankäyttöä pitäisi arvioida ensisijaisesti voimakeinojen käytönä. Kuten tulen tuomaan tutkimuksessani esille oikeuslähteiden, erityisesti oikeuskäytännön valossa, että asiaa voidaan arvioida toisinkin. Laista, lain esitöistä, oikeuskäytännöstä ja oikeustieteestä ei ole saatavissa kuin vähäistä tulkinta apua sen kysymyksen ratkaisemiseen, kumman säännöksen perusteella tällaista tilannetta ensisijaisesti pitäisi juridisesti arvioida. Tutkimuksessa pyrin myös esittämään perustellun vastauksen, kumman edellä mainitun säännöksen perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida. Keskityn erityisesti siihen, mitä oikeudellista merkitystä on sillä, toimiiko poliisi hätävarjelu- tai voimakeinojen käytön perusteella. Käsittelen asiaa sekä poliisimiehen

että yhteiskunnan näkökulmasta. Molemmista näkökulmista katsottuna poliisin pitäisi toimia aina voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Tutkimuksessa pohdin myös, pitäisikö poliisilla ylipäätään olla oikeutta hätävarjeluun. Vaikka edellisen perusteella tähän olisi helppo vastata, ettei poliisilla pitäisi olla oikeutta hätävarjeluun, ei asia kuitenkaan ole näin mustavalkoinen, vaan poliisille pitää jättää nähdäkseni mahdollisuus poikkeuksellisesti turvautua hätävarjelu-oikeuteen. Tällainen tilanne saattaisi aktualisoitua poliisimiehen joutuessa vapaa-ajalla voimankäyttötilanteeseen.

Aiheeni liittyy myös hyvin kiinteästi perus- ja ihmisoikeuksiin. Voimankäytöllä puututaan ihmisten perusoikeuksien ytimeen, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, joka on turvattu perustuslain 7 §:ssä (PL, 731/1999). Tämän vuoksi poliisin voimankäytön pitää olla mahdollisimman tarkasti säänneltyä, jotta ei jää epätietoisuutta, onko jokin tilanne voimankäyttö- vai hätävarjelutilanne. Nykylainsäädäntö on tältä osin epäselvä ja tämän vuoksi sääntely ei tue parhaalla mahdollisella tavalla ihmis- ja perusoikeuksien toteutumista.¹

Haluan jo johdannossa selventää muutamia termejä. Aloitan käsittelemällä, mikä merkitysero on käsitteillä: voimakeinojen käyttö ja voimankäyttö. Voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan sellaista voimankäyttöä, joka on lailla säännelty virkatehtävän tai vastaavan tehtävän suorittamiseksi, esimerkkinä tästä on poliisilain 27 §:n voimakeinojen käytösäännös. Voimankäyttö taas on yleiskäsite käytettäessä fyysistä voimaa. Tämä voi tulla taas juridisesti arvioitavaksi joko hätävarjeluna tai voimakeinojen käyttönä. Toinen asia, jonka haluan heti alussa selventää, on poliisimies-käsite. Samaistan poliisimies-käsitteen poliisilain 6 §:n määritteeseen. Pykälän mukaan *poliisimiehiä ovat asetuksessa mainitut päällystöön, alipäällystöön ja miehistöön kuuluvat virkamiehet.*² Poliisi-käsite taas viittaa poliisiorganisaatioon kokonaisuudessaan ja se pitää tietyissä tilanteissa sisällään poliisimies-käsitteen.

¹ Ks. mm. Nuotio 2005b, s. 62.

² Ks. Poliisiasetuksen 1 § (PoliisiA 1112/1995), jonka mukaan poliisimiehiä ovat muun muassa vanhempi konstaapeli (miehistö), ylikonstaapeli (alipäällystö) ja komisario (päällystö)

2. Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa käsittelen poliisin voimankäyttöä ja sitä, miten vallitsevan oikeustilan mukaan poliisin voimankäyttöä ja sen rajoja arvioidaan. Ensimmäisessä osassa käy hyvin selville, kuinka tiukasti säänneltyä poliisin oikeus voimankäyttöön on. Mutta samalla valottuu, kuinka hankalaa on tietyissä tilanteissa suorittaa rajanvetoa, kumman säännöksen, hätävarjelun- vai voimakeinojen käytön, perusteella poliisin voimankäyttöä olisi arvioitava. Toisessa osassa tutkin, kumman edellä mainitun säännöksen perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida. Tutkin tätä asiaa sekä poliisimiehen näkökulmasta että yhteiskunnan näkökulmasta. Käsittelen myös tulevaa uutta lainsäädäntöä, jolla tulee olemaan vaikutusta poliisin voimankäytön arviointiin tulevaisuudessa.

Ensimmäisen osan aloitan tarkastelemalla vastuuvapausperusteita, joita molemmat sekä hätävarjelu että voimakeinojen käyttö ovat. Toisessa luvussa käsittelen voimankäyttöä yleisesti ja sen liityntää perus- ja ihmisoikeuksiin. Kolmannessa luvussa tarkastelen ensin rikoslain voimakeinojen käytösäännöstä ja voimankäyttöä rajoittavia suhteellisuus- ja tarpeellisuusvaatimusta. Tämän jälkeen käsittelen poliisilain voimakeinojen käytösäännöstä. Tässä kiinnitän erityistä huomiota niihin seikkoihin, jotka rajoittavat poliisin voimankäyttöä. Poliisin voimankäyttöä rajoittavat poliisitoiminnan yleiset periaatteet, hallintolain (HL 434/2003) hallinnon oikeusperiaatteet, virkatehtävän ja tilanteen mukaisuuden vaatimus ja puolustettavuusvaatimus. Poliisin aseiden käytölle on asetettu edellisten lisäksi vielä lisävaatimuksia, joita tarkastelen luvun lopuksi. Neljäs luku koostuu hätävarjelusta ja sen edellytyksistä. Viidennessä luvussa käsittelen hätävarjelun- ja voimakeinojen käytön liioittelua. Näiden anteeksiantoperusteiden käsitteleminen omalta osaltaan auttaa hahmottamaan voimankäytön sallittuja rajojen laajuutta. Ensimmäisen osan viimeisessä eli kuudennessa luvussa tarkastelen poliisin oikeutta hätävarjelu-oikeuden käyttämiseen oikeuslähteiden avulla. Viimeinen luku toimii samalla alustuksena työn toiselle osalle, jossa käsittelen, kumman säännöksen, hätävarjelun vai voimakeinojen käytön, perusteella poliisi voimankäyttöä pitäisi arvioida.

Tutkimuksen toisen osan käsittelyn aloitan tarkastelemalla voimakeinojen käytösäännöksen ja hätävarjelusäännöksen hyötyjä. Kolmannessa luvussa pyrin,

edellisten lukujen perusteella vastaamaan tutkimusongelmaani eli siihen kumman säännöksen, hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida. Käsittelen tässä luvussa myös vapaa-ajalla olevan poliisimiehen oikeutta hätävarjeluun. Neljännessä luvussa tarkastelen uutta 1.1.2014 voimaan astuvaa poliisilakia (PoliisiL 872/2011). Viidennessä ja viimeisessä asiiasisältöisessä luvussa suoritan yhteenvetoa tutkimuksestani ja esitän omia perusteltuja näkemyksiäni sekä pohdintaa tutkimuksen aihealueesta. Pyrin avaamaan tässä luvussa oikeustieteellistä keskustelua poliisioikeuden ja rikosoikeuden välisestä kollisiosta, joka on jäänyt melkein olemattomiin oikeustieteellisen tutkimuksen kentässä. Pohdin myös sitä, sisältääkö voimakeinojen käytösäännös hätävarjelutyypiset tilanteet.

Tutkimuksessani en käsittele poliisin voimankäyttöä poliisitaktisesta näkökulmasta, koska poliisitaktiset asiat ovat salassa pidettäviä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (Julkisuuslaki 621/1999) 24 §:n 5 kohdan perusteella. Mainitsen kuitenkin asiaa tässä enempää käsittelemättä, että tosiasiallisesti onnistunut poliisitaktiikka on mahdollistanut usein lievemmän keinon käyttämisen voimankäyttötilanteen ratkaisemiseksi. Työni rajallisesta pituudesta johtuen en myöskään käsittele pakkotilaoikeutta, vaikka kyseisen oikeus liittyy kiinteästi aihealueeseen.

3. Tutkimuksen liityntä oikeustieteelliseen tutkimuksen kenttään

Käsillä oleva tutkimus voidaan määritellä poliisioikeuden alaan kuuluvaksi oikeusdogmaattiseksi tutkimukseksi. Poliisioikeus sisältyy hallinto-oikeuteen, joka taas kuuluu julkisoikeuden alaan. *Aarnion* mukaan oikeusdogmatiikalla tarkoitetaan lainoppia. Lainopilla on kaksi tehtävää, tulkita voimassa olevia säännöksiä ja systematisoida niitä.³ *Tolonen* on tuonut esille, että lait ovat usein tulkinnanvaraisia ja aukollisia sekä ristiriidassa keskenään. Ristiriita ilmenee siten, että oikeudellisen ongelman ratkaisemiseksi on olemassa kaksi tai useampia oikeussääntöjä, joiden perusteella ongelma voidaan ratkaista. Oikeustieteen tehtävänä on poistaa ristiriidat säännösten väliltä antamalla tulkintasuosituksia ongelmaan.⁴ Tutkimuksessani ongelmana on se, että poliisimies voi tietyissä tilanteissa käyttää voimaa joko

³ *Aarnio* 2011, s. 1.

⁴ *Tolonen* 2003, s. 15–16

hätävarjelusäännöksen perusteella tai poliisilain perusteella. Tähän normiristiriitaan pyrin löytämään perustellun tulkintasuosituksen. *Tolosen* mukaan oikeus on valmista vasta oikeustieteellisen käsittelyn jälkeen.⁵

Tutkimuksella on myös suuri liityntäpinta rikos- ja valtiosääntöoikeuteen. Rikosoikeuden vahvan läsnäolon syy tutkimuksessa liittyy siihen, että voimakeinojen käyttö ja hätävarjelu ovat keskeinen osa rikosoikeuden yleisiä oppeja. Valtiosääntöoikeudellinen liityntä johtuu siitä, että poliisin voimankäyttö kohdistuu keskeisiin perus- ja ihmisoikeuksiin. Voimankäytöllä sekä rajoitetaan että samalla suojataan näitä oikeuksia. Tämän takia kyseiset oikeudet ovat vahvasti läsnä, kun arvioidaan poliisin voimankäytön sallittuja rajoja. Tutkimuksella on lisäksi jonkin verran kosketuspintaa rikosprosessioikeuteen, koska käsittelen työssäni myös hätävarjeluun ja voimakeinojen käyttöön liittyviä todistustaakkakysymyksiä.

Tutkimuksen aihealueesta eli kumman säännöksen, hätävarjelun vain voimakeinojen käytön perusteella poliisin voimankäyttöä pitäisi arvioida, on tehty vain muutamia tutkimuksia tai selvityksiä. Ehkä suurin syy on se, että voimakeinojen käytösäännös on verrattain uusi rikoslaissa. Säännös on tullut voimaan 1.1.2004. Itse tutkimusongelma ei ole kuitenkaan uusi, mutta rikoslain muutos on nostanut ongelman paremmin esille. Poliisilaissa voimakeinojen käytösäännös on ollut 1.10.1995 alkaen. Tätä ennen poliisin voimankäyttöoikeutta koskeva yleisklausuuli oli rikoslaissa ja tätä oikeutta kutsuttiin julkisoikeudelliseksi hätävarjeluksi.⁶

Tietojeni mukaan väitöskirjan tasoisia tutkimuksia ei aihealueesta ole tehty. Tutkimuksen ongelmakysymystä ei ole suoranaisesti käsitelty myöskään korkeimmassa oikeudessa. Korkeimmassa oikeudessa on kuitenkin arvioitu poliisin voimankäytön sallittuja rajoja. Ratkaisuissa KKO (50:1993) ja KKO (75:2004) on arvioitu poliisimiehen voimankäyttöoikeutta hätävarjelun kannalta. Mielestäni tärkein aikaisimmista tutkimuksista on *Tuorin* vuonna 2004 ilmestynyt artikkeli ”En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet?”. Tämä artikkeli on aloittanut oikeustieteellisen keskustelun siitä, poliisin oikeudesta turvautua yleiseen

⁵ *Tolonen* 2003, s. 16.

⁶ *Loman* 1997, s. 39. Ks. myös vuoden 1967 RL:n 3luvun 8 §.

hätävarjelusäänökseen.⁷ *Tuori* aloittamaa oikeustieteellistä keskustelua on jatkanut *Nuotio* vuonna 2006 ilmestynyt artikkeli ”Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeusturva-aukkoa?”.⁸ Poliisin voimankäytön osalta olen tutkimuksessani monesti tukeutunut poliisioikeuden perusteokseen *Helmisen, Kuusimäen ja Salmisen* vuonna 1999 kirjoittamaan Poliisioikeus-oppikirjaan.⁹ Vanhemmasta oikeustieteellisestä kirjallisuudesta mainitsemisen arvoinen ja osittain edelleen ajankohtainen on *Sinisalon* vuonna 1971 kirjoittama tutkimus ”Poliisin toimivallan määräytyminen”.¹⁰ Uusimmat aihealuetta käsitteleviä tutkimuksia ovat *Tereniuksen* ”Poliisin voimankäytön kahdet kasvat”¹¹ sekä Bouchtin väitöskirja Ruotsin poliisin voimankäytöstä ”Polisiär våldsanvändning: en straff- och offentlighetslig undersökning”¹² Väitöskirjassaan Boucht käsittelee myös Suomen poliisin voimankäyttöä.

⁷ *Tuori* 2004.

⁸ *Nuotio* 2005.

⁹ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999.

¹⁰ *Sinisalo* 1971.

¹¹ *Terenius* 2007.

¹² *Boucht* 2011.

Ensimmäinen osa: Poliisin laillisen voimankäytön rajat

1. Vastuuvapausperusteista

Työni käsittelee hätävarjelua ja voimakeinojen käyttöä. Molemmat käsitteet ovat tietyin lainmukaisin edellytyksin vastuuvapausperusteita. Oikeustieteessä synonyymina vastuuvapausperusteelle käytetään *vastuun poistavaa seikkaa*.¹³ Vastuuvapausperusteiden rikosoikeudellisen ydinryhmän muodostavat oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet.¹⁴ Kyseiset perusteet sijoittautuvat rikosoikeuden yleisten oppien keskeisiin käsitteisiin. Hätävarjelu ja voimakeinojen käyttö ovat oikeuttamisperusteita. *Fränden* mukaan oikeuttamisperusteen ollessa käsillä teko ei ole oikeudenvastainen, vaikka teko täyttää rikoksen esimerkiksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Pääsäännön mukaan tunnusmerkistön mukainen teko on oikeuden vastainen eli kielletty.¹⁵ Oikeuttamisperusteen ollessa kyseessä teko katsotaan oikeudenmukaiseksi, kun taas anteeksiantoperuste poistaa ainoastaan syyllisyyden.¹⁶ *Nuutilan* mukaan anteeksiantoperusteita sovellettaessa tekijä on tehnyt kielletyn teon, mutta häneltä ei voitu kohtuudella edellyttää normin mukaista toimintaa.¹⁷ Hätävarjelun liioittelua ja voimakeinojen käytön liioittelua arvioidaan anteeksiantoperusteina. Miten voimakeinojen käyttöä pitäisi arvioida vastuuvapausperusteena, on oikeustieteessä tällä hetkellä kiistanalainen kysymys. Käsittelen kirjoitukseni toisessa osassa *vastuuvapausperusteiden ”uudenlaista” tulkintaa*.¹⁸

¹³ *Tapani – Tolvanen* 2008, s. 297.

¹⁴ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. B Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet.

¹⁵ *Frände* 2005, s. 148. ks. rikoslain 21 §:n 5 momentti, jossa on säännökset pahoinpitelystä.

¹⁶ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. B Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet.

¹⁷ *Nuutila* 1997, s. 282.

¹⁸ Kyseinen *vastuuvapausperusteiden ”uudenlainen” tulkinta* on Professori *Tapani* käyttämä termi. Käsittelen tätä tulkintaa tutkimuksen toisen osan 1 luvun Oikeusjärjestyksen mukaista -kappaleessa.

2. Voimankäyttö

Voimankäyttö on valtiovallan ankarin keino pakottaa lainkäyttöalueellaan olevat ihmiset noudattamaan lakia ja järjestystä.¹⁹ Voimankäytöllä pyritään siis turvaamaan yhteiskuntarauhan toteutuminen ja tämän kautta koko valtion toiminta. Niin kauan kun on ollut järjestäytyneitä ihmisryhmiä, on ollut oikeutettua voimankäyttöä. Voimankäytöllä on turvattu vallassa olevan tahdon toteutuminen. Voimankäytön oikeutus ei ole aina Suomessa eikä muuallakaan perustunut siihen, mihin se nykyään Suomessa viimekädessä perustuu, kansan tahtoon. Kansa on valinnut demokraattisissa vaaleissa eduskunnan, joka on säätänyt voiman käyttämiseen oikeuttavat lait. Valtiolla on, suvereniteettiperiaatteen mukaan, ehdoton toimivalta alueella oleviin ihmisiin.²⁰ *Jyrängin* mukaan suvereniteettiperiaatteesta seuraa, että valtiolla on yksinomainen valta organisoida järjestys valtion alueella.²¹ Nykyisissä voimankäytösäännöksissä on otettu myös huomioon rajoitteet ja vaatimukset, joita kansainväliset ihmisoikeussopimukset asettavat kansalliselle voimankäytön säätelylle. *Hakapää* on tuonut esille, että valtion toimivaltaa sen omiin kansalaisiin nähden, rajoittavat vain yleiset ihmisoikeusperiaatteet.²² Suomessa valtio on monopolisoinut voimankäyttöoikeuden vain tietyille viranomaisille. Kuten olen jo aikaisemmin tuonut esille, ihmisten lakia ja järjestystä noudattamisen yleinen valvontavastuu on delegoitu poliisille. Tämän perusteella poliisille on delegoitu myös valtion voimankäyttöoikeus. *Saraviidan* mukaan poliisin voimankäytöllä ei ole ainakaan teoriassa asetettu ylärajaa.²³ Kuitenkaan poliisin voimankäyttöoikeus ei ole Suomessa rajoittamaton, vaan se on tarkasti rajattu ja tuomioistuimet valvovat viimekädessä voimankäytön pysymistä säädetyissä rajoissa.

Voimankäytöllä tarkoitetaan voiman käyttämistä jonkin tavoitteen saavuttamiseksi. Voimakeinojen käsitettä ei ole määritelty lainsäädännössä.²⁴ Rikoslain hallituksen esityksen mukaan voimankäyttö on sallittua fyysisen vastarinnan murtamiseksi.²⁵ Yleensä voimankäytöllä pyritään vaikuttamaan henkilön käyttäytymiseen ja täten pyritään pakottamaan hänet toimimaan halutulla tavalla tai estämään hänen tietty

¹⁹ Sanonnan ”lakia ja järjestystä” samaistan tässä poliisilain 1 §:n 1 momenttiin jossa on säännelty poliisin tehtävät. Ks. tutkimuksen kohta virkatehtävä.

²⁰ *Hakapää* 2010, s. 225.

²¹ *Jyrängi* 2003, s. 86.

²² *Hakapää* 2010, s. 225.

²³ *Saraviita* 2011, s. 158.

²⁴ *Rantanen* 2002, s. 112.

²⁵ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet, 6 §.

toimintansa. Voimankäyttö ei kuitenkaan aina kohdistu henkilöön, vaan se voi myös kohdistua esineeseen. Poliisimies saattaa joutua käyttämään voimakeinoja esimerkiksi jonkin esteen poistamiseksi. Voimakeinojen käyttö poliisitoiminnassa ei kuitenkaan ole itsetarkoitus. Sen avulla pyritään vaan turvaamaan poliisille määrätyn tehtävän suorittaminen.²⁶

Voimakeinojen avulla poliisimies voi esimerkiksi ottaa etsintäkuulutetun, pidätettäväksi määrätyn henkilön, kiinni ja estää häntä pakenemasta. Tosielämässä tämä saattaa tapahtua siten, että poliisimies juoksukilpailun jälkeen ottaa henkilöstä hallintaotteen ja laittaa hänelle kiinnioton yhteydessä käsiraudat pakenemisen estämiseksi. Voimankäyttöä ei ole pelkästään fyysisen voiman käyttämistä kuten erilaisten hallinta- ja kuljetusotteiden käyttämistä, vaan kyseeseen voi tulla myös erilaisten välineiden avulla tapahtuvaa voimankäyttöä.²⁷ Tällaisia välineitä ovat esimerkiksi erilaiset ampuma-aseet, patukat ja sumuttimet.²⁸ Hack on tutkielmassaan tuonut esille, että poliisin tuleminen paikalle virkapuvussa, on jo poliisin voimannäyttöä ja on joittenkin ihmisten mielestä myös voimakeinojen käyttöä.²⁹ Nuutila on tuonut esille, että voimakeinojen on oltava yleisesti hyväksytyjä, suoritusvarmoja ja seurauksiltaan ennustettavia.³⁰

2.1 Voimankäytön liityntä perustuslakiin

Suomen perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan *jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen*. Nämä oikeudet ovat jokaisella ihmisellä. Hallituksen esityksessä ilmenee, että perusoikeussäännökset ovat valtiolle, julkiselle vallalle osoitettuja tehtäviä turvata perusoikeuksien toteutumista. Ne myös rajoittavat valtion lainkäytönalaa yksilön oikeuksien hyväksi.³¹ Lainkäytön rajoittamisella pyritään siihen, että valtio turvaa yksilöiden perusoikeuksien toteutumisen. Samalla pyritään estämään, ettei valtion oma toiminta ole mielivaltaista, vaan säädeltyä ja ennalta arvattavaa. Samaisessa hallituksen esityksessä tuodaan esille,

²⁶ HE 57/1994 vp, 27 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

²⁷ Helminen – Kuusimäki – Salminen 1999, s. 276.

²⁸ Poliisiasetuksen 18 §:ssä on säännökset poliisin hyväksytyistä voimankäyttövälineistä.

²⁹ Hack 2007, s. 19.

³⁰ Nuutila 1997, s. 302.

³¹ HE 309/1993 vp, kappale 3.1.

etteivät perusoikeudet aseta vain rajoitteita ja negatiivisia velvoitteita valtiolle puuttua yksilön toimintaan, vaan ne asettavat valtiolle myös positiivisia velvoitteita edistää perusoikeuksien toteutumista.³² Perustuslain 7 §:n 1 momentin kohdalla nämä velvoitteet tarkoittavat, että valtion on turvattava ja edistettävä kyseisiä oikeuksia sekä oltava itse rajoittamatta niitä.

Voimankäyttö kohdistuu yksilön vapausoikeuksien ydinalueelle, jota perustuslain 7 §:n 1 momentti suojaa. Äärimmäisessä tilanteessa poliisin voimankäytön seurauksena kohdehenkilö saattaa menehtyä, kun poliisi pyrkii turvaamaan jonkun toisen oikeutta elämään. Oikeus elämään on tärkein perusoikeus, koska ilman tätä oikeutta ei voi nauttia muista perusoikeuksista.³³ Täten voimankäytön on oltava hyvin tarkasti säänneltyä. Muuten on olemassa riski, että sääntelemättömänä voimankäyttö saattaisi johtaa tehtävän tavoitteen kannalta suhteettoman suuriin oikeudellisiin menetyksiin ja peruuttamattomiin seurauksiin. Voimankäytöllä puututaan pääasiallisesti henkilön koskemattomuuteen. *Kaupin* mukaan oikeus voimakeinojen käyttöön antaa kompetenssin muun muassa oikeudettoman fyysisen vastarinnan murtamiseen.³⁴ Perustuslain 7 §:n 3 momentin ensimmäisen lauseen mukaan *henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta*. Säännös asettaa perustuslain tasolla rajoituksia valtiovallan voimankäyttöoikeudelle. Rajoitukset kohdistuvat sekä lainsäätäjään että lainsoveltajaan.³⁵ Ensinnäkin valtiovallan puuttuminen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen pitää perustua eduskunnan säätämään lakiin. Toiseksi puuttuminen ei saa perustua mielivaltaan. Hallituksen esityksen perusteella mielivallan kiellolla tarkoitetaan ensinnäkin sitä, että puututtaessa jonkun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tulee lainsäätäjän huolehtia riittävästä oikeusturvasta. Henkilön, jonka oikeuksiin on puututtu, on oltava todellinen mahdollisuus saattaa puuttumisen laillisuus jälkikäteen tutkittavaksi tuomioistuimeen. Toiseksi mielivallan kiellolla tarkoitetaan, että lainsoveltajan kuten poliisin toiminta ei saa perustua mielivaltaan.³⁶

Poliisi turvaa ainakin välillisesti kaikkien perusoikeussäännösten toteutumista. Monesti tämä tapahtuu tosiasiallisesti vasta jälkikäteen, pääsääntöisesti rikostutkinnan avulla,

³² HE 309/1993 vp, kappale 3.1.

³³ *Pellonpää* 2011, s. 281.

³⁴ *Kauppi* 2007, s. 164.

³⁵ HE 309/1993 vp. 6 §, yksityiskohtaiset perustelut

³⁶ *ibid.*

kun henkilön perusoikeutta, esimerkiksi koskemattomuutta, on rikottu. Perustuslain 22 §:n perusteella *julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen*. Julkisen vallan käyttönä pidetään sitä, kun lainsäädännön nojalla päätetään toisen edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta.³⁷ Poliisin toiminta on julkisen vallan käyttöä ja täten on selvää, että poliisin on omalta osaltaan pyrittävä turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Hallituksen esityksen perusteella perusoikeuksien toteutuminen edellyttää julkiselta vallalta aktiivisia toimia.³⁸ Kyseinen perustuslain säännös edellyttää poliisin turvaavan perusoikeuksien toteutumisen tarvittaessa, vaikka voimakeinojen avulla. Viranomaisten voimankäyttöä pidetään välittömänä julkisen vallan käyttönä.³⁹

Oikeusvaltioperiaate on otettava huomioon kaikessa julkisen vallan toiminnassa. Jyrängin mukaan nykyinen oikeusvaltioperiaate pitää sisällään oikeusvaltion ja perusoikeusvaltion.⁴⁰ Oikeusvaltioperiaatteen sisältö on säännelty perustuslain 2 §:n 3 momentissa. *Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia*. Ensimmäisen virkkeen mukaan eduskuntalaista on tultava toimivalta julkisen vallan käyttämiseen. Hallituksen esityksen mukaan julkisen vallan käyttäminen jakautuu karkeasti kahteen. Julkisen vallan käyttönä pidetään ensinnäkin sellaisia päätöksiä, jotka tehdään yksipuolisesti ja joiden vaikutus ulottuu yksityisiin oikeussubjekteihin. Esimerkiksi ampuma-aseen hankkimis- ja hallussapitolupapäätös on tällainen hallintopäätös, jota pidetään julkisen vallan käyttönä. Toisena julkisen vallan käytön muotona pidetään välitöntä voimakeinojen käyttämistä.⁴¹ Edellä mainitun perustuslain toisen virkkeen mukaan viranomaisten toiminnan pitää olla lain mukaista. Toinen virke on suunnattu suoraan viranomaisille ja sen mukaan viranomaisen on noudatettava kaikessa toiminnassa lakia. Perusoikeudet toteutuvat siis ainoastaan vain sellaisessa yhteiskunnassa, jossa julkisen vallan käyttö perustuu lakiin.⁴²

Perustuslain 80 § tarkentaa oikeusvaltioperiaatetta. Säännöksen mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Hallituksen esityksen

³⁷ Laakso – Suviranta – Tarukannel 2006, s. 59.

³⁸ HE 309/1993 vp. 16a §, yksityiskohtaiset perustelut.

³⁹ Laakso – Suviranta – Tarukannel 2006, s. 60.

⁴⁰ Jyränki 2003, s. 249.

⁴¹ HE 1/1998 vp. 2 §, yksityiskohtaiset perustelut.

⁴² Ojanen – Scheinin 2011, s. 224.

mukaan kaikista yksilön oikeusasemaan vaikuttavista keskeisistä asioista tulee säätää lailla eikä tällaisissa asioissa lainsäädäntövaltaa saa delegoida alaspäin.⁴³ Näiden edellä mainittujen säännöksen perusteella on täysin selvää, että voimankäytöstä on oltava lain tasoiset säännökset.

Henkilökohtainen turvallisuus muiden perusoikeuksien rajoitus perusteena

Perustuslain 7 §:n 1 momentissa säännelty *henkilökohtainen turvallisuus* on herättänyt oikeustieteessä keskustelua siitä, mikä painoarvo kyseisellä säännöksellä on muiden perusoikeuksien rajoitusperusteena. Keskustelun asiasta on aloittanut *Tuori*, jonka mukaan oikeus turvallisuuteen on Suomen perusoikeusjärjestelmässä muuttunut itsenäiseksi perusoikeudeksi. Sisällöllisesti oikeus turvallisuuteen hänen mukaansa tarkoittaa turvallisuutta yleisen järjestyksen ja turvallisuuden merkityksessä. Hän suhtautuu kriittisesti siihen, että oikeudella turvallisuuteen perusteellaan muiden perusoikeuksien rajoittamista. Uhkakuvana on hänen mukaansa, että poliisin yksittäisiä toimia, joihin ei ole olemassa toimivaltasäännöksiä, aletaan oikeuttaa perusoikeussäännöksiin palautuvalla turvallisuuden ylläpitotehtävällä. Tämä johtaisi poliisin yleistoimivaltuuden henkiin heräämiseen.⁴⁴ *Viljanen* suhtautuu kriittisesti Tuorin näkemykseen ja hänen mukaansa oikeus turvallisuuteen ei vastaa sisällöllisesti turvallisuutta yleisen järjestyksen ja turvallisuuden merkityksessä, vaan alaltaan huomattavasti suppeampaa henkilökohtaista turvallisuutta. Viljasen mukaan muita perusoikeuksia ei voi myöskään rajoittaa pelkästään vetoamalla toiseen perusoikeuteen, kuten henkilökohtaiseen turvallisuuteen, vaan huomioon on otettava perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset kokonaisuudessaan.⁴⁵

2.2 Voimankäytön liityntä ihmisoikeuksiin

Voimakeinojen käytön kansallisessa sääntelyssä on otettava huomioon myös Suomea sitovat kansainväliset sopimukset. Tärkein näistä sopimuksista on Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS 63/1999). Ihmisoikeuksien tarkastelu johtuu siitä, että perustuslain 22 § velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perusoikeuksien lisäksi myös

⁴³ HE 1/1998 vp. 80 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

⁴⁴ *Tuori* 1999, s. 931. Ks. Poliisin yleistoimivallasta tutkimuksen kappale 2.5, s. 22.

⁴⁵ *Viljanen* 2001, s. 159 – 184.

ihmisoikeudet. Täten pelkkä perusoikeusnäkökulma ei riitä, kun tarkastellaan poliisin voimankäyttöoikeuden rajoja, vaan ihmisoikeusnäkökulma on otettava myös huomioon. Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan vapaus- ja TSS-oikeuksia (taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä) muistuttavia säännöksiä valtioiden toisiaan sitoviksi vahvistamissa kansainvälisoikeudellisissa sopimuksissa.⁴⁶ Euroopan ihmisoikeussopimus on Suomessa lainsäädäntötoimella muutettu osaksi Suomen oikeusjärjestystä. Toisin sanoen kyseinen sopimus on velvoittavaa oikeutta myös valtiosisäisessä oikeudenkäytössä. Sopimukseen kuuluu sekä yksilö- että valtiovalitusmenettelyn mahdollisuus. Sopimuksen noudattamista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT).⁴⁷

Kansainvälisoikeudellisina valtioiden välisinä sopimuksina ihmisoikeussopimusten tehtävänä on määritellä yksilön oikeuksien kansainvälisesti noudatettava vähimmäistaso.⁴⁸ Mikään ei estä jäsenvaltiota pyrkimään yksilön oikeuksien näkökulmasta parempaan tulokseen kuin ihmisoikeussopimuksissa on vaadittu.

Euroopan ihmisoikeussopimus asettaa rajoitteita vain sellaiselle voimankäytölle, jossa käytetään kuolettavaa voimaa. Sopimuksen 2 artiklan mukaan *Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta.*⁴⁹ Kuolettavan voiman käyttäminen on sallittua kenen tahansa ihmisen puolustamiseksi väkivalloin tapahtuvalta laittomalta hyökkäykseltä. Toisin sanoen kuolettavaa voimaa voi käyttää, kun jonkun henkeä tai terveyttä uhataan vakavalla väkivallalla. Tässä tapauksessa lisäehto *ehdottoman välttämätön* tarkoittaa, ettei henkeä ja terveyttä vakavasti uhkaavaa hyökkäystä voi enää pysäyttää millään muulla keinolla kuin kuolettavalla voimankäytöllä. *Pellonpää* on tuonut esille, että *ehdottoman välttämätön* -kriteeri ei anna valtuutusta rajoittamattoman voiman käyttämiseen esimerkiksi mellakkaa taltuttaessa, vaikka sopimuksen 2 artiklan c kohta mahdollistaa kuolettavan voiman käyttämisen mellakan tai kapinan kukistamiseksi.⁵⁰

⁴⁶ Saraviita, 2005, s. 27.

⁴⁷ Ks. esim. Saraviita, s. 27–57.

⁴⁸ Viljanen, 2001, s. 284.

⁴⁹ EIS:n mukaan kuolettavaa voimaa voi myös käyttää b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi sekä c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin. Suomessa poliisi ei voi edellä mainittujen syiden vuoksi käyttää kuolettavaa voimaa, katso sisäasianministeriön asetus poliisin voimakeinojen käyttämisestä 4 § (979/2004). Ks. myös Tapani – Tolvanen 2008, s. 300.

⁵⁰ Pellonpää 2005, s. 241. Ks. myös laajemminkin EIS:n 2 artiklasta, Pellonpää 2005, s. 237 – 247.

EIT on käsitellyt monessa ratkaisussa voimankäyttöä, joka on johtanut kuolemaan.⁵¹ Ratkaisuista käy ilmi, että EIT arvioi hyvin tarkoin, olisiko tapauksissa ollut toisin toimimisen mahdollisuutta. Tuomioistuin kiinnittää tapauksissa huomiota myös siihen, että voimankäytön kansallinen sääntely on riittävän tarkkaa. Arvioitaessa, onko kansallinen aseenkäytön sääntely ihmisoikeussopimuksen mukaista, on sääntelyn täytettävä vähintään *ampuma-aseiden käyttöä poliisin toiminnassa koskevat YK:n periaatteet* vuodelta 1990.⁵²

Kansallisen voimankäytön sääntelyn on edellä mainituilla perusteilla täytettävä Euroopan ihmisoikeussopimuksen kriteerit. Se ei kuitenkaan yksistään riitä, että voimankäytöstä annetut kansalliset säännökset ovat ihmisoikeussopimuksen mukaisia, vaan voimankäyttötilanteen on myös tosielämässä täytettävä sopimuksen vaatimukset. Käsittelen myöhemmin aihetta lisää EIT:n oikeuskäytännön valossa.

2.3 Rikoslain yleissäännös voimakeinojen käytöstä

Voimankäyttöön oikeuttavat tilanteet

Rikoslain 4 luvun 6 §:ssä säädetään voimakeinojen käytöstä. Kyseisen säännöksen 1 momentissa säädetään oikeudesta voimakeinojen käyttöön. *Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla.* Hallituksen esityksestä ilmenee, että rikoslain kyseinen säännös on ainoastaan viittaussäännös voimakeinojen käytöstä virkatehtävän tai siihen rinnastettavan syyn nojalla. Virkatehtävällä tarkoitetaan virkasuhteeseen liittyvää tehtävää. Esimerkiksi poliisin osalta poliisilain 1 §:ssä määritellään se tehtäväpiiri, jonka perusteella poliisi voi käyttää sille poliisilaissa annettuja valtuuksia.⁵³ Hallituksen esityksen perusteella virkatehtävään rinnastettavana tehtävänä pidetään muun muassa järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä ja turvaamista. Vaikka tehtävä luonteensa perusteella kuuluu valtiolle, on sen hoitaminen annettu tietyissä tapauksissa myös

⁵¹ Ks. mm. Giuliani and Gaggio- tapaus 24.3.2011, Huohvanainen v. Suomi 13.3.2007, McCann and others v. Iso-Britannia 27.9.1995. Tapaukset on julkaistu www.finlex.fi/fi/oikeus/eurooppa/feit.

⁵² YK:n kotisivut, ampuma-aseiden käyttöä poliisin toiminnassa koskevat YK:n periaatteet 1990.

⁵³ HE 57/1994 vp. 1 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

muiden kuin viranomaisten huolehdittavaksi.⁵⁴ Esimerkiksi vartijoilla ja järjestyksenvalvojilla on tietyissä tilanteissa oikeus käyttää voimakeinoja.⁵⁵

Oikeudesta voimakeinojen käyttöön on aina erikseen säädettävä lailla ja hallituksen esityksessä on täsmennetty, että voimankäyttöoikeus edellyttää aina erillistä lain valtuutusta.⁵⁶ Esimerkiksi poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja on säädetty erikseen poliisilain 27 §:ssä ja rajavartijan oikeudesta käyttää voimakeinoja on säädetty rajavartiolain (RajavartioL 578/2005) 35 §:ssä.

Voimakeinojen rajat

Rikoslain 4 luvun 6 §:n 2 momentissa säädetään voimakeinojen rajoista. Rikoslain voimakeinojen käytösäännös on yleissäännös voimankäytön uloimmista sallituista rajoista. Poliisimiehen oikeudesta käyttää voimakeinoja on säädetty poliisilain 27 §:ssä. Rikoslain voimakeinojen käytösäännöksen 2 momentin mukaan *voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin*. Kuten pykälästä ilmenee voimakeinojen rajat määräytyvät kahden, tarpeellisuus ja puolustettavuus kriteerin perusteella. Hallituksen esityksestä ilmenee, että rikoslaisissa säädetään vain voimakeinojen uloimmista rajoista. Muilla laeilla on mahdollista rajoittaa ja tarkentaa voimakeinojen käyttöoikeutta siitä, mihin rikoslainsäännös antaa valtuudet.⁵⁷

Tarpeellisuusvaatimus

Hallituksen esityksessä on tarkennettu tarpeellisuusvaatimusta seuraavasti: Tarpeellisuus arvioidaan aina tilannekohtaisesti. Tarpeellisuusvaatimus edellyttää, että on käytettävä lievintä tehokkainta tarkoitukseen johtavaa keinoa. Tarpeellisuusvaatimus

⁵⁴ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

⁵⁵ Ks. Yksityisistä turvallisuuspalveluista annetun lain (282/2002) 28 §, jossa on säännökset vartioiden voimankäyttöoikeudesta. Vastaavat säännökset järjestyksenvalvojien osalta on järjestyksenvalvojista annetun lain (533/1999) 9§:ssä.

⁵⁶ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

⁵⁷ *ibid.*

sisältää myös ajallisen rajauksen, eli voimakeinoja saa käyttää vain silloin, kun on tarve, ei liian aikaisin eikä liian kauan.⁵⁸ Voimakeinoja ei saa käyttää ennakoivasti eikä enää silloin, kun vastarintaa ei ole. Lievin tehokkain voimakeino tarkoittaa myös, että voimaa pitää käyttää riittävästi tavoitteen saavuttamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi hallintaotteita käyttäessä on voimaa käytettävä heti tarpeeksi, jotta vastarinta saadaan murretuksi. Tällä tavoin pystytään myös estämään tilanteen eskaloituminen ja mahdolliset lisävahingot niin voimakeinojen käyttäjän kuin kohdehenkilön osalta. Jos samaan tulokseen olisi päädytty käytettyä voimakeinoja lievemmillä keinolla, olisi tilanteessa turvauduttu tarpeettoman ankaraan voimakeinoon.⁵⁹ *Helminen, Kuusimäki ja Salminen* ovat todenneet, ettei voimakeinoja saa käyttää myöskään varmuuden vuoksi, vaan ainoastaan silloin, jos muut lievemmat keinot eivät tehoa.⁶⁰

Suhteellisuusvaatimus

Hallituksen esityksen mukaan puolustettavuusvaatimus samaistuu suhteellisuusvaatimukseen. Suhteellisuusvaatimuksessa on otettava huomioon intressivertailu, jolla tarkoitetaan, että keinojen ja haittojen on oltava oikeassa ja kohtuullisessa suhteessa tavoiteltaviin päämääriin. Tässä intressivertailussa on otettava huomioon säännöksessä mainitut *tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin*.⁶¹ Voimankäytön tulee olla keskivertokansalaisen silmin kohtuullisessa ja järjellisessä suhteessa tavoiteltuun päämäärään.⁶² Mielestäni sanonta ”omenavarasta ei saa ampuu”, kuvastaa hyvin suhteellisuusperiaatteen ydintä. Suhteellisuusvaatimusta on punnittu korkeimman oikeuden ratkaisussa (KKO 1990:136).

A oli luvattomasti käyttöönsä ottamallaan moottoripyörällä ajaen paennut poliisia ja poliisimiehen antamasta pysähtymismerkistä ja ampumasta varoituslaukauksesta huolimatta jatkanut pakoaan. Tässä tilanteessa poliisimies oli, pysäyttääkseen ja ottaakseen kiinni A:n tämän tekemien rikosten ja liikenneturvallisuudelle aiheuttaman välittömän vaaran vuoksi, ampunut revolverilla kolme laukausta tähtäämällä

⁵⁸ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

⁵⁹ *ibid.*

⁶⁰ *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 291.

⁶¹ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

⁶² *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 292.

liikkuvan moottoripyörän takapyörään. Tällöin yksi luoti oli osunut A:n selkärankaan aiheuttaen muun muassa alaraajojen pysyvän halvaantumisen. Poliisimiehen olisi ampuessaan tullut mieltää, että luoti saattoi osua moottoripyörän asemesta A:han niin että tämä voi saada surmansa tai vaikean ruumiinvamman. Poliisimiehen katsottiin käyttäneen ankarampaa voimakeinoa kuin mitä tilanteessa voitiin pitää puolustettavana.

Korkein oikeus on intressivertailussa punninnut käytettyjen voimakeinojen voimakkuutta suhteessa A:n tekemiin rikoksiin ja hänen moottoripyörällä muulle liikenteelle mahdollisesti aiheuttamansa vaaran laatua. Tämän punninnan tuloksena korkein oikeus on päätenyt siihen, että tilanne ei ollut kokonaisuutena arvioiden niin vaarallinen, että poliisimiehellä olisi ollut oikeus pysäyttää A ampuma-asetta käyttäen. Täten aiheutettua seurausta, alaraajojen halvaantumista, ei voitu pitää puolustettavuusvaatimuksen mukaisena.

Hallinto-oikeudessa suhteellisuusperiaatteen on katsottu sisältävän myös tarpeellisuusperiaatteen.⁶³ Poliisioikeudessa suhteellisuusperiaate on taas käytännössä yhdistetty lähinnä voimankäyttötilanteisiin.⁶⁴ Periaatteella ja vaatimuksella tarkoitetaan tässä samaa asiaa.⁶⁵ Hallintolain 6 §:n mukaan *viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Kullan* mukaan viranomaisen toimien on oltava hyväksytyä suhteessa toiminnan tavoitteeseen.⁶⁶ Poliisioikeudessa suhteellisuus- ja tarpeellisuusvaatimus on eritelty omiksi käsiteiksi.⁶⁷ Periaatteiden merkitys korostuu juuri voimankäyttötilanteissa, täten on ymmärrettävää, että poliisioikeudessa kyseiset periaatteet on erotettu toisistaan. Perus- ja ihmisoikeuksien maksimaallisen toteutumisen kannalta on tärkeää, että poliisimies punnitsee ennen voimankäyttöä tilannetta molempien periaatteiden kannalta. *Helminen, Kuusimäki ja Salminen* ovat tuoneet esille sen, etteivät tarpeellisuusperiaate ja suhteellisuusperiaate täysin peitä toisiaan, vaikka ne juontavat juurensa samoista lähtökohdista.⁶⁸ Suhteellisuusperiaate asettaa monesti poliisin toiminnalle ahtaammat

⁶³ Ks. mm. *Laakso – Suviranta – Tarukannel* 2006, s. 329–339 sekä *Kulla* 2008, s. 104.

⁶⁴ *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 74.

⁶⁵ ks. HE 44/2002 käytettään suhteellisuus- ja tarpeellisuusperiaatteesta muoto suhteellisuus- ja tarpeellisuusvaatimus.

⁶⁶ *Kulla* 2008, s. 104.

⁶⁷ Ks. mm. *ibid.*

⁶⁸ *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 75.

rajat kuin tarpeellisuusperiaate.⁶⁹ Ei riitä, että voimankäyttö on tarpeellista, sen on oltava myös puolustettavaa. Esimerkiksi ainut tapa pysäyttää pakeneva auto, on käyttää voimakeinoja, mutta jos pakenevassa autossa on lapsia kyydissä, ei voimankäyttö ole tilanteessa lähtökohtaisesti puolustettavaa eli suhteellisuusperiaatteen mukaista.

2.4 Poliisin voimankäyttöä rajoittavat periaatteet

Poliisin toiminnan yleiset periaatteet

Poliisilla on tietyissä tilanteissa oikeus ja jopa velvollisuuskin käyttää voimakeinoja. Tätä oikeutta on kuitenkin rajoitettu hyvin täsmällisillä ja tarkkarajaisella lainsäädännöllä. Aikaisemmin olen käsitellyt perus- ja ihmisoikeuksia, jotka asettavat niin lainsäätäjälle kuin lainsoveltajalle rajoitteita voimankäytön suhteen. Edellisessä luvussa käsitelin kahta tärkeintä voimakeinojen käytön rajoitusperustetta: tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimusta. Ennen kuin syvennyn tarkemmin voimakeinojen käyttöön, käsitelen tässä kappaleessa ensin poliisin toiminnan yleisiä periaatteita ja seuraavassa kappaleessa hallinnon yleisiä periaatteita, jotka omalta osaltaan rajoittavat myös poliisin voimankäyttöä.

Poliisilain 2 §:ssä on säännelty poliisi toiminnan yleiset periaatteet. Nämä periaatteet on otettava huomioon kaikessa poliisitoiminnassa. Lain 1 momentin mukaan *poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen. Asiallisuudella viitataan yleiseen käyttäytymiseen. Käyttäytymisen asiallisuutta arvioidaan ulkopuolisesta näkökulmasta. Mittarina tässä käytetään, miten kansalaisten mielestä vastaavassa tilanteessa olisi yleisesti pitänyt käyttäytyä. Puolueettomuus on yksi asiallisuuden osa-alueista. Puolueettomuutta voidaan poliisin kohdalla arvioida osittain samojen periaatteiden mukaisesti kuin tuomarin puolueettomuutta. Tuomarin puolueettomuus voidaan jakaa subjektiiviseen ja objektiiviseen puolueettomuuteen.*⁷⁰ Subjektiivisella puolueettomuudella tarkoitetaan, että yksittäisessä tilanteessa poliisimies toimii puolueettomasti. Esimerkiksi puolueettomuusvaatimuksen vastaista

⁶⁹ Loman 1997, s. 97.

⁷⁰ Ks. Tuomarin puolueettomuudesta esim. Laakso – Suviranta – Tarukannel 2006, s. 192.

olisi, että poliisimies jättäisi liikennevalvontatilanteessa kaverille sakon antamatta, vaikka samoilla kriteereillä sakottaisi muita henkilöitä. Objektivisella puolueettomuudella tarkoitetaan taas sitä, että poliisin toiminnan pitää myös ulospäin näyttää puolueettomalta. Ei riitä, että toiminta on todellisuudessa puolueetonta, jos se ulospäin, kansalaisten silmin, näyttää puolueelliselta. Puolueettomuuden toteutumista pyritään edistämään esteellisyysäännöksillä. Virkamiehen yleiset esteellisyysäännökset ovat hallintolaissa ja poliisimiehen osalta tarkentavat säännökset ovat poliisilaissa.⁷¹ *Sovinnollisuuden edistäminen* ohjaa poliisin toimintaa konkreettisesti tilanteessa valitsemaan ratkaisuvaihtoehdoista sen, jonka avulla kyseinen periaate toteutuu parhaiten. Esimerkiksi kotihälytystilanteessa poliisilla on lukematon määrä vaihtoehtoja, miten tehtävä suoritetaan. Parhaassa vaihtoehdossa perheen sisäinen rauha ja sovinto palautuvat.

Edellä mainitun lainkohdan 2 momentin mukaan *poliisin toimenpiteet on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi. Toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.* Tässä momentissa on säädetty poliisin toimintaa ohjaavista tarpeellisuus- ja suhteellisuusperiaatteista, jotka on otettava huomioon kaikessa poliisin toiminnassa. Momentin ensimmäinen lause käsittelee tarpeellisuusperiaatetta ja toinen suhteellisuusperiaatetta. Nämä samaistuvat sisällöllisesti edellisessä luvussa käsiteltyihin tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksiin. Ero on vain siinä, että nyt käsiteltävät periaatteet on otettava huomioon kaikessa poliisi toiminnassa, kun taas edellä käsitellyt tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimukset tulevat kyseeseen vain voimankäyttötilanteissa.

Poliisilain 2 §:n 3 momentin ensimmäisessä lauseessa on lausuttu julki yksi suomalaisen poliisitoiminnan kulmakivistä. *Poliisin tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta.* Poliisin on aina ensisijaisesti pyrittävä hoitamaan tehtävät neuvoin, kehotuksin ja käskyin. Tämä koskee myös uhkaavaa tai jo käynnissä olevaa voimankäyttötilannetta. Poliisin on tällaisessa tilanteessa jatkuvalla käskyttämällä pyrittävä saamaan kohdehenkilö luopumaan

⁷¹ Yleiset virkamiehen esteellisyysäännökset ovat hallintolain 27 §:ssä ja 28 §:ssä. Poliisilaissa esteellisyydestä on säännelty 9 b – d §:ssä.

vastarinnasta. Poliisi ei saa ”ajaa” tilannetta voimankäyttötilanteeksi, vaan poliisin on yritettävä viimeiseen asti puhumalla saada tilanne selvitettyksi. Jos käskyttämisen laiminlyönti johtaa voimankäyttötilanteeseen, vaikka kohdehenkilö olisi luopunut vastarinnasta käskyttämällä, ei voimankäyttöä voida pitää tarpeellisuusvaatimuksen mukaisena. Tietenkin jossakin vaiheessa tulee raja vastaan, jolloin poliisin on pakko toimia ja käyttää voimakeinoja, muuten poliisin toimimattomuus voisi johtaa suurempiin oikeuden loukkauksiin kuin toimiminen. Poliisin on myös pyrittävä ennen voimankäyttöä varoittamaan kohdehenkilöä voimankäytöstä ja ääritilanteessa jopa uhattava kohdehenkilöä ampuma-aseella.

Poliisin toiminnan yleiset periaatteet on otettava huomioon kaikissa tilanteissa ja poliisin tehtävissä, joissa käytetään poliisivaltuuksia.⁷² Tiivistettynä voidaan sanoa, että yleisten periaatteiden tarkoituksena on viimekädessä poliisin toiminnan ohjaaminen siten, ettei poliisi oman toiminnan tuloksena ajaudu voimankäyttötilanteeseen. Hallituksen esityksessä on tuotu ilmi, että yleisten periaatteiden lisäksi poliisin on toiminnassaan otettava myös huomioon hallinnon yleiset periaatteet, erityisesti objektiviteettiperiaate, suhteellisuusperiaate ja tarkoitussidonnaisuusperiaate.⁷³ Käsittelen seuraavassa kappaleessa lyhyesti kyseisiä hallinnollisia periaatteita.

Hallinnon yleiset periaatteet

Hyvän hallinnon perusteet on säännelty hallintolain 2 luvussa ja hallinnon oikeusperiaatteet on säännelty tämän lain 6 §:ssä. *Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.* Hallintolaki on yleislaki ja kuten toin jo ilmi edellisessä kappaleessa, poliisin on toiminnassaan ensisijaisesti noudatettava poliisilain säännöksiä. Hallintolaisissa on asetettu laadulliset vähimmäisvaatimukset viranomaisten toiminnalle.⁷⁴ Näin ollen hallintolain säännökset täydentävät poliisilain säännöksiä ja ohjaavat poliisin toimintaa vain siinä tapauksessa, jos poliisilaki tai muu

⁷² HE 57/1994 vp. 2 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

⁷³ *ibid.*

⁷⁴ HE 72/2002 vp. 6 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

erityislaki, joka sääntelee poliisin toimintaa, on tältä osin puutteellinen. Käsittelen tässä kappaleessa vain objektiviteetti-, suhteellisuus- ja tarkoitussidonnaisuudenperiaatetta, koska ne asettavat muun muassa rajoitteita viranomaisen voimankäytölle.⁷⁵

Hallituksen esityksen mukaan vaatimus viranomaisen puolueettomuudesta ilmentää *objektiviteettiperiaatetta*.⁷⁶ *Laakson, Suvirannan ja Tarukanteleen* mukaan objektiviteettiperiaatteella tarkoitetaan, että hallintotoiminta ei saa perustua mielivaltaan eikä asiaan kuulumattomiin sivuvaikutuksiin.⁷⁷ Objektiviteettiperiaatteella tarkoitetaan samaa kuin asiallisuusvaatimuksella. *Kulla* on tuonut esille, että objektiivisuus lisää julkisen vallan toiminnan luottamusta.⁷⁸

Suhteellisuusperiaatteella tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan sitä, että viranomaisten toimien oltava asianmukaisia, tarpeellisia ja oikein mitoitettu sen tavoitteen kannalta johon toimella pyritään. Periaate on huomioitava erityisesti niissä tilanteissa, joissa viranomaisen toiminta tarkoittaa negatiivista oikeudellista seuraamusta sen kohteelle joutuvalla henkilöllä. Esityksessä on erikseen tuotu ilmi, että periaatteella on suuri painoarvo erityisesti tilanteissa, joissa viranomaisen käyttää voimakeinoja.⁷⁹ *Laakson, Suvirannan ja Tarukanteleen* mukaan suhteellisuusperiaate edellyttää viranomaisten toimien olevan tarpeellisia ja välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi. Toiseksi heidän mukaansa suhteellisuusperiaate edellyttää, että toimi on sovelias ja asianmukainen asetettuihin tavoitteisiin nähden. Kolmanneksi viranomaisten toimenpiteen täytyy täyttää intressivertailu, jossa varmistetaan, ettei yksilön oikeuksiin puututa enempää kuin on välttämätöntä julkisen intressin toteuttamiseksi.⁸⁰

Tarkoitussidonnaisuudenperiaatteella tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan toimivallan käyttämistä vain siihen tarkoitukseen, johon se on lain mukaan tarkoitettu käytettäväksi.⁸¹ Poliisilla ei esimerkiksi ole yleistuomivaltaa, vaan poliisin toimivalta perustuu joko poliisilakiin tai muihin lakeihin.⁸² Tarkoitussidonnaisuudenperiaatteen

⁷⁵ Ks. Muista hallinnon yleisistä periaatteista esim. *Laakso – Suviranta – Tarukannel* 2006.

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ *Laakso – Suviranta – Tarukannel* 2006, s. 327.

⁷⁸ *Kulla* 2008, s. 102.

⁷⁹ HE 72/2002 vp. 6 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

⁸⁰ *Laakso – Suviranta – Tarukannel* 2006, s. 330. Ks. myös *Kulla* 2008, s. 103 – 106.

⁸¹ HE 72/2002 vp. 6 §, Yksityiskohtaiset perustelut. Ks. myös *Kulla* 2008, s. 99 – 101.

⁸² Ks. esimerkiksi Sinisalo 1971, s. 247 ja seuraava Virkatehtävä kappale.

negatiivinen ulottuvuus kieltää viranomaista edistämästä tai toteuttamasta muita tarkoituksia kuin niitä, jotka kuuluvat sen tehtäväpiiriin ja sovellettavan lain tavoitteisiin.⁸³

Edellä kerrotut kolme periaatetta asettavat omalta osaltaan rajoituksia poliisin toiminnalle. Vaikka poliisilaissa on säännelty edellä kerrotut poliisin toiminnan yleiset periaatteet, täydentävät kyseessä olevat hallinnon yleiset periaatteet poliisilain säännöksiä. Hallinnon yleiset periaatteet on otettava erityisesti huomioon voimankäyttötilanteissa. Varsinkin tulkinnallisissa voimankäyttötilanteissa olisi otettava huomioon hallinnon yleiset periaatteet poliisilain rinnalla. Tulkinnallisella voimankäyttötilanteella tarkoitan tilannetta, jossa on hyvin monia lain mukaisia vaihtoehtoja tehtävän toteuttamiseksi. Tällöin hallinnon yleisillä periaatteilla olisi tulkintaa rajoittava funktio. Hallinnon yleisillä periaatteilla pyritään viimekädessä varmistamaan siis se, että poliisimies valitsee tulkinnallisessa voimankäyttötilanteessa kokonaisuutena arvioiden lievimmän keinon, jolla tavoitteeseen päästään.

2.5 Poliisimiehen oikeus voimakeinojen käyttöön

Virkatehtävä

Poliisimiehen oikeudesta käyttää voimakeinoja säädetään poliisilain 27 §:ssä. Kyseisen lain 1 momentissa on ne tilanteet, joissa poliisilla on oikeus käyttää voimakeinoja. *Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.*⁸⁴ Ensimmäinen edellytys voimakeinojen käytölle on virkatehtävän vaatimus.

Oikeustieteessä muu muassa *Rantanen* on tuonut esille poliisilain 27 §:n voimankäyttöön oikeuttavan säännöksen olevan toisen asteen toimivaltanormi. Tällä

⁸³ HE 72/2002 vp. 6 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

⁸⁴ Ks. lisää tilanteista jolloin poliisilla on oikeus käyttää voimakeinoja esim. HE 57/1994 27 §. voimakeinojenkäyttö tai *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 288–291.

tarkoitetaan, että poliisilla pitää olla ensin suoritettavana virkatehtävä, esimerkiksi kotietsintä. Jos kyseistä virkatehtävää suorittaessa poliisi kohtaa vastarintaa, avautuu hänelle mahdollisuus käyttää poliisilain 27 §:n voimankäytösäädöstä.⁸⁵ *Sinisalon* mukaan poliisilla ei ole ns. yleistoimivaltuutta voimakeinojen käyttöön. Yleistoimivallalla on tarkoitettu sitä, että poliisille on annettu valta ryhtyä tarpeellisiin toimiin aina, kun yleinen järjestys ja turvallisuus on vaarassa.⁸⁶ *Nuutilan* mukaan tapaoikeudellisia voimakeinoja ei voida hyväksyä oikeusvaltiossa.⁸⁷ Aikaisemmin oli voimassa oppi poliisin yleistoimivallasta. *Ylösjoen* mukaan oli selvää, että poliisin toimivalta oli osaksi johdettavissa valtion ja poliisin olemuksesta ja käsitteestä sellaisenaan. Toimivalta perustui tavanomaiseen oikeuteen.⁸⁸ *Hakosen* mukaan poliisin toimivaltuussäätely on kehittynyt poliisioikeudellisesta yleisvaltuusajattelusta täsmällisiin ja tarkkarajaisiin toimivaltuussäätelyihin.⁸⁹

Poliisin tehtävät on lueteltu poliisilain 1 §:n 1 momentissa. *Poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen.* Poliisin tehtäväkenttä on hyvin laaja, kuten säännöksestä ilmenee. Tiivistäen voisi sanoa, että poliisin tehtävä on kokonaisuudessaan vastata valtion sisäisestä turvallisuudesta. Juuri tätä tarkoitetaankin laissa olevan luettelon ensimmäisellä määritteellä *oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamisella.* Poliisin on muun muassa suojattava valtion instituutioita, kuten eduskuntaa, ja tarvittaessa torjuttava laittomat vallankaappaukset.⁹⁰ Luettelon toiselle määritteelle *yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiselle* on vaikeaa antaa yksinkertaista selitystä. Määrite muodostuu kahdesta osasta ja käsittelen ensin, mitä tarkoittaa *yleisen järjestyksen ylläpitäminen.* Yleisellä järjestyksellä tarkoitetaan normaalin rauhallisen tilan säilymistä yleisellä paikalla.⁹¹ Tätä arvioidaan keskivertokansalaisen silmin. Yleisellä paikalla tarkoitetaan sellaista aluetta, jonne on kaikilla pääsy. *Turvallisuus* on laaja käsite, joka kattaa sisäänsä mm. valtion turvallisuuden kuten myös yksityisen ihmisen turvallisuuden. Turvallisuuden ylläpitäminen on kiinteässä yhteydessä siihen,

⁸⁵ *Rantanen* 2003, s. 112. Ks. myös *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 288.

⁸⁶ *Sinisalo* 1971, s. 247. Ks. lisää *Sinisalo* 1971, s. 221–248.

⁸⁷ *Nuutila* 1997, s. 299.

⁸⁸ *Ylösjoki* 1965, s. 35.

⁸⁹ *Hakonen* 2006, s. 68.

⁹⁰ *ibid*, s. 19.

⁹¹ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 20.

että jokaisen perus- ja ihmisoikeudet tulevat turvatuksi.⁹² Poliisi turvaa yleistä järjestystä ja turvallisuutta parhaiten näkyvällä partioinnilla ja tällä tavoin ennalta estää rikosten tekemisen. Kolmas ja viimeinen luettelon määrite tarkoittaa rikosten selvittämistä ja tekijän rikosvastuuseen saattamista. Painopiste tässä on hallituksen esityksen perusteella rikosten ennalta ehkäisyssä.⁹³ Poliisin on myös, poliisilain 1 §:n 3 momentin mukaan, suoritettava sille muut laissa säädetty tehtävät. Poliisin tehtävänä on esimerkiksi kuolemansyyn selvittäminen, kuolema johtuessa rikoksesta (Laki kuolemansyyn selvittämisestä 459/1973).

Pelkästään poliisilain 1 §:n tehtävänormista ei voida johtaa poliisille toimivaltaa käyttää voimakeinoja, vaan toimivaltanormin on tultava muualta poliisilaista tai jostain muusta laista.⁹⁴ *Sinisalon* mukaan poliisilain 1 § ei sisällä toimivaltanormia. Lainsäädännöksessä tuodaan esille yleisellä tasolla poliisin tehtävät, mutta ei sitä, mitä poliisi saa tehdä tehtävien täyttämiseksi.⁹⁵

Eduskunnan oikeusasiamies on käsitellyt 12.5.2011 antamassaan ratkaisussaan (EOA1979/4/09) poliisin toiminnan lakisidonnaisuutta. Tapauksessa poliisi oli valokuvannut moottoripyöräjengiin kuuluvia henkilöitä ilman laillista perustetta. Poliisi oli moottoripyörätapahtuman sisäänmenon yhteydessä kuvannut kaikki ne moottoripyöräilijät, jotka kantoivat yllään niin sanottuja prosenttijengitunnuksia.⁹⁶ Valokuvaus oli suoritettu, koska poliisin mukaan kyseiset henkilöt aiheuttivat uhan yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. Oikeusasianmiehen mukaan henkilön kuuluminen moottoripyöräjengiin ei anna poliisille lisävaltuuksia, vaikka poliisin uhkarviot tapauksessa olivat perusteltuja. Poliisin mukaan toimivalta kuvaamiseen tuli poliisilain 29 §:stä, jossa säännellään teknisen valvonnan edellytyksistä. Kuvaaminen oli teknistä valvontaa, jota suoritettiin turvallisuustarkastukseen ajettaessa ja sen aikana. Oikeusasiamies katsoi, ettei kyseinen poliisilain säännös sovellu tilanteeseen, koska poliisilain mukainen tekninen valvonta kohdistuu paikkaan, ei tiettyyn henkilöön.

⁹² *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 22.

⁹³ HE 57/1994 vp, 1 §, Yksityiskohtaiset perustelut.

⁹⁴ Eduskunnan oikeusasiamies on käsitellyt asiaa mm. seuraavissa ratkaisuissa EOA 2740/2009 ja EOA 1096/2002. Turvallisuutta poliisin toimivaltaa luovana periaatteena on käsitellyt laajasti *Kauppi* vuonna 2007 julkaistussa tutkimuksessaan. Ks. myös *Sinisalo* 1971 s. 226 - 227.

⁹⁵ *Sinisalo* 1971, s. 227.

⁹⁶ Prosenttijengi termillä tarkoitetaan ryhmittymään jonka toiminta perustuu rikollisuuteen. Ks. lisää prosenttijengeistä mm. *Sanna Palon* vuonna 2010 julkaisemasta väitöskirjasta: Järjestäytyneet rikollisryhmät ja rikosvastuu

Kuvan tallentamisen tulee lain mukaan olla automaattista, eikä se voi kohdistua suunnitelmallisesti tiettyyn henkilöön. Poliisin toiminnan on aina perustuttava lakiin, eikä pelkästään yleisen järjestyksen ja turvallisuuden turvaaminen luo poliisille toimivaltaa. Poliisin toiminnalle tapauksessa ei ollut hyväksyttävää lain mukaista perustetta.

Tilanteet jotka oikeuttavat poliisimiehen voimakeinojen käyttämiseen

Poliisilain 27 §:n 1 momentissa on luettelo niistä tilanteista, joissa poliisimies on oikeutettu käyttämään voimakeinoja. Poliisilain mukainen voimankäyttöoikeus on jokaisella poliisimiehellä, virka-asemasta ja tehtävästä riippumatta. *Helmisen, Kuusimäen ja Salmisen* mukaan tehtävässä, jossa on useita poliisipartiota ja joiden väliset johtosuhteet on järjestetty, on jokaisella poliisimiehellä silti itsenäinen voimankäyttöoikeus.⁹⁷

Ensimmäisenä tilanteena on mainittu *vastarinnan murtaminen*. Hallituksen esityksen mukaan vastarinta on henkilön fyysistä joko passiivista tai aktiivista toimintaa, jonka tarkoituksena estää poliisin virkatoimi.⁹⁸ Passiivisella vastarinnalla tarkoitetaan sellaista toimintaa, jossa ei käytetä väkivaltaa poliisia vastaan.⁹⁹ Esimerkkeinä tällaisesta toiminnasta on jaloilla vastaan haraaminen tai johonkin takertuminen kiinniottotilanteessa. Aktiivisessa vastarinnassa useimmiten väkivallan käytöllä pyritään estämään poliisin virkatoimi, esimerkiksi lyömällä tai ampumalla poliisia. Väkivallalla uhkaaminen on myös vastarintaa.¹⁰⁰ *Boucht* on tuonut esille, että Ruotsissa poliisimies ei voi käyttää voimakeinoja, kun kohdehenkilö on täysin passiivinen.¹⁰¹

Toisena kohtana on *henkilön paikalta poistaminen*. Tämä kohta nähdäkseni rinnastuu passiivisen vastarinnan murtamiseen. Jos henkilö ei kehotusten ja käskyjen jälkeen suostu poistumaan paikalta ja poliisi joutuu hänet kantamaan pois, on kyseessä passiivinen vastarinta.

⁹⁷ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 306.

⁹⁸ HE 57/1994 vp, 27 §.

⁹⁹ Ks. Haitanteko virkamiehelle RL 16 luku 3 §:n 1 momentti: Joka käyttämättä väkivaltaa tai sen uhkaa oikeudettomasti estää tai yrittää estää 1 §:ssä tarkoitetun virkatoimen suorittamista tai vaikeuttaa sitä, on tuomittava *haitanteosta virkamiehelle* sakkoon.

¹⁰⁰ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 289.

¹⁰¹ *Boucht* 2011, s. 169.

Kolmantena ja neljäntenä kohtana on *kiinniottamisen toimittaminen ja vapautensa menettäneen pakenemisen estäminen*. Kyseisissä tilanteissa kohdehenkilö pyrkii välttämään kiinnijoutumisen pakenemalla poliisia. *Helmisen, Kuusimäen ja Salmisen* mukaan kyseiset tilanteet ovat ongelmallisia voimakeinojen voimakkuuden mitoittamisen kannalta.¹⁰²

Viidennellä kohdalla *esteen poistamisella* tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan jotain esinettä, joka estää poliisimiestä pääsemästä tehtävän suorittamispaikalle.¹⁰³ Tällainen saattaa olla esimerkiksi ovi tai koira.

Viimeisenä kohtana luettelossa on *välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estäminen*. Tällä kohdalla täydennetään poliisimiehen toimivaltuuksia järjestyshäiriöiden, vaaratilanteiden ja rikosten ennaltaehkäisemiseksi.¹⁰⁴

Kyseisissä tilanteissa voimaan saa käyttää siis ennakolta, jotta rikos tai muu vaarallinen teko tai tapahtuma ei ehdi toteutua. Rajoitteena on kuitenkin ilmeisyydenvaatimus siitä, että rikos, teko tai tapahtuma on toteutumassa.¹⁰⁵ Varsinainen toimivaltuussäännös kyseisten tilanteiden osalta on poliisilain 20 §. Kyseisessä pykälässä veloitetaan poliisi ennalta estämään rikokset ja häiriöt. Hallituksen esityksessä on täsmennetty, mitä tarkoitetaan uhkaavalla rikoksella, muulla vaarallisella teolla tai tapahtumalla. *Uhkaavalla rikoksella* tarkoitetaan sellaista tekoa, joka toteutuessaan täyttäisi jonkin rikoksen tunnusmerkistön. *Muulla vaarallisella teolla* tarkoitetaan sellaista menettelyä, josta tekijää ei rangaista, koska hän ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa teostaan. *Muulla vaarallisella tapahtumalla* tarkoitetaan toimintaa, joka ei johdu ihmisen toimista, vaan esimerkiksi villiintynen hevosen aiheuttamasta vaaratilanteesta.¹⁰⁶

Ruotsissa poliisin voimakeinojen käyttöoikeus ei eroa huomattavasti Suomen poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja.¹⁰⁷ Ruotsissa poliisin voimakeinojen käytöstä on säännelty Ruotsin poliisilain 10 §:ssä (Polislag 387/1984). Säännöksen mukaan

¹⁰² *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 289.

¹⁰³ HE 57/1994 vp, 27 §.

¹⁰⁴ *ibid.*

¹⁰⁵ *ibid.*

¹⁰⁶ HE 57/1994 vp, 27 §.

¹⁰⁷ *ibid.* Kohta 2.2 Ruotsi

poliisimies voi käyttää voimakeinoja virkatoimen toteuttamiseksi, jos muut keinot ovat riittämättömiä ja voimakeinojen käyttö on olosuhteet huomioon ottaen puolustettavissa. Säännöksessä on seitsemänkohtainen luettelo niistä tilanteista, joissa voimaa voi käyttää. Poliisimies voi käyttää voimaa: 1) kohdatessaan väkivaltaa tai sen uhkaa 2) kohdatessaan vastarintaa kiinnioton yhteydessä 3) rangaistavan teon, hengenvaaran, omaisuusvahingon tai ympäristövahingon torjumiseksi 4) henkilön paikalta poistamiseksi, kotietsinnän tai virka-avun suorittamiseksi 5) ajoneuvon pysäyttämiseksi ja tutkimiseksi 6) alueen eristämiseksi 7) jos toimenpide on muutoin välttämätön yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, eikä sitä voida toteuttaa ilman voimakeinoja.

Ruotsin poliisilain voimakeinojen käytösäännös näyttää ensi näkemältä kuitenkin tiukemmalta kuin Suomen vastaava säännös. Ruotsissa poliisimies voi käyttää voimaa vain lain mainitsemisissa tilanteissa. Kuitenkin laissa olevan luettelon seitsemäs kohta laajentaa voimakeinojen käyttöoikeuden verrattain laajaksi. Voimakeinoja voi käyttää yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, jos tilannetta ei voi muuten hoitaa. Täten Ruotsin poliisin voimankäyttöoikeus on nähdäkseni laajempi kuin Suomen poliisin. Tämä johtuu siitä, kuten olen edellisessä kappaleessa tuonut esille, että Suomessa pelkästään yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen ilman poliisilain tai muun lain tukea ei luo poliisimiehelle toimivaltaa käyttää voimakeinoja.

Toimenpiteistä luopuminen ja ennakkollinen voimankäyttö

Voimakeinojen pitää olla tarpeellisia ja puolustettavia. Poliisimiehen pitää ottaa huomioon tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimus käyttäessään voimakeinoja.¹⁰⁸ Hallituksen esityksen mukaan voimakeinojen käytöllä pyritään saamaan kohdehenkilö muuttamaan suhtautumistaan, estämään hänen tekonsa tai puuttumaan teosta tai muusta syystä alkunsa saaneeseen tapahtumainkulkuun. Voimakeinojen käytösäännös on poliisin ”työkalu” saada virkatehtävä suoritetuksi. Esityksessä voimakeinojen käytön lisäedellytyksenä on, etteivät poliisin toiminnan yleisiä periaatteita koskevat poliisilain säännökset edellytä voimakeinoista luopumista.¹⁰⁹ Poliisilain 5 §:n 2 momentissa on säännökset siitä, koska poliisi voi luopua toimenpiteistä. *Poliisilla on oikeus luopua*

¹⁰⁸ Ks. Tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksesta kohdasta 2.3.

¹⁰⁹ HE 57/1994 vp, 27 §.

toimenpiteestä, milloin sen loppuun saattaminen voisi johtaa kohtuuttomiin seurauksiin tavoiteltavaan tulokseen nähden tietyissä tapauksissa. Esitys tarkoittaa myös voimankäyttösäännöksen tarpeellisuusvaatimusta seuraavasti: Voimakeinojen käyttöön ei saa ryhtyä, jos näyttää siltä, ettei haluttua vaikutusta voi saavuttaa puolustettavienkaan voimakeinojen käytöllä.¹¹⁰ *Rantanen* on katsonut, että käytännön poliisitoiminnassa poliisilain mahdollistama toimenpiteistä luopuminen tulee juuri kyseeseen useimmiten voimankäyttötilanteissa.¹¹¹

Hallituksen esityksessä on käsitelty myös ennakollista voimankäyttöä. Ennakollisella voimankäytöllä tarkoitetaan sitä, että poliisi käyttäisi voimaa pelkästään vaara-arvion perusteella. Vaara-arviolla tarkoitetaan tässä sitä, että poliisi pitää vastarinnan mahdollisuutta hyvin todennäköisenä. Ennakollisena voimankäyttönä pidetään esimerkiksi poliisimiehen kiinniottotilanteessa varmuuden vuoksi käyttämää kaasusumutinta, koska kohdehenkilö on aina aikaisemmin hyökännyt poliisin kimppuun kiinniottotilanteessa. Ennakollinen voimankäyttö ei ole kuitenkaan sallittua. Tällaista tilannetta varten poliisin pitäisi varautua tilanteen vaatimalla tavalla.¹¹² Jos on kuitenkin ilmeistä, että rikos tapahtuu, jollei poliisi puutu tapahtuman kulkuun voimankäytöllä, on voimankäyttö tällöin sallittu.

Puolustettavuusvaatimus

Poliisilain 27 §:n 2 momentti tarkoittaa 1 momentin puolustettavuusvaatimusta. *Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.* Momentissa luetellut seikat on otettava huomioon kokonaisarvostelussa, kun arvioidaan voimakeinojen puolustettavuutta. Hallituksen esityksestä ilmenee, että voimankäytön kohdentamisen ja mitoittamisen sääntely on oltava yleisluontoista, koska voimankäyttötilanteet ovat usein yllättäviä ja hyvin erilaisia. Täten on mahdotonta laatia laintasoista säännöstä, jossa voimakeinojen käyttöön liittyvät asiat, kuten voimankäyttö, välineet ja oikeushyvien

¹¹⁰ HE 57/1994 vp, 27 §.

¹¹¹ *Rantanen* 2003, s. 67.

¹¹² HE 57/1994 vp, 27 §. Klassinen ennakollisen voimankäytön esimerkki on Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten hyökkäys Irakiin 2003. Hyökkäys toteutettiin, jotta estettäisiin Saddam Husseinia käyttämästä joukkotuhoaseita. Ks. tästä lisää Wikipediasta. http://fi.wikipedia.org/wiki/Irakin_sota.

arvojärjestys esitettäisiin tyhjentävästi. Esityksessä vaaditaan, että voimakeinojen käytön pitää olla tarvittaessa tehokasta ja täten liian yksityiskohtainen sääntely hidastaisi voimakeinojenkäytön harkintaa liiaksi. Esityksessä painotetaan sitä, että voimankäytön puolustettavuutta olisi aina harkittava tilannekohtaisen kokonaisarvion perusteella.¹¹³ *Tehtävän tärkeys ja kiireellisyys* huomioon otettavana seikkana tarkoittaa, ainakin henkeen ja terveyteen kohdistuvia tehtäviä. Hengen ja terveyden suojeleminen mahdollistaa poliisilta monesti voimakkaidenkin voimakeinojen käyttämistä. *Vastarinnan vaarallisuus* samaistuu kohdehenkilön vaarallisuuteen. *Käytettävissä olevat voimavarat* tarkoittaa sitä onko kyseessä yksittäinen poliisimies vai poliisimiesosasto.¹¹⁴ *Käytettävissä olevat voimavara* -kriteeriä ei ole rikoslain vastaavassa säännöksessä. Säännös siten tarkentaa rikoslain yleistä puolustettavuusvaatimusta. Viimeisenä huomioon otettavana kohtana on *muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat*. Hallituksen esityksen mukaan sivullisten turvallisuus on tällainen muu seikka, joka on aina otettava huomioon.¹¹⁵ Voimakeinojen käytöstä pitäisi luopua, jos voimankäytön seurauksena ulkopuolisten henki tai terveys vakavasti vaarantuisi.¹¹⁶

Jokainen poliisin kohtaama voimankäyttötilanne on erilainen, mikä estää tarkan lainsäädännön kirjoittamisen, mutta samalla se velvoittaa poliisin kaikissa tilanteissa erikseen tarkkaan harkitsemaan voimankäytön puolustettavuutta tilannekohtaisen kokonaisarvion perusteella. Nähdäkseni myös perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat paremmin, kun poliisi voi käyttää tilannekohtaista harkintaa ja kohtuutta. Jos kaikkiin tilanteisiin olisi annettu valmiit askelmerkit, niin tosielämässä tämä saattaisi helposti johtaa kohtuuttomuuteen. Seuraava esimerkki valmiiksi annetusta voimankäytön toimintamallista valaisee asiaa: Toimintamalli saattaisi vaatia aggressiivisen, astaloa kädessä pitävän henkilön ampumista pysäyttävällä laukauksella, kun henkilö tulee alle 10 metrin päähän poliisista. Varmasti monissa tapauksissa nykyisenkin lainsäädännön aikana poliisi saattaisi käyttää ampuma-asetta, mutta silti mielestäni kokonaisharkinta ratkaisee, mikä on tilanteessa paras toimintamalli- tai voimankäyttöstrategia. Esimerkiksi seuraavat tekijät saattavat vaikuttaa kokonaisharkintaan: onko poliisin ja kohdehenkilön välissä aita tai jokin muu este, onko kohdehenkilöllä

¹¹³ HE 57/1994 vp, kohta 27 § voimakeinojen käyttö.

¹¹⁴ *ibid.*

¹¹⁵ *ibid.*

¹¹⁶ *Helminen – Kuusimäki – Salminen, 1999, s. 294.*

perunankuorimaveitsi, minkä ikäinen kohde on, toimisiko kaasusumute tai etälamautin, jne. Kuten hallituksen esityksessä mainittiin, liian tarkka sääntely voisi edellisen lisäksi myös hidastaa poliisin toimintaa ja täten heikentää sekä poliisin että muiden ihmisten oikeusturvaa. Voimakäyttötilanteissa ratkaisut ovat tehtävä sekunnin murto-osissa ja liialliset askelmerkit tai hyvin laaja yksityiskohtiin menevä voimankäytön sääntely voisi hidastaa poliisin voimankäytön harkintaa liiaksi ja täten johtaa oikeudenloukkauksiin.

Aseen käyttö

Ampuma-aseen käyttö on ankarin voimakeino ja jokainen poliisin ampuma laukaus voi johtaa kohdehenkilön kuolemaan. *Knutssonin* mukaan poliisille, joka kantaa virkatehtävässä ampuma-asetta, on annettu kuolettavan voimankäytön mandaatti. Täten kohdehenkilön pelkkä tietoisuus siitä, että poliisi kantaa asetta vaikuttaa suurella todennäköisyydellä hänen käyttäytymiseensä esimerkiksi kiinniottotilanteissa.¹¹⁷ *Nuutilan* mukaan suomalaisessa oikeuskulttuurissa aseiden käyttöön on kuitenkin suhtauduttu varauksellisesti.¹¹⁸ Jos kohdehenkilö kuolee poliisin voimankäytön seurauksena, johtaa tämä suurella todennäköisyydellä esitutkinnan aloittamiseen poliisimestä kohtaan.¹¹⁹ Jos voimankäyttövälineiden käytöstä on aiheutunut vahinkoa omaisuudelle tai vähäistä vakavampia ruumiinvammoja, on sisäasianministeriön antaman asetuksen poliisin voimakeinojen käytöstä (VoimakeinoA 979/2004) 8 §:n mukaan myös laadittava viipymättä selvitys. On sanomattakin selvää, jos sivullinen menehtyy poliisin voimankäytön seurauksena, on jotain mennyt pahasti pieleen ja asiaa käsitellään varmasti tuomioistuimessa.

Poliisin aseidenkäyttöä on käsitelty viimeksi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuissa (KKO 1993:50 ja 2004:75). Suomen poliisin aseidenkäyttö on ollut myös kerran arvioitavana Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (EIT Huohvanainen-tapaus 13.3.2007). Koska aseiden käyttö saattaa johtaa peruuttamattomiin seurauksiin ja jopa hengen menetykseen, on tarpeen, että aseiden käytöstä on riittävän tarkat säännökset. Aseiden käytöstä ei ole erikseen laintasoisia säännöksiä, vaan poliisin aseiden käyttö on

¹¹⁷ *Knutsson* 2010, s. 85.

¹¹⁸ *Nuutila* 1997, s. 304.

¹¹⁹ Tällaisesta tilanteesta on viipymättä ilmoitettava syyttäjälle, joka päättää aloitetaanko asiassa esitutkinta. Ks. Sisäasianministeriön ohje: Poliisin epäillyksi tekemän rikoksen esitutkinta. Kohta 9: Tutkinnan aloittaminen voimakäyttötilanteissa.

säännelty asetuksen tasoisilla säännöksillä. Kuten edellisessä kappaleessa olen esittänyt, tämä johtuu siitä, ettei voimankäyttöä voida tyhjentävästi säädellä. Aseen käytön osalta on tietenkin asetuksen lisäksi otettava huomioon kaikki edellä käsitellyt voimankäyttöä rajoittavat säännökset.

Poliisilain 54 §:n 3 momentissa on valtuutussäännös, jolla sisäasianministeriö on valtuutettu antamaan asetuksella tarkempia säännöksiä mm. voimakeinojen käyttämisestä. Valtuutuksen nojalla sisäasianministeriö on antanut asetuksen poliisin voimakeinojen käyttämisestä. Sisäasianministeriön antamat asetukset perustuvat perustuslain 80 §:ään sellaisissa asioissa, jotka koskevat yksilön vapausoikeuksien perusteiden ydinaluetta ja joista perustuslain mukaan on säädettävä lailla. Kyseisen perustuslain 1 momentin perusteella mm. ministeriöt, tässä tapauksessa sisäasiainministeriö, voivat antaa asetuksia joko perustuslaissa tai tavallisessa laissa säädetyin valtuuden nojalla. Perustuslain kyseisestä momentista ilmenee, että lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Hallituksen esityksestä ilmenee, että asetuksen antaja voidaan kuitenkin lailla valtuuttaa antamaan tarkempia säännöksiä yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvistä vähäisistä yksityiskohdista.¹²⁰ Kyseisessä sisäasianministeriön asetuksessa määrätään tarkemmin poliisilain 27 §:n 1 momentissa tarkoitettua poliisimiehen voimankäyttöoikeudesta. Asetuksella ei laajenneta, vaan rajataan ja tarkennetaan poliisin oikeutta käyttää voimaa, muun muassa aseiden käytön osalta. Täten asetukset täyttävät perustuslain 80 §:n vaatimukset.

Asetuksen 4 §:ssä tarkennetaan voimakeinojen valintaa ja käyttöä mm. ampuma-aseiden osalta. *Korff* on tuonut esille, että mahdolliset puutteet poliisin aseidenkäytösäännöksissä ja -koulutuksessa saattavat johtaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen rikkomiseen tilanteen kokonaisarvion valossa.¹²¹ Täten myös Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden vuoksi on tärkeää, että poliisin aseidenkäyttö on tarkasti säännelty. Ampuma-aseiden käyttö on asetuksen mukaan ankarin voimakeino.

Ampuma-aseiden käytöstä säännöksessä on määrätty seuraavasti: *Ampuma-asetta voidaan käyttää vain silloin, kun lievempää keinoa tilanteen hoitamiseksi ei ole käytettävissä ja kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan*

¹²⁰ HE 1/1998 vp. 80 §. Yksityiskohtaiset perustelut.

¹²¹ *Korff* 2006, s. 27.

henkilön toiminnan pysäyttäminen. Asetuksen perusteella ampuma-aseen käyttö on viimesijainen keino ja täten mahdollinen ainoastaan, kun muita lievempiä keinoja ei ole käytettävissä tilanteen ratkaisemiseksi. Lisäehtona ampuma-aseen käytölle on, että tilanteessa on vakava ja välitön vaara toisen ihmisen hengelle tai terveydelle. Kohdehenkilön toiminnan, jota ampuma-aseen käytöllä pyritään pysäyttämään, on siis vaarannettava muun ihmisen henkeä tai terveyttä kuin hänen omaansa. Toisella ihmisellä voidaan tarkoittaa ketä tahansa, kuten sivullista tai poliisia. Ampuma-aseen käytön viimesijainen tarkoitus on pysäyttää vaarallinen toiminta, eli aseiden käytöllä pyritään siihen, ettei vaarallinen toiminta voi jatkua. Ampuma-asetta käytettäessä on otettava huomioon edellisten lisäksi poliisilain 27 §:ssä ilmenevät tarpeellisuus- ja suhteellisuusperiaatteet. Kyseisen säännös edellyttää myös jatkuvaa voimakeinojen käytön todennäköisten seurausten ja vaikutusten arviointia niiden kohteena olevaan henkilöön ja erityisesti sivullisten turvallisuuteen.

Ruotsissa poliisimiehen ampuma-aseen käyttöoikeus on säännelty vain asetuksen tasoisella säännöksellä niin kuin Suomessa. Ruotsin poliisin aseidenkäyttö asetuksen Kungörelse (84/1969) om användande av skjutvapen i polistjänsten 2 §:n mukaan poliisimies voi käyttää ampuma-asetta sellaisen henkilön kiinniottamiseksi tai pakenemisen estämiseksi, jonka epäillä syyllystyneen todennäköisin syin muun muassa murhaan, törkeään pahoinpitelyyn tai ryöstöön. *Boucht* suhtautuu kriittisesti kyseiseen asetukseen, koska poliisimiehen aseidenkäyttöoikeus ei perustu yleisklausuuliin niin kuin Suomessa, vaan siihen, että teko täyttää tietyin rikosnimikkeen. Erityisesti kriittisyys kohdistuu ampuma-aseiden käytön sallittavuuteen kiinniottotilanteissa, eikä painoarvoa anneta tilanteen vakavuudelle ja vaarallisuudelle. Voimassa oleva sääntely on myös monimutkainen ja vaikeasti sovellettavissa yksittäisen poliisimiehen kannalta.¹²²

Poliisioikeudellisessa kirjallisuudessa on korostettu, että poliisimies ei koskaan saa käyttää asetusta surmaamistarkoituksessa, vaan ainoastaan tehdäkseen kohdehenkilön vaarattomaksi,¹²³ eli pysäyttääkseen vaarallisen henkilön vaarallisen toiminnan. Asetuksesta on pääteltävissä, että jos voimankäyttö vaarantaisi sivullisten turvallisuutta ja saattaisi johtaa kohtuuttomiin seurauksiin, niin poliisimiehen pitäisi harkita

¹²² *Boucht* 2011, s. 478.

¹²³ *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 297.

toimenpiteistä luopumista poliisilain 5 § perusteella. *Loman* on todennut, että mikään muu ei tuota poliisille niin kielteistä mainetta kuin ampuma-aseen virheellinen käyttö virantoimituksessa.¹²⁴

Poliisin aseiden käyttöä on säännelty myös sisäasiainministeriön antaman asetuksen kulkuneuvon pysäyttämistä (1087/2001) 21 §:ssä. Pykälän mukaan huomioon on ensinnäkin otettava sisäasiainministeriön antaman asetuksen poliisin voimakeinojen käytöstä 4 §. Tämän lisäksi pykälässä säädetään, että *päätöksen aseenkäytöstä tulee perustua kohdehenkilön välittömästi tilannetta edeltäneeseen toimintaan, aseistautumiseen, häiriytyneisyyteen taikka niihin rinnastettaviin syihin. Mikäli kulkuneuvossa on useampia henkilöitä, tulee edellytykset täyttyä kaikkien osalta.* Asetuksen perusteella asetta ei saa käyttää kulkuneuvon pysäyttämiseen, jos autossa on kohdehenkilön lisäksi muita henkilöitä, joihin aseiden käytön edellytykset eivät täytyisi. *Helmisen, Kuusimäen ja Salmisen* mukaan käytettäessä ampuma-asetta kulkuneuvon pysäyttämiseen huomioon on erityisesti otettava kaikkien sivullisten turvallisuus.¹²⁵

3. Hätävarjelu

Yleisellä hätävarjelusäädöksellä edistetään myös perusoikeuksien toteutumista. Voimakeinojen käyttöä sääntöillä valtiolta turvaa vapausoikeuksien ydinaluetta, jota perustuslain 7 § suojaa. Hätävarjelusäädöksellä yksittäinen henkilö viimekädessä itse turvaa perusoikeuksiansa toteutumisen suojelemalla itseään tai toista. Toisin sanoen perustuslain näkökulmasta valtiovallalla on ensisijainen tehtävä suojata alueellaan olevia ihmisiä. Kuitenkin hätävarjelu-oikeus annettu ihmisille viimeisenä keinona suojata itseään, jos valtio ei tähän kykene, sen rajallisista resursseista johtuen. *Majasen* mukaan ensisijaisesti ennen oman käden oikeutta pitäisi kuitenkin turvautua valtiovallan apuun.¹²⁶ *Backmanin* mukaan pysyvä ja yleinen hätävarjelu-oikeus on yhteiskunnallinen välttämättömyys, koska julkisyhteisöjen yleisesti tuottamat turvallisuuspalvelut eivät ole aukottomia.¹²⁷ *Terenius* onkin tuonut esille, että hätävarjelu kuuluu jossain

¹²⁴ *Loman* 1997, s. 112.

¹²⁵ *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 303.

¹²⁶ *Majanen* 1979, s. 1. Ks. myös *Alanen* 1925, s. 130.

¹²⁷ *Backman* 2004, s. 5.

muodossa kaikkiin demokraattisiin oikeusjärjestyksiin.¹²⁸ *Alasen* mukaan taas mikään tunnettu oikeusjärjestys ei ole kieltänyt yksilöltä oikeutta hätävarjeluun.¹²⁹ Hallituksen esityksestä ilmenee, että hätävarjelulla puolustetaan arvokkaita etuja, ja tämän vuoksi se katsotaan oikeudenmukaiseksi ja yleisesti hyväksytyksi toiminnaksi.¹³⁰ *Boucht* ja *Frände* tuovat esille, että hätävarjelu liittyy ihmisen sisäsyntyiseen taipumukseen puolustaa itseään ja lähimmäisiään.¹³¹

Yleisestä hätävarjeluoikeudesta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:ssä 1 momentissa. *Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.* Hallituksen esityksen mukaan hätävarjeluoikeus on relatiivista, eli hätävarjeluoikeuden käyttö edellyttää aina uhrattavan ja pelastettavan edun välistä vertailua. Säännöksessä ei ole erikseen lueteltu niitä oikeushyviä joita hätävarjelulla saa suojata. Mutta hätävarjelu on ennen kaikkea tarkoitettu käytettäväksi fyysisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin suojaamiseksi oikeudettomia hyökkäyksiä vastaan.

Säännös ei kuitenkaan merkitse yleisen rikosten estämisoikeuden antamista kansalaisille. Ennen rikoslain yleisten oppien uudistamista hätävarjeluoikeus oli absoluuttista, eli kaikki välttämättömät voimakeinot oli sallittuja eikä intressivertailua tarvinnut tehdä.¹³² *Lappi-Seppälä* onkin tuonut esille, että kirjaimellisesti tulkiten omenavaras olisi ollut lupa ampua, jos muuta keinoa ei olisi ollut käytettävissä varkaan pysäyttämiseksi.¹³³ Ruotsin rikoslain (Brottsbalk 700/1962) 24 luvun 1 §:n hätävarjelusäännöksen systematiikka on erilainen kuin Suomen rikoslain hätävarjelusäännöksen. Ruotsissa on lueteltu tyhjentävästi ne tilanteet, joissa hätävarjelua saa käyttää, kun taas Suomessa hätävarjelusäännöksellä saa suojata kaiken tyyppisiä oikeudellisesti suojattuja intressejä niin yksilöllisiä kuin julkisiakin oikeushyviä.¹³⁴ *Kerttula* on suhtautunut kriittisesti avoimeen hätävarjelusäännökseen.

¹²⁸ *Terenius* 2007, s. 44.

¹²⁹ *Alanen* 1925, s. 1.

¹³⁰ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹³¹ *Boucht – Frände* 2008, s. 89.

¹³² HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹³³ *Lappi-Seppälä* 2004, s. 15.

¹³⁴ *Frände* 2007, s. 155.

Hänen mukaansa säännöksen sanamuodon mukainen tulkinta saattaa johtaa siihen, että hätävarjelusäännöksestä tosiasiallisesti muodostuu kansalaisille yleinen rikosten estämisoikeus. Tämä johtuu siitä, ettei hätävarjellulla suojattavia oikeushyviä eikä hätävarjellun suorittajia ole mitenkään rajoitettu.¹³⁵

Hätävarjelluoikeuden käyttöä ei ole rajattu tietyille henkilöryhmälle kuten voimakeinojen käyttöä, vaan oikeus kuuluu kaikille. Säännös ei myöskään rajoita käytettäviä keinoja, kunhan keinot ovat kokonaisuutena arvostellen puolustettavia. Mitä voimakkaampi hyökkäys sitä voimakkaampia keinoja on mahdollista käyttää. Sama pätee hyökkäyksen laatuun. Puukon kanssa hyökkäävää raavasta miestä vastaan on oikeus puolustautua voimakkaammin kuin potkivaa ja raapivaa humalaista naista vastaan. *Nuutilan* mukaan hätävarjellussa puolustettavuusvaatimus monesti mahdollistaa sen, että hyökkääjän kärsimä vahinko on suurempi kuin se seuraus, joka aiheutuisi puolustajalle, jos hyökkäys onnistuisi.¹³⁶

Hätävarjellussa on otettava huomioon tarpeellisuusvaatimus. *Bouchtin* ja *Fränden* mukaan tarpeellisuusarviointi tehdään ennen puolustettavuusarviointia. Ensin siis tutkitaan, oliko tietty puolustusteko todella tarpeellinen ja vasta tämän jälkeen tutkitaan, oliko sinänsä tarpeellinen voimankäyttö puolustettavaa.¹³⁷ Tarpeellisuuden arvioinnissa on huomioon otettava muun muassa lievimmän voimakeinon vaatimus. Kun ruumiillinen koskemattomuus on uhattuna laittoman hyökkäyksen johdosta, niin tällöin hyökkäyksen torjunnassa on lupa käyttää voimakkaampia keinoja ja aiheuttaa suurempia vammoja hyökkääjälle, kuin mitä hyökkäys todennäköisesti aiheuttaisi puolustajalle.¹³⁸ Nuutila on tuonut esille, että hyökkäys päättyy, kun vastustaja on tehty vaarattomaksi, lähtee pakoon tai on muuten luopunut hyökkäyksestä.¹³⁹

Hätävarjellusäännöksen mukaan puolustusteko ei saa ilmeisesti ylittää sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Puolustettavuus samaistuu suhteellisuusvaatimukseen, jossa on otettava huomioon, että keinojen ja haittojen on oltava oikeassa ja kohtuullisessa suhteessa tavoiteltaviin päämääriin nähden. Katsonkin, että tämä kohta, *jollei teko ilmeisesti ylitä sitä*, mahdollistaa sen, että

¹³⁵ Kerttula 2010, s. 405.

¹³⁶ Nuutila 1997, s. 291.

¹³⁷ Boucht – Frände 2008, s. 95.

¹³⁸ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹³⁹ Nuutila 1997, s. 286.

suhteellisuusvaatimusta arvioidaan hätävarjelusäännöksessä väljemmin kuin voimakeinojen käytösäännöksessä. Tämä taas mahdollistaa sen, että hätävarjelutilanteet mahdollistavat voimakkaamman voimankäytön kuin voimakeinojen käytösäännös. *Vienola* on tuonut esille lisensiaattitutkimuksessaan, että arvioitaessa voimakeinojen ankaruutta voimakeinojen käytön ja hätävarjelun osalta, ei eroa voi luonnehtia vähäiseksi. Hätävarjelu mahdollistaa ankarampien voimakeinojen käytön. Tämä johtuu siitä, että sanamuotojen välinen ero on niin selvä.¹⁴⁰

Hätävarjelusäännöksen puolustettavuusarvioinnissa on otettava huomioon puolustautujan ja hyökkääjän henkilö. Huomioon otettavia asioita ovat ikä, sukupuoli ja fyysiset ominaisuudet.¹⁴¹ Mutta lisäyksenä arvioitaessa puolustajaa on otettava huomioon puolustajan henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ammatti ja mahdolliset itsepuolustuskyvyt. Tukea ammatin ja itsepuolustuskyvyn huomioon ottamiselle on löydettävissä hallituksen esityksestä. Esityksen mukaan arvioitaessa mielenmaltin ylitystä hätävarjelutilanteessa viranomaisille voidaan perustellusti asettaa korkeammat vaatimukset kuin tavalliselle kansalaiselle.¹⁴² Puolustusteon aikarajat on otettava myös huomioon puolustettavuuden arvioinnissa. Puolustautuminen ei saa alkaa liian aikaisin eikä kestä liian kauan. Muina olosuhteina, jotka on otettava huomioon arvioinnissa, pidetään muun muassa puolustusteolla suojeltavan intressin ja uhrattavan intressin arvoa sekä puolustusteon laatua ja voimakkuutta.¹⁴³

Arvioitaessa hätävarjelun sallittavuutta on puolustettavuusarvioinnissa huomioon otettava väistämismahdollisuus. *Fränden* mukaan hätävarjelutilanteessa hyökkäyksen kohteen ei tarvitse paeta, vaikka pakovaihtoehto olisikin käytössä. Ainoastaan niissä tilanteissa pakenemisvaatimus saattaa aktualisoitua, jos hyökkääjä on (ilmeisen) alaikäinen, mielisairas tai päihtynyt.¹⁴⁴ *Tereniuksen* mukaan hyökkäys pitäisi lähtökohtaisesti pyrkiä väistämään, eikä hätävarjelu ole sallittua, jos väistyminen olisi ollut mahdollista. Väistämisvelvollisuus johtuu siitä, että aikaisempi näkemys absoluuttisesta hätävarjeluoikeudesta on syrjäytynyt ja nykyinen hätävarjelusäännös lähtee korostetusti väkivallan välttämistä.¹⁴⁵

¹⁴⁰ *Vienola* 2008, s. 42.

¹⁴¹ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹⁴² *ibid.* B.6 §. Ks. myös Rikosoikeus / *Koskinen* 2009, s. 179 ja *Boucht – Frände* 2008, s. 96.

¹⁴³ *Frände* 2005, s. 159.

¹⁴⁴ *Ibid.* s. 157 – 159.

¹⁴⁵ *Terenius* 2007, s. 61 – 64.

4. Voimankäytön liioittelu

Voimankäytön liioittelulla tarkoitetaan, että voimankäyttötilanteessa rikotaan sallitulle voimankäytölle annetut rajat. Tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimus, kuten olen tuonut esille, määrittelee voimankäytön sallitut rajat, niin hätävarjelussa kuin voimakeinojen käytössäkin. Täten voimankäytön liioittelu tulee kyseeseen, kun voimankäyttö ei pysy kyseisten sallittujen rajojen sisällä. Tässä luvussa käsittelen voimankäytön liioittelua hätävarjelusäännöksen ja voimakeinojen käyttöäännöksen osalta. Molemmat säännökset ovat anteeksiantoperusteita, jos tekijä täyttää laissa mainitut edellytykset hän on rangaistusvastuusta vapaa.¹⁴⁶ Jos tuomioistuin katsoo, että rangaistusta ei voida jättää kokonaan tuomitsematta, se voi mitata liioittelutapauksissa rangaistuksen alennetulta asteikolta tai tuomita teosta täyden rangaistuksen, jos sallitut keinot on ylitetty karkeasti.¹⁴⁷ Molemmissa säännöksissä on kyse siitä, onko ylitetty sallittujen voimakeinojen rajat. Säännösten merkittävin ero on, miten arvioidaan sitä onko kyseessä anteeksiannettava teko. Käsittelen molempia säännöksiä omissa kappaleissa. Aloitan käsittelyn hätävarjelen liioittelulla.

4.1 Hätävarjelen liioittelu

Hätävarjelen liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:n 2 momentissa. *Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelen rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.* Säännös jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa kerrotaan minkälainen teko täyttää hätävarjelen liioittelun tunnusmerkistön. Säännöksen toisessa osassa tuodaan esille, missä tilanteessa tekoa on pidettävä anteeksiannettavana.

Hätävarjelen liioittelussa on ylitetty sallitun puolustusteon rajat. Hallituksen esityksestä ilmenee, että puolustusteon rajat voivat ylittyä kahdella tavalla joko tilanteessa käytettään liikaa voimaa tai sitten puolustusteon aikarajat on ylitetty.¹⁴⁸ *Fräden* mukaan

¹⁴⁶ *Frände* 2007, s. 194.

¹⁴⁷ *Nuutila* 1997, s. 292.

¹⁴⁸ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

ampuma- tai teräaseen käyttö paljain nyrkin hyökkävää vastaan ylittää monissa tapauksissa voimankäytön rajat.¹⁴⁹ Korkeimman oikeuden prejudikaatti (KKO 54:1993) käsittelee hätävarjelun liioittelua ja siinä erityisesti käytetyn voiman määrää.

A oli lyömällä ja potkimalla pahoinpidellyt B:tä, joka oli yrittänyt juosta pakoon siinä kuitenkaan onnistumatta. Kun pahoinpitely edelleen jatkui, B oli taskustaan ottamallaan puukolla lyönyt A:ta rintaan. Puukon terä oli tunkeutunut sydänpussin läpi sydämeen aiheuttaen A:n kuoleman. B tuomittiin hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta.

Tapauksessa Helsingin hovioikeus, johon korkein oikeus yhtyi, katsottiin, että B oli käyttänyt enemmän väkivaltaa kuin hyökkäyksen torjumiseksi olisi ollut välttämätöntä. Aikarajat ylitettään, jos puolustusteko aloitetaan ennen kuin hyökkäys on alkanut tai jos voimaa käytetään, vaikka hyökkäys on päättynyt.

Hätävarjelun liioittelua on pidettävä anteeksiannettavana, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista.¹⁵⁰ Tuomioistuimen tehtävänä on arvioida, olisiko tosielämän tapauksessa ollut toisin toimimisen mahdollisuutta.¹⁵¹ Tässä arvioinnissa otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin. Hyökkäyksen vaarallisuusarvioinnissa otetaan huomioon puolustajan kyvyt selvittää tilanteesta ja hyökkäyksen vaarallisuus. Arviointi tehdään puolustautujan näkökulmasta. Hyökkäyksen yllätyksellisyysarvioinnissa otetaan huomioon harkintajan pituus. Hallituksen esityksen mukaan mitä yllätyksellisempi tilanne on sitä ymmärrettävämmiksi käyvät mahdolliset virhearvioinnit. Kokonaisharkinnassa otetaan huomioon myös puolustautujan kokemat tunteet kuten jännitys, kauhu ja pelko.¹⁵²

4.2 Voimakeinojen käytön liioittelu

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa. *Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetty rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen*

¹⁴⁹ Frände 2005, s. 195.

¹⁵⁰ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹⁵¹ Frände 2005, s. 196.

¹⁵² HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. Lainkohdan toisessa momentissa on säädetty tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksesta. Poliisimiehen osalta voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään poliisilain 27 §:n 5 momentissa. Kyseisessä momentissa on suora viittaussäännös rikoslain edellä mainittuun säännökseen.

Voimakeinojen käytön liioitteluna voi tulla vain kyseeseen tilanne, jossa on käytetty ankarampia voimakeinoja, kuin tehtävän suorittaminen olisi vaatinut. *Fränden* mukaan, jos voimakeinoja käytetään ennen tai jälkeen tehtävän suorittamisen, ei voimakeinojen käytöllä ole mitään tekemistä itse tehtävän kanssa.¹⁵³ Tällainen teko toisin sanoen täyttää esimerkiksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön eikä voimakeinojen käytön liioittelu anteeksiantoperusteena tule kyseeseen.

Voimakeinojen käytön liioittelua on pidettävä anteeksiannettavana, jos tekoa voidaan erittäin painavin perustein pitää ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.¹⁵⁴ Tässä arvioinnissa on otettava huomioon tekijän asema, koulutus, tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. Hallituksen esityksen mukaan hyökkäyksen kohteeksi joutuneen henkilön pelolle, hätäännykselle ja kauhulle ei voimakeinojen käytön liioittelun anteeksiannettavuuden arvioinnissa anneta sitä samaa painoarvoa kuin hätävarjelun liioittelussa. Viranomaisille voidaan perustellusti asettaa korkeammat vaatimukset kuin tavallisille kansalaisille arvioitaessa esimerkiksi mielenmaltin menetyksen ymmärrettävyyttä.¹⁵⁵ *Lappi-Seppälän* mukaan korotetut vaatimukset johtuvat siitä, että voimakeinojen käyttöön oikeutetut ovat saaneet voimankäyttökoulutuksen.¹⁵⁶ Anteeksiantoperuste tulee kysymykseen erittäin harvoin johtuen juuri *erittäin painavien perusteiden* vaatimuksesta.¹⁵⁷ *Terenius* suhtautuu kriittisesti ajatukseen, ettei hyökkäyksen kohteeksi joutuneen voimakeinojen käyttöön oikeutetun henkilön tuntemuksia oteta huomioon anteeksiantoarvioinnissa. Hänen mukaansa tuntemukset on otettava huomioon, koska poliisi on myös ihminen oikeuksineen eikä kasvoton julkisen vallan käyttäjä.¹⁵⁸

¹⁵³ *Frände* 2005, s. 196.

¹⁵⁴ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

¹⁵⁵ *ibid.*

¹⁵⁶ *Lappi-Seppälä* 2004, s. 30.

¹⁵⁷ *Frände* 2005, s. 196.

¹⁵⁸ *Terenius* 2007, s. 91.

5. Poliisin oikeus hätävarjelu-oikeuden käyttämiseen oikeuslähteiden valossa

Olen jo johdannossa tuonut esille oikeustilan epäselvyyden, joka koskee poliisin oikeutta turvautua yleiseen hätävarjelusäännökseen. Epäselvä tilanne aiheutuu siitä, että tietyn tyyppistä poliisin voimankäyttötilannetta voidaan arvioida samanaikaisesti sekä poliisilain 27 §:n voimakeinojen käyttöä säännöksen että rikoslain 4 luvun 4 §:n hätävarjelusäännöksen perusteella. Asiaa käsittelevä lainsäädäntö on sanamuodoltaan epäselvä, eikä täten tarjoa riittävää apua tulkintakannanottoa varten. Molemmilla perusteilla voidaan siis oikeuttaa tilanteessa käytetyt voimakeinot. Miten poliisi on konkreettisen tilanteen hoitanut ja miten hän on voimaa käyttänyt, ei tuo ratkaisua siihen, kumpaa säännöstä tapaukseen pitäisi soveltaa. Johdannossa esittämäni esimerkkitapaus valaisee ongelman ydintä. Tapauksessa poliisimies löi taskulampulla kohdehenkilöä, joka oli nostanut aseensa kohti poliisimiestä. Seuraavissa kappaleissa selvitan, mitä tulkinta-apua oikeuslähteistä on saatavissa tähän asiaan. Käsittelem, mitä lain esitöissä, oikeuskäytännössä ja oikeustieteessä on asiasta kirjoitettu sekä miten asiaa käsitellään poliisikoulutuksessa. Pyrin saamaan näistä johtoa, miten lainsäädäntöä pitäisi tulkita.

5.1 Lain esityöt

Hätävarjelusäännöksessä ei rajoiteta millään tavalla henkilöpiiriä, jolla on oikeus hätävarjelu-oikeuden käyttöön ja kuten aikaisemmin olen tuonut esille, hätävarjelu-oikeus kuuluu kaikille ihmisille. Rikoslain ja poliisilain esitöistä on kuitenkin löydettävissä rajoitteita siihen, milloin poliisilla on oikeus turvautua hätävarjeluun.

Poliisilain esitöissä tarkennetaan, että poliisilain 27 §:n voimakeinojen käyttöä säännös ei rajoita poliisimiehelle muiden kansalaisten tavoin kuuluvaa oikeutta hätävarjeluun tai pakkotilatekoon. Kyseisen säännöksen tarkoitus on määrittää poliisimiehelle yleistä hätävarjelu-oikeutta pidemmälle menevä voimankäyttö-oikeus virkatehtävässä.¹⁵⁹ Hätävarjeluun turvautuminen on kuitenkin poikkeuksellista, ensisijaisesti poliisin pitäisi toimia voimankäytösäädösten perusteella. Poikkeuksellisuus käy ilmi edellä mainitusta

¹⁵⁹ HE 57/1994 vp. 27 §.

lain esityöstä, jonka mukaan on mahdollista, että virkatehtävää suorittava poliisimies saattaa joutua tilanteeseen, jota arvioidaan hätävarjeluna, koska poliisivaltuuksien käyttö tilanteessa ei ole oikeutettua.¹⁶⁰ Kyseisessä hallituksen esityksessä ei tarkenneta sitä, minkälaisessa voimankäyttötilanteessa poliisivaltuudet eivät riitä, ja tämän vuoksi tilannetta olisi arvioita hätävarjelusäännöksen nojalla.

Rikoslain esitöissä hätävarjelusäännöksen kohdalla on tuotu esille, että hätävarjeluoikeus on yleinen ja koskee jokaista rikoslain alaisuuteen kuuluvaa. Kuitenkin jos voimakeinoja käyttää määrättyjä tehtäviä hoitava viranomainen näiden tehtävien suorittamiseksi, kysymyksessä on voimakeinojen käytöstä.¹⁶¹ Toisin sanoen tämän perusteella poliisin voimankäyttöä virkatehtävän suorittamiseksi arvioitaisiin aina voimakeinojen käytösäännöksen perusteella eikä poliisilla olisi mahdollisuutta turvautua hätävarjeluun.

Rikoslain esitöissä voimakeinojen käytösäännöksen kohdalla toistetaan, mitä poliisilain esitöissä on sanottu poliisimiehen oikeudesta hätävarjeluun. Esityksessä on tuotu esimerkin avulla mahdollinen tilanne, jolloin poliisimiehen voimankäyttö tulisi arvioitavaksi hätävarjeluna. Tällainen tilanne saattaa muodostua silloin, kun poliisimies suojaa itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä. Rikoslain hallituksen esityksessä on lisäksi tuotu esille, että raja viranomaisvaltuuksiin liittyvien tehtävien toteuttamisoikeuden ja jokaiselle kuuluvan puolustautumisoikeuden välillä jää vaikeasti täsmennettäväksi. Ongelma esityksen mukaan konkretisoituu etenkin tilanteissa, joissa on ylitetty sallitut voimankäytön rajat.¹⁶²

Lain esitöissä on sisäistä ristiriitaa poliisin hätävarjeluoikeuden laajuudesta. Kyseisten lakien ja niiden esitöiden perusteella on kuitenkin selvää, että poliisilla on oikeus hätävarjeluun, jos kyseessä ei ole virkatehtävä. Tällainen tilanne voisi aktualisoitua poliisimiehen ollessa vapaa-ajalla. Esitöiden perusteella on myös tehtävissä johtopäätös, että poliisi voisi toimia hätävarjeluoikeuden nojalla virkatehtävässä myös poikkeuksellisessa tilanteessa. Tällainen tilanne saattaisi olla, kun poliisimies suojelee itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä. Mutta esitöissä ei ole tarkennettu sitä, minkälainen hyökkäys on kyseessä. Kuitenkin se on tuotu ilmi, että on vaikea

¹⁶⁰ HE 57/1994 vp. 27 §.

¹⁶¹ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹⁶² *ibid.* B.6 §.

täsmittää, kumman säännöksen perusteella tilanteessa toimitaan. Tällaisten tilanteiden tulkinta on jätetty oikeuskäytännön varaan.

5.2 Oikeuskäytäntö

Tässä kappaleessa käsittelen viittä oikeustapausta, joissa on käsitelty poliisin voimankäyttöä. Kaksi ensimmäistä ovat korkeimman oikeuden ratkaisuja. Molemmissa ratkaisuissa käsitellään voimankäytön sallittuja rajoja. Kolmas oikeustapaus on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu. Tässä ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa käsitellään voimankäytön suhteellisuusvaatimusta ja sitä, onko kansallinen lainsäädäntö, joka koskee voimankäyttöä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaista. Kaksi viimeistä ratkaisua ovat syyttäjän tekemiä syyttämättä jättämispäätöksiä. Toisessa tapauksessa poliisimies on toiminut voimakeinojen käytösäännöksen perusteella ja toisessa hätävarjelussäännöksen perusteella.

Kuten oikeustapauksista käy ilmi, myös nykyinen kansallinen oikeuskäytäntö tunnustaa poliisin hätävarjelu-oikeuden. Yhdessä näistä oikeustapauksista ei kuitenkaan ole punnittu sitä, kumman säännöksen, hätävarjelu- vai voimakeinojen käytön perusteella, poliisin olisi pitänyt toimia.¹⁶³ Kaikissa oikeustapauksissa tuomioistuimet ja syyttäjät ovat ottaneet tämän annettuna, toisin sanoen tapauksia on käsitelty oikeudessa todennäköisesti sen mukaisesti, miten poliisit ovat asian esitutkinnassa kertoneet.¹⁶⁴ Nyt esiteltävät tapaukset ovat kuitenkin tärkeitä pyrittäessä hahmottamaan, koska poliisi toimii hätävarjelussäännöksen perusteella. Juridisesti arvioituna poliisin toiminta voimankäyttötilanteissa, kuten olen jo aikaisemmin tuonut esille, pitäisi perustua pääsääntöisesti voimakeinojen käytösäännökseen eikä hätävarjelussäännökseen, jonka pitäisi tulla sovellettavaksi vain poikkeuksellisissa tilanteissa. Tutkimuksen kannalta on ongelmallista, ettei tutkimusongelmaa ole käsitelty korkeimmassa oikeudessa, toisin sanoen tutkimusongelmasta ei ole prejudikaattia. Toinen ongelma on, ettei tutkimuksen aihealueeseen liittyviä oikeustapauksia ole kuin muutamia.

¹⁶³ Tiedossani ei ole, että missään oikeusasteessa olisi punnittu ky. ongelmaa. Tutkimusta tehdessäni tiedustelin asiaa mm. Valtakunnansyyttäjävirstosta poliisirikostutkintaa johtavalta kihlakunnansyyttäjältä Heli Haapalehdolta.

¹⁶⁴ Esitutinnan tarkoitus on esitutkintalain 5 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan selvittää rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, ketkä ovat asianosaisia ja muut syytteestä päättämistä varten tarvittavat seikat. Ks. lisää esitutkinnasta esim. *Helminen - Lehtola - Virolainen 2005: Esitutkinta ja pakkokeinot*.

Merikarvian vesurimies -tapaus

Voimakeinojen käytösäädös lisättiin rikoslakiin 1.1.2004. Ennen voimakeinojen käytösäädöksen lisäämistä rikoslakiin oli selvää, että poliisilla oli oikeus turvautua hätävarjelun. Korkein oikeus on ratkaisussaan (KKO 2004:75) arvioinut poliisin voimankäyttöä hätävarjeluna.

Poliisimiehet A, B ja C olivat poliisikoiran kanssa ajaneet takaa miestä, joka oli määrä toimittaa psykiatriseen hoitoon. Poliisimiesten tavoitettua miehen tämä oli kääntynyt ja tullut vesuri lyöntiasentoon kohotettuna kohti poliisikoiraa ja A:ta. B oli ampunut miestä kahdesti jalkaan. Koiran kaadettua miehen tämä oli koiran tainnutettuaan ollut kohottautumassa vesurin kanssa, jolloin A oli ampunut häntä kerran. Mies oli myöhemmin kuollut A:n ampumasta luodista saamiinsa vammoihin. Poliisimiehille luettiin syyksi, B:lle hätävarjelun liioitteluna tehty pahoinpitely ja A:lle hätävarjelun liioitteluna tehdyt pahoinpitely ja kuolemantuottamus.

Korkein oikeus ei ole käsitellyt tapausta nykyisen hätävarjelusäännöksen nojalla, vaan vanhan, ennen 1.1.2004 voimaan tulleen rikoslain hätävarjelusäännöksen nojalla. Korkein oikeus katsoi, että ammutut laukaukset olivat hätävarjelun liioittelua. Kyseessä on äänestysratkaisu. *Terenius* on käsitellyt kyseistä oikeustapausta omassa tutkielmassaan. Hänen mukaansa korkein oikeus on sinänsä loogisesti tuullut siihen päätelmään, että hyökkäys oli pysäytettävissä koiraa käyttämällä. B:n käyttämä voimakeino ei siten ollut välttämätön.¹⁶⁵ Korkeimman oikeuden päätöksestä käy ilmi, että ampuma-aseen käytön sijasta poliisimiesten olisi pitänyt perääntyä tai väistää kyseinen hyökkäys. Hyökkääjän ollessa psyykkisesti sairas, voidaan poliisimieheltä edellyttää tavallista enemmän joustavuutta.¹⁶⁶

Kiinnostava kohta korkeimman oikeuden perusteluissa on se, että poliisimiehelle oli asetettu arvioitaessa vastahyökkäykseen käytettyjen voimakeinojen välttämättömyyttä ja puolustettavuutta korkeammat vaatimukset kuin tavalliselle kansalaiselle.¹⁶⁷ Tämä tarkoittaa, että poliisimiehen kohdalla puolustettavuus kriteeriä arvioidaan tiukemmin

¹⁶⁵ *Terenius* 2004, s. 74.

¹⁶⁶ KKO (2004:75), ratkaisun perusteluiden kohta 30.

¹⁶⁷ *ibid.* Ratkaisun perusteluiden kohdat 20 ja 30.

kuin tavallisen ihmisen kohdalla.¹⁶⁸ Nuotio onkin tuonut esille, että poliisilta voidaan vaatia enemmän tämän tyyppisessä tilanteessa kuin jokamieheltä.¹⁶⁹ Tämä rajoittaa niitä voimakeinoja, joita poliisi saa hätävarjelutilanteessa käyttää. Perustelu on senkin vuoksi erityisen kiinnostava, koska se pätee myös nykyisen rikoslain aikana ja kuten olen jo tuonut esille, poliisilla on poikkeuksellisesti oikeus turvautua hätävarjeluun. Perustelu pätee, koska hätävarjelusäädös ei tältä osin ole sisällöllisesti muuttunut. Tämä tuodaan esille voimassa olevan lain hallituksen esityksessä siten, että hätävarjelusäännöksen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon puolustautuja henkilönä.¹⁷⁰

Ratkaisu nostaa esille myös toisen kiinnostavan seikan tutkielmaani liittyen. Tämä seikka liittyy siihen, toimiiko poliisimies hätävarjelussa virkavastuulla. Ratkaisun perusteella poliisimies ei toimi virkavastuulla hätävarjelutilanteessa.¹⁷¹ Kyseinen seikka on herättänyt ihmetystä oikeustieteessä. Nuotion mukaan ajatus siitä, ettei poliisimies toimi tapauksessa virkavastuulla, on nurinkurinen ja tämä seikka aiheuttaa ongelmia erityisesti ihmis- ja perusoikeuksien näkökulmasta sekä rikosvastuun toteutumisen kannalta.¹⁷² Käsittelen tätä seikkaa tarkemmin työni toisessa osassa.

Mikkelin panttivanki -tapaus

Korkein oikeus on käsitellyt poliisin voimankäyttöä edellistä vanhemmassa ratkaisussaan (KKO 1993:50). Kyseisen tapahtumaa on arvioitu vanhan hätävarjelusäännöksen nojalla.

T oli uhkaamalla räjäyttää hallussaan olevan dynamiittipanoksen pakottanut pankin henkilökunnan luovuttamaan hänelle rahaa ja pakoauton. Sen jälkeen T oli poistunut pankista rahojen ja räjähteiden sekä ottamansa kolmen panttivangin kanssa. Poliisi oli myöhemmin suluttanut auton niin, ettei T:llä ollut ollut mahdollisuutta jatkaa matkaa. Huolimatta siitä, että T oli uhannut räjäyttää auton, ellei matkan jatkamista sallita, sulutusta ei ollut purettu. Kahden panttivangin paettua autosta poliisit olivat avanneet tulen T:tä kohti. Auto oli räjähtänyt, jolloin T ja yksi panttivanki olivat saaneet surmansa.

¹⁶⁸ Ks. mm. Rikosoikeus / Koskinen 2009, s. 179.

¹⁶⁹ Nuotio 2005b, s. 60.

¹⁷⁰ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §.

¹⁷¹ KKO (75:2004). Pääasianratkaisun perustelut, kohta 37.

¹⁷² Nuotio 2005b, s. 62.

Tapauksessa syytteessä oli neljä poliisimiestä. Mikkelin raastuvanoikeus ja Itä-Suomen hovioikeus katsoivat, etteivät poliisimiehet olleet syyllistyneet rangaistavaan tekoon. Korkein oikeus kuitenkin tuomitsi poliisimies A:n kuolemantuottamuksesta ja varomattomuudesta tehdystä virkavirheestä sakkorangaistukseen. A oli johtanut sulutusoperaatiota ja estänyt kaappaajaa lähtemästä. Tämän seurauksena tilanne oli kärjistynyt välittömiä hätävarjelutoimenpiteitä vaativaksi, koska T oli uhkasi räjäyttää auton. Tämän seurauksena A oli antanut B:lle hyökkäyskäsken. B:n hyökkäykseen yhtyi myös poliisimiehet C ja D. Heti kohta hyökkäyksen alettua oli kaappaajan auto räjähtänyt.

A:n tärkein virkavelvollisuus tilanteessa oli panttivankien turvallisuuden varmistaminen. Korkein oikeus on arvioinut A:n menettelyn laillisuutta kyseisestä lähtökohdasta. A:n menettelylle ei kokonaisuutena arvioitaessa ollut hyväksyttäviä perusteita, koska hänen oma menettelynsä, sulutuksen purkamatta jättäminen, aiheutti panttivankien hengenvaaraan ja johti lopulta hätävarjelutilanteeseen. A:n menettely oli myös poliisijohdon antamien toimintaohjeiden vastaista. Muiden poliisimiesten korkein oikeus katsoi toimineen hätävarjelusäännöksen nojalla. He olivat käyttäneet sallittuja voimakeinoja torjuakseen kaappaajan taholta välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen.

Tapaus ei tuo mitään lisäperusteita siihen, koska poliisi toimii hätävarjelusäännöksen perusteella. Kyseisen tapahtuman aikana ei ollut vielä säädetty poliisin voimakeinojen käytösäännöstä, vaan tapahtumaan arvioitiin vanhan rikoslain hätävarjelusäännöksen perusteella. Tapaus ei kuitenkaan ole nähdäkseni menettänyt prejudikaatin arvoa arvioitaessa hyväksyttävän voimankäytön rajoja.

Tapauksessa oli ylitetty hätävarjelun sallitut rajat. A ajoi tilanteen omalla toiminnallaan hätävarjelutilanteeseen. Hänen olisi pitänyt purkaa sulute ja päästää kaappaaja jatkamaan matkaansa. Tämä olisi pitänyt tehdä sekä panttivankien että kaappaajan hengen ja terveyden suojelemiseksi. Poliisin tärkein tehtävä on elämän suojeleminen. Täten tilanteessa oli rikottu suhteellisuusperiaatetta, koska tilanne olisi ollut hoidettavissa lievemmin keinoin, kuin turvautumalla voimankäyttöön. A:n osalta kyseeseen ei tullut edes hätävarjelun liioittelu, koska A:lta olisi voinut kohtuudella vaatia muunlaista suhtautumista, mitä tilanne olisi kokonaisuudessaan edellyttänyt.

Nuutila on tuonut esille, että juuri tilanteessa käytettävissä olleiden voimavarojen laajuus puhui sen puolesta, että sulutus olisi pitänyt purkaa.¹⁷³ Muiden poliisimiesten osalta tilannetta voi taas arvioida hätävarjeluna, koska heillä ei ollut toisin toimimisen mahdollisuutta. Heistä riippumattomista syistä tilanne oli ajautunut hätävarjelutilanteeksi ja ainut keino panttivangin pelastamiseksi oli kaappaajan pysäyttäminen ampuma-aseella. Täten heidän käyttämänsä voimakeinot olivat tarpeellisia ja puolustettavuusvaatimuksen mukaisia. *Terenius* tulkitsee (kriittisesti) asiaa toisin kuin korkein oikeus. Hänestä panttivankien laitton vapaudenriisto olisi oikeuttanut tilanteessa hätävarjeluteon. Oikeus hätävarjelutekoon olisi ollut mahdollista niin pitkään kuin laitton vapauden menetys on kestänyt.¹⁷⁴

Huohvanainen tapaus

Kolmannessa oikeustapauksessa on kyse Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisusta *Huohvanainen v. Suomi* (EIT 13.3.2007). Ihmisoikeustuomioistuin on tapauksessa arvioinut muun muassa sitä, onko poliisin kuolettava voimankäyttö ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaista.

Tapaus Huohvanaisessa oli kyse piiritystilanteesta. Vaarallinen ja aseistautunut taksiryöstöstä epäilty mies oli linnoittautunut asuntoonsa. Paikalla oli lukuisia poliiseja ja muun muassa kaksi puolustusvoimien miehistön kuljetusajoneuvoa. Mies oli kahden piirityspäivän aikana ampunut lukuisia kertoja kohti poliiseja. Miehen kanssa yritettiin neuvotella lukuisia kertoja, mutta kaikki neuvotteluyritykset jäivät tuloksettomaksi. Tapahtunut taksiryöstö ja poliisia kohti ammutut laukaukset eivät mahdollistaneet poliisin vetäytymistä tilanteesta. Poliisi yritti saada miehen ulos kyynelkaasulla, mutta tällä ei ollut vaikutusta ja mies jatkoi ampumista kohti poliisia. Mies sytytti talonsa tuleen, jolloin poliisi ampui miestä jalkaan ja käteen, jotta mies saataisiin pelastettua palavasta asunnosta, mutta ampumisella ei ollut vaikutusta mieheen. Hetki tämän jälkeen mies ryömi rikkomansa etuovenlasin kautta ulos, käsissään kaksi pitkäpiippuista asetta. Tällöin vieressä olleesta miehistönkuljetusvaunusta ammuttiin kaksi raajoihin suunnattua laukausta, joista toinen kuitenkin osui miestä päähän ja johti hänen kuolemaansa.

¹⁷³ *Nuutila* 1997, s. 304.

¹⁷⁴ *Terenius* 2007, s. 60.

Tapauksen johdosta viittä poliisimiestä vastaan nostettiin syytteet. Kahta poliisimiestä, jotka ampuivat kuolettavan laukaukset, syytettiin taposta ja törkeästä virkavelvollisuuden rikkomisesta. Käräjäoikeus hylkäsi kaikkien poliisien osalta syytteet. Käräjäoikeus katsoi aseiden käytön olleen tilanteessa sallittua hätävarjelua. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden tuomion lopputuloksen. Korkein oikeus epäsi valitusluvan äänin 2-1. Poliisin voimankäytön seurauksena menehtyneen veli valitti asiasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut, oliko tapauksessa rikottu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan 2 kohtaa. *Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta.* Valittaja väitti, että hengenvaarallisen voiman käyttäminen ei ollut ehdottoman välttämätöntä tilanteessa.

Konkreettisesti tapauksessa on kysymys siitä, käytettiinkö asuntoonsa piiritetyn, aseistautuneen miehen pidätystä yritettäessä suhteettomasti voimaa. Tuomioistuin katsoi, että viimeiset laukaukset ampuneet poliisit vilpittömästi uskoivat ampumisen välttämättömyyteen suojellakseen kollegojaan, jotka olivat vailla panssariajoneuvon tarjoamaa suojaa. Tuomioistuin myös katsoi, että tätä asiaa on tarpeen arvioida tilanteessa voimaa käyttäneiden poliisien tapahtumahetken tilanteen ja tietojen perusteella, sillä muuten poliisille asetettaisiin epärealistinen vastuu. Poliisien tarkoitus ei ollut surmata kohdehenkilöä, vaan haavoittamalla pysäyttää hänen toimintansa. Kuolemaan johtanut laukaus oli muun muassa johtunut ampumasektorin kapeudesta. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei voimaa oltu käytetty enempää kuin oli ollut ehdottoman välttämätöntä, jotta olisi torjuttu poliisimiesten vilpittömästi mieltämä kollegojensa hengen todellinen ja välitön vaarantuminen.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että poliisioperaatio oli suunniteltu ja organisoitu tavalla, jolla kohdehenkilön hengelle aiheutunutta vaaraa oli minimoitu mahdollisimman suuressa määrin. *Korff* katsoo, että poliisioperaatiot olisi suunniteltava

niin, että vältetään mahdollisuuksien mukaan kuolettavan voiman käyttämistä.¹⁷⁵ Arvioinnissaan ihmisoikeustuomioistuin kiinnitti huomiota voimassa oleviin lain säännöksiin, miten poliisin tuli käyttää ampuma-aseita ja toimia kyseisen kaltaisissa operaatioissa. *Korff* on tuonut esille, että mahdolliset puutteet poliisin aseenkäytösäännöksissä ja -koulutuksessa saattavat johtaa 2 artiklan rikkomiseen tilanteen kokonaisarvion valossa.¹⁷⁶ Laintasolla oli myös riittäviä ja tehokkaita takeita hengenvaarallisen voiman mielivaltaista käyttöä vastaan. Myös seikat, että avainasemassa olleet poliisit oli koulutettu aseiden käyttämiseen, johtovastuut olivat selvät ja poliisien tiedossa sekä esimiehet valvoivat alaistensa toimia, tukivat kohdehenkilön hengelle aiheutetun vaaran minimointia.

Terenius, joka on myös analysoinut kyseistä tapausta, on päätenyt siihen johtopäätökseen, että ihmisoikeustuomioistuin näyttäisi asettavan varsinaiselle kenttätason voimankäytölle varsin väljät kriteerit.¹⁷⁷ *Pellonpää* on katsonut, että kuolemaan johtanut voimankäyttö on 2 artiklan mukaista vain silloin, kun voimankäyttö on ”tilanteen valossa” ehdottoman välttämätöntä.¹⁷⁸ Toisin sanoen ihmisoikeustuomioistuin asettaa valtiolle paljon tiukemmat kriteerit arvioidessaan, onko 2 artiklaa rikottu. Esimerkiksi tapauksessa *Makaratzis v. Kreikka* (EIT 20.12.2004), Kreikan valtion katsottiin rikkoneen 2 artiklaa, koska sen lainsäädäntö oli tapahtumahetkellä puutteellista, mikä osaltaan johti holtittomana ja kaoottisena pidettävään aseiden käyttöön ja ylipäättänsä operaation täysin kontrolloimattomaan kulkuun. Edellä mainitun perusteella poliisin toiminta voimankäyttötilanteessa saattaa olla lainmukaista, mutta lainsäädännön puutteellisuuden tai liiallisen tulkinnanvaraisuuden vuoksi valtion toiminta rikkoo kyseistä ihmisoikeussopimusta. *Terenius* onkin tuonut esille, että ihmisoikeussopimus edellyttää ajantasaista ja kattavaa voimankäytön kansallista sääntelyä, jotta voimankäyttö on ihmisoikeussopimuksen mukaista.¹⁷⁹

¹⁷⁵ *Korff* 2006, s. 32.

¹⁷⁶ *ibid*, s. 27.

¹⁷⁷ *Terenius* 2007, s. 33.

¹⁷⁸ *Pellonpää* 2005b, s. 241.

¹⁷⁹ *Terenius* 2007, s. 33.

Humppilan ampumistapaus

Neljäs tapaus käsittelee Kanta-Hämeen syyttäjänviraston 24.2.2010 tekemää kolmea syyttämättä jättämispäätöstä (R 09/237 - 239). Tapauksessa kohdehenkilö X kuoli poliisin voimakeinojen käytön seurauksena ja tämän vuoksi kolmea poliisimiestä epäiltiin esitutkinnassa rikoksesta.

Hätäkeskus oli saanut tiedon, että Humppilassa oli ammuttu erästä henkilöä. Poliisin tullessa paikalle oli selvinnyt, että ampuja, henkilö X, oli mennyt samassa rivitalossa sijaitsevaan erääseen toiseen asuntoon ja että hänellä oli hallussa luvaton ampuma-ase. Poliisi oli saanut X:n kontaktin, käskyttänyt häntä useasti luopumaan ampuma-aseesta ja rajoittanut hänen liikkumistaan ulkona. Käskytyksestä huolimatta, joka oli pitänyt sisällään sen, että poliisi oli varautunut aseiden käyttöön, hän oli mennyt sisälle asuntoon. Poliisilla ei ollut tiedossa tässä vaiheessa, että sisällä oli muita henkilöitä. X oli käynyt useasti ulko-ovella aseiden kanssa, mutta hän ei suostunut antautumaan poliisille. Tilanne oli muuttunut, kun asunnon ulko-ovelle oli ilmaantunut yllättäen vieras mieshenkilö, joka meni takaisin asuntoon, vaikka poliisi on käskyttänyt miestä tulemaan pois asunnosta. X oli tämän jälkeen tullut asunnon ulko-ovelle, jolloin häntä oli edelleenkin käskytetty luopumaan aseesta ja varoitettu poliisin aseiden käytöstä. Hän oli kuitenkin käyttäytynyt uhkaavasti, uhannut ampua poliiseja ja mennä asuntoon sekä ampua siellä olevan henkilön että itsensä. Kun X oli lähtenyt menemään kohti asunnon ulko-ovea, oli poliisimies A ampunut X:ää ylävartaloon oven kynnyksen kohdalla. X menehtyi annetusta ensiavusta huolimatta.

Esitutkinnassa rikoksesta epäiltynä oli kuultu kolmea poliisimiestä. X:n ampunutta poliisimiestä epäiltiin kuolemantuottamuksesta, tilanteen yleisjohtaja ja kenttäjohtaja kuultiin epäiltynä kuolemantuottamuksesta ja tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Kenttäjohtaja oli antanut voimankäyttöohjeen, jossa kohdehenkilöä käskytetään luopumaan aseestaan eikä häntä saanut päästää pois asunnon välittömästä läheisyydestä aseistautuneena. Tilanne oli äkkiä muuttunut, kun oli tullut tieto asunnossa olleesta sivullisesta henkilöstä sekä siitä, ettei X ollut totellut käskytyksiä antautua. X:n käytös oli myös muuttunut aggressiivisemmaksi hänen uhatessa aseella poliiseja sekä tappa

sivullisen henkilön että itsensä. Tällöin kenttäjohtaja oli ilmoittanut uuden voimankäyttöohjeen, jonka mukaan X:ää ei päästetä sisälle asuntoon aseistautuneena. Yleisjohtajana toiminut poliisimies oli vahvistanut kyseiset ohjeet määräyksiksi. Poliisimies A oli määrätty ensisijaiseksi aseenkäyttäjäksi. Hän oli ilmoittanut kenttäjohtajalle, ettei voi varmuudella ampua alaraajalaukausta, koska kohdehenkilön ja hänen välissään on esteenä lauta-aita. Kenttäjohtaja oli ilmoittanut tilanteen yleisjohtajalle ja sen, että koiraa ei voi käyttää ja että lievin voimakeino on ampumaseen käyttö. Yleisjohtaja antoi näiden tietojen jälkeen voimankäyttömääräyksen. Tilanne oli tämän jälkeen hyvin nopeasti edennyt ampumiseen.

Syyttäjä on päätöksessään arvioinut, olisiko tilanteessa voinut käyttää ampumasetta lievempiä voimakeinoja. Hän on tarkastellut, olisiko tilanne ollut hoidettavissa poliisikoiran, etälamauttimen tai kaasuseen avulla. Hän on myös tarkastellut, olisiko henkilöä voinut ampua muualle kuin ylävartaloon. Syyttäjän mukaan poliisikoiran käyttö ei ollut tilanteessa mahdollista näköesteiden takia, X:n ja poliisikoiran välissä oli muun muassa lauta-aita. Etälamauttimen ja kaasuseenkaan käyttö ei ollut tilanteessa mahdollista, koska etäisyys kohdehenkilöön oli ollut kyseisten välineiden toimintasäteiden ulkopuolella eikä lähestyminen ollut mahdollista. Syyttäjän mukaan poliisimies A:n paikka oli toiminnallisesti ollut paras mahdollinen, vaikka A:n ja X:n välissä oli ollut lauta-aita, joka ei ollut mahdollistanut alaraajoihin kohdistuvaa laukausta. Syyttäjän mukaan X:n toiminnan pysäyttämiseksi ei ollut käytettävissä lievempää keinoa kuin A:n ampumalaukaus, koska X oli aiheuttanut välittömän ja vakavan vaaran toisen hengelle tai terveydelle. Syyttäjän mukaan poliisimies A on tilanteessa toiminut poliisilain voimakeinojen käytösäädöksen perusteella. Syyttäjä on täten katsonut, että poliisimiesten osalta kyse oli virkavelvollisuuksien mukaisesta menettelystä eikä kyseessä ole rikos.

Tapauksessa on merkittävää, että syyttäjä on arvioinut tapausta voimakeinojen käytön eikä hätävarjelun perusteella. X oli käyttäytymisellään aiheuttanut niin poliisille kuin sivullisillekin välittömän hengen ja terveyden uhan. X oli ennen kuin poliisi ampui hänet, uhannut ampua poliiseja, mennä taloon ja ampua siellä olevan henkilön sekä itsensä. Kyseessä on aloitettu tai välittömästi uhkaava oikeudeton hyökkäys ja täten nähdäkseni syyttäjä olisi voinut arvioida tapausta myös hätävarjelusäännöksen perusteella. Päätöksen perusteluista ei selviä, miksi syyttäjä oli arvioinut tapausta

voimakeinojen käyttösäännöksen perusteella. Täten voidaan vain esittää spekulatioita, että syyttäjän harkintaan oli mahdollisesti vaikuttanut poliisien arviot tilanteen vaarallisuudesta. Suurella todennäköisyydellä poliisit ovat itse pitäneet tilannetta voimakeinojen käyttönä ja katsoneet, että he hallitsivat tilanteen. Tätä olettamusta puoltaa se seikka, ettei syyttäjä ole tuonut esille ollenkaan hätävarjelun mahdollisuutta päätöksessään.

Siilinjärven ampumistapaus

Viimeinen ja viides oikeustapaus on kuten edellinenkin, syyttäjän tekemä syyttämättä jättämispäätös. Päätöksen (R 10/5132) on tehnyt 31.8.2010 Itä-Suomen syyttäjävirosto. Tapauksessa poliisimies L ampui hätävarjelussa virka-aseellaan P:tä rintaan virkatehtävää suorittaessaan. Tapauksessa kohdehenkilö P loukkaantui poliisin voimankäytön seurauksena. Poliisimies L:ää epäiltiin teon vuoksi esitutkinnassa törkeästä pahoinpitelystä ja virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Tapauksessa poliisi-partio oli yrittänyt pitkän aikaa pysäyttää muiden poliisi-partioiden kanssa kuorma-autolla liikkunutta P:tä siinä onnistumatta. P oli kuljettanut kuorma-autoa kymmeniä kilometrejä vaarallisella tavalla ja tämän lisäksi vielä pitkän matkaa epäkuntoisella kuorma-autolla ajettuaan poliisin piikkimattoon. P ei ollut pysähtynyt poliisin monista yrityksistä huolimatta, kun poliisi oli muun muassa ampunut useita laukauksia auton etuosaan.

Tilanteen loppuvaiheessa P oli törmännyt, nopeutta hiljentämättä poliisimies L:n kuljettaman poliisiauton vasempaan takakulmaan, jonka seurauksena poliisiauto oli ajautunut poikittain P:n ajaman kuorma-auton eteen. Tapahtuman seurauksena poliisimies L:n puoleinen kylki oli kiinni P:n kuorma-auton keulassa. P oli jatkanut ajoa jarruttamatta kohti moottoritien teräksistä sivukaidetta kohti. Ajo oli pysähtynyt vasta kun poliisimies L oli ampunut P:tä.

Poliisi-partio oli esitutkinnassa kertonut, että he kokivat olleensa hengenvaarassa eikä tilanteessa ollut heidän mukaansa muuta keinoa käytettävissä kuin ampuma-aseen käyttö.

Syyttäjä on päätöksen perusteluissa katsonut, että P oli aloittanut poliisimiehiin kohdistuvan laittoman hyökkäyksen siinä kohtaa, kun poliisiauto joutui hänen kuorma-autonsa eteen ja hän siitä huolimatta jatkoi poliisiauton työntämistä. Todistusaineiston perusteella syyttäjä on katsonut näytetyksi, että poliisimiehet olivat todellisessa vaarassa ainakin loukkaantua pahasti tilanteessa. Hänen mukaansa poliisimiehillä ei ollut syytä olettaa aikaisempien havaintojensa perusteella, että P olisi vapaaehtoisesti lopettanut ajonsa. Poliiseilla ei ollut mahdollisuutta poistua autosta, täten heillä ei ollut mitään järkevän ajattelun piiriin kuuluvaa muuta keinoa kuin aseiden käyttö kuorma-auton pysäyttämiseksi. Syyttäjä on katsonut, että poliisimies L on toiminut hätävarjelutilanteessa ja tehnyt siinä tarpeellisen ja puolustettavan teon. Tämän perusteella syyttäjä on katsonut, ettei poliisimies L ole syyllistynyt asiassa mihinkään rikokseen.

Syyttäjä on tässä tapauksessa arvioinut poliisin voimankäyttöä hätävarjeluna. Syyttäjä on katsonut, että poliisimiehet ovat joutuneet oikeudettoman hyökkäyksen kohteeksi. Päätöksessä syyttäjä ei ole punninnut, olisiko poliisimiehen tekoa voinut arvioida voimakeinojen käyttönä. Päätöksestä käy ilmi, että poliisimiehet ovat esitutkinnassa kertoneet että heidän mukaansa kyse on puhtaasta hätävarjelutilanteesta. Tämän seikka on todennäköisesti ohjannut syyttäjän harkintaa tapauksessa eikä hän ole katsonut tarpeelliseksi punnita poliisimiehen tekoa voimakeinojen käytösäännöksen perusteella.

Nähdäkseni tekoa olisi voinut harkita myös voimakeinojen käyttönä eikä hätävarjeluna. Kuten syyttäjä on tuonut esille, poliisit olivat suorittamassa virkatehtävää, kun poliisimies L ampui P:tä. Virkatehtävää suorittaessa poliisilla on oikeus käyttää voimakeinoja, kun säädetyt edellytykset täyttyvät. Tässä tapauksessa voimakeinon käyttäminen olisi ollut mahdollista joko vastarinnan murtamiseksi tai välittömästi uhkaavan rikoksen estämiseksi. Jos poliisimies L ei olisi käyttänyt ampuma-asetta tilanteessa, olisi tämä suurella todennäköisyydellä johtanut poliisimiesten vakavaan loukkaantumiseen tai kuolemaan. Täten voimankäytöllä pyrittiin estämään välittömästi uhkaava rikos, joka olisi toteutuessaan kohdistunut poliisimiesten henkeen ja terveyteen. Voimakeinojen käyttö *vastarinnan murtamiseksi* -edellytys tulee tässä tilanteessa arvioitavaksi yhdessä *välittömästi uhkaavan rikoksen estämisen* -edellytyksen kanssa. Poliisimies L:llä oli aiemman kokemuksen perusteella perusteltu

syy olettaa, ettei P luovu vastarinnasta. Täten voimakeinojen käyttö olisi ollut perusteltua myös vastarinnan murtamiseksi.

Kuten olen tuonut esille, sisäasiainministeriön antaman asetuksen poliisin voimakeinojen käytöstä 4 §:ssä on tarkennettu poliisin ampuma-aseen käyttöä. Kyseisen pykälän mukaan aseiden käyttö on mahdollista vain, kun lievempää keinoa tilanteen hoitamiseksi ei ole käytettävissä ja kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen. Kuten syyttäjä on tuonut esille, tilanteessa ei ollut mitään muuta mahdollisuutta kuin ampua P:tä toiminnan pysäyttämiseksi tai muuten olisi ollut suuri riski, että poliisimiehet olisivat vakavasti loukkaantuneet tai menehtyneet tilanteessa. Aseiden käyttö edellä mainituilla perusteluilla olisi täyttänyt myös tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksen kriteerit.

Edellä mainituilla perusteilla syyttäjä olisi mielestäni vaihtoehtoisesti voinut arvioida poliisin tilanteessa käyttämää voimaa poliisilain voimakeinojen käyttö säännöksen perusteella eikä hätävarjelus säännöksen perusteella. Molemmissa tapauksissa lopputulos olisi kuitenkin ollut sama, poliisimies L:n voimankäyttö olisi katsottu lain mukaiseksi.

Yhteenvetoa oikeuskäytännöstä

Kaikki viisi edellä mainittua oikeustapausta ovat aikanaan saaneet suurta huomiota mediassa, erityisesti käsittelemäni korkeimman oikeuden ratkaisut ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu. Nämä ratkaisut ovat omalta osaltaan vaikuttaneet poliisin voimankäytön rajojen sääntelyyn. Erityisesti ne ovat tarkentaneet ja rajanneet, sitä mitä pidetään sallittuna voimankäyttönä ja mitä ei. Tämän suhteen käsittelemilläni korkeimman oikeuden ja ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuilla on vielä oikeuskäytäntöön vaikuttavaa ennakkotapausarvoa, vaikka esimerkiksi Mikkelin tapauksesta on kulunut aikaa jo yli 20 vuotta.

Korkeimman oikeuden ja ihmisoikeustuomioistuimen tässä käsitellyistä ratkaisuista, on kuitenkin saatavissa hyvin vähän tulkinta-apua siihen, kumman säännöksen hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella poliisin toimintaa pitäisi arvioida. Omalta osaltaan tähän vaikuttaa se, että voimakeinojen käyttö säännös on tullut rikoslain yleisten oppien osaan vasta kyseisten tapahtumien jälkeen. Sen sijaan syyttäjän

tekemistä syyttämättä jättämispäätöksistä on saatavissa jotain tulkinta-apua, kumman säännöksen perusteella poliisin voimankäyttöä pitäisi arvioida. Kuitenkin näiden kahden päätöksen perusteella ei voida tehdä kauaskantoisia päätelmiä edellisestä, koska yksittäisellä syyttämättä jättämispäätöksellä ei ole suurta ennakkotapausarvoa. Molemmat päätökset ovat kuitenkin lainvoimaisia ja julkisuuden kautta ne ovat saaneet lisävahvistuksen päätösten sisällöllisestä oikeudenmukaisuudesta. Jos päätöksissä olisi ilmennyt jotain, mikä olisi osoittanut päätösten olevan sisällöllisesti väärin ratkaistu, olisi valtakunnansyyttäjävirsto ottanut jutun suurella todennäköisyydellä uuteen käsittelyyn.¹⁸⁰

Käsitlemistäni syyttämättä jättämispäätöksistä käy kuitenkin hyvin esille vallitsevan oikeustilan epäselvyys. Pelkistäen syyttämättä jättämispäätökset ovat voimankäytön suhteen identtisiä. Kummankin tapauksen osalta poliisilla ei ollut mitään muuta lievempää keinoa kuin käyttää ampuma-asetta. Jos poliisi ei olisi käyttänyt asetta, olisi molemmissa tapauksissa suurella todennäköisyydellä joko poliisimies tai sivullinen menehtynyt. Humppilan ampumistapauksen osalta, jossa tilannetta oli arvioitu voimakeinojen käyttönä, hengenlähdön todennäköisyys olisi ollut nähdäkseni vielä suurempi. Päätösten tietojen perusteella Humppilan tapauksessa poliisin voimankäytön aikaikkuna on ollut pienempi kuin Siilinjärven tapauksessa. Aikaikkunalla tarkoitan tilanteessa käytettävää harkinta- ja toiminta-aikaa. Humppilan tapauksessa kohdehenkilö oli poistumassa ovesta sisälle tarkoituksenaan surmata talossa sisällä ollut sivullinen. Täten poliisin oli toimittava nopeasti, kun kohdehenkilö on lähtenyt sisälle. Siilinjärven tapauksessa ei ole näyttöä siitä, että kuorma-autolla poliiseja työntänyt kohdehenkilö oli toiminnallaan pyrkinyt surmaamaan poliisimiehiä, vaan toiminnallaan hän oli yrittänyt päästä poliiseilta karkuun. Täten poliisimiesten kuoleman todennäköisyys ei Siilinjärven tapauksessa ollut yhtä suuri kuin sivullisen Humppilan tapauksessa. Myös päätöksen perusteella Siilinjärven tapauksessa poliisin voimankäytön aikaikkuna oli suurempi. Edellisten seikkojen perusteella näyttäisi siltä, että Humppilan tapauksessa on ollut kyse vaarallisemmasta oikeudettomasta hyökkäyksestä. Miksi syyttäjä ei ole tapauksen osalta punninnut hätävarjelun mahdollisuutta, ei tapauksesta selviä, kuten ei selviä Siilinjärventapauksen osalta, miksi voimakeinojen käytön mahdollisuutta ei ole mietitty. Nähdäkseni molempia tapauksia olisi voinut harkita joko hätävarjelun tai voimakeinojen käytön perusteella.

¹⁸⁰ Ks. Valtakunnansyyttäjänviraston kotisivut

Tämän luvun perusteella on selvää, että hätävarjelu- ja voimakeinojen käyttösäännös ovat samanarvoisia säännöksiä oikeuskäytännössä erityisesti sellaisissa voimankäyttötilanteissa, joissa on käytetty ampuma-asetta. Oikeuskäytännössä ei ole saatavissa tukea siihen, kumpaa säännöstä pitäisi ensisijaisesti soveltaa, vaan tilanne on ratkaistavissa kumman tahansa säännöksen perusteella. Kumman säännöksen perusteella voimankäyttötapauksia ratkotaan, riippuu usein siitä, miten voimaa käyttänyt poliisi asian näkee.

5.3 Oikeustiede

Oikeustieteessä on kiistanalaista, onko poliisilla oikeus toimia yleisen hätävarjelusäännöksen perusteella. Oikeustieteessä kysymystä on pohdittu sekä rikosoikeudellisesta että poliisioikeudellisesta näkökulmasta. Tarkastelen kysymystä ensin rikosoikeudellisesta näkökulmasta. *Frände* on tiedostanut, että aihe on ristiriitainen, mutta hän lähtee siitä, että hätävarjelu on ensisijainen suhteessa voimakeinojen käyttöön. Hänen mukaansa tilanteissa, joissa poliisi joutuu käyttämään ampuma-asetta sisäasianministeriön asetuksen poliisin voimakeinojen käytöstä 4 §:n 2 momentin mukaisesti pysäyttääkseen henkilön toiminnan, joka aiheuttaa välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle ja terveydelle, vallitsee vahva oletama hätävarjelusta.¹⁸¹ *Tapanin* ja *Tolvasen* mukaan tilanne voi kehittyä niin yllättävästi, ettei poliisi ehdi siihen varautua tai poliisin turvana ollut voimankäyttöväline ei toimikaan. Tällöin ei ole kyse enää virkatehtävän suorittamisesta, vaan kysymys on siitä, selviääkö poliisi tilanteesta hengissä. Tällaista tilannetta tulisi arvioida hätävarjeluna, mutta pääsääntöisesti poliisin toimintaa tulisi arvioida voimankäyttöoikeuden kautta.¹⁸² *Nuutilan* mukaan, jos poliisimies joutuu aktiivisen hyökkäyksen kohteeksi, sovelletaan hätävarjelua. Jos taas vastarinta on ainoastaan passiivista, sovelletaan voimakeinojen käyttösäännöstä. Hänen mukaansa on hankala sanoa tarkkaa rajaa siihen milloin voimakeinojen käyttö muuttuu hätävarjeluksi. Sillä on kuitenkin merkitystä, kumman säännöksen perusteella poliisimies toimii, koska voimakeinojen käytön ja hätävarjelun sallitut uloimmat rajat poikkeavat jossain määrin toisistaan.¹⁸³

¹⁸¹ *Frände* 2005, s. 169.

¹⁸² *Tapani – Tolvanen* 2008, s. 304.

¹⁸³ *Nuutila* 1997, s. 299.

Poliisioikeudellisessa kirjallisuudessa kysymystä on myös pohdittu. *Nuotio* pitää mahdollisena että poliisilain 27 § voisi kattaa pääosin hätävarjelutekojen tyyppiset tilanteet.¹⁸⁴ *Tuorin* mukaan on taas vaikea kuvitella sellaista tilannetta, jossa käytetään voimaa ja joka ei sisältyisi poliisilain 27 §:n voimankäyttösäädökseen. Täten *Tuori* katsookin, ettei poliisilla olisi enää ollenkaan oikeutta turvautua yleiseen hätävarjelusäädökseen.¹⁸⁵ *Tereniuksen* mielestä poliisin oikeus hätävarjeluun tulisi rajata vain äärimmäisiin tilanteisiin, joissa aloite on hyökkääjällä ja virkamiehen toiminta on vaistonvaraista itsensä tai toisen ihmisen puolustamista oikeudettomalta hyökkäykseltä. Hän mukaansa saattaa olla jopa perusteltua rajoittaa hätävarjelu vain henkeä uhkaavien tekojen torjuntaan.¹⁸⁶

Helminen, Kuusimäki ja Salminen ovat teoksessaan vertailleet voimankäyttö- ja hätävarjelutilanteita. Heidän mukaansa kyseisten tilanteiden välinen periaatteellinen ero on siinä, että hätävarjelussa puolustetaan vastahyökkäyksen kautta ja voimankäytössä hyökätään. Toisin sanoen voimankäytössä aloite on poliisilla, kun taas hätävarjelussa poliisi reagoi vastapuolen hyökkäykseen. He ovat käsitelleet teoksessaan esimerkkitapausta, jossa kiinniotettava vastustaa nyrkeillä lyöden kiinniottoa suorittavaa poliisimiestä. Tässä tapauksessa poliisimies voi käyttää hätävarjeluteko suojellakseen itseään nyrkiniskulta, mutta tämän lisäksi hän voi käyttää voimakeinoja saadakseen kohdehenkilön poliisiautoon. Heidän mukaansa, jos tilanteessa voimakeinojen käyttö ja hätävarjelu lomittuvat keskenään, on hätävarjelusäännöstä sovellettava ensisijaisesti.¹⁸⁷

Lomanin mukaan poliisilla on oikeus turvautua hätävarjelutekoon tilanteessa, jossa poliisimies suojelee omaa tai toisen henkeä. Tällainen tilanne ei ole virkatehtävien suorittamista, täten poliisi ei toimi tilanteessa virkavastuulla. *Lomanin* mukaan on kuitenkin hankalaa osoittaa se, milloin tilanne muuttuu voimakeinojen käytöstä hätävarjeluteoksi. Tapauksen juridinen arviointi on kuitenkin suoritettava joko voimakeinojen käytön tai hätävarjelun perusteella, mutta ei molempien säännösten kannalta samanaikaisesti.¹⁸⁸ *Rantanen* on lakonisesti todennut, että poliisimies voi joutua virkatoimessaan hätävarjelutilanteeseen. Aseen käytön osalta hän on tuonut esille sen, että asetta saa käyttää hätävarjelussa vain, jos hyökkäys on vakava uhka jonkun

¹⁸⁴ *Nuotio* 2005, s. 239.

¹⁸⁵ *Tuori* 2004, s. 512–515.

¹⁸⁶ *Terenius* 2007, s. 127.

¹⁸⁷ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 278.

¹⁸⁸ *Loman* 1997, s. 77–78.

hengelle tai terveydelle. Hänen mukaansa asetta voi hyvin poikkeuksellisesti käyttää myös omaisuutta ja kotirauhaa vastaan kohdistetun hyökkäyksen torjumiseksi, jos kyseessä on erittäin arvokas omaisuus tai hyökkäys aiheuttaisi huomattavan suuria vahinkoja.¹⁸⁹ *Sinisolon* mukaan poliisilla on oikeus turvautua hätävarjeluun silloin, kun poliisimies tai joku muu joutuu hyökkäyksen kohteeksi. Tällöin kyseessä on hänen itsensä tai jonkun muun puolustamisesta. Poliisimiehellä on oikeus hätävarjeluun niin virassa kuin vapaa-ajalla ollessaan.¹⁹⁰

Bouchtin mukaan poliisilaista eikä rikoslaista ole saatavissa tukea sille, että poliisimiehellä olisi oikeus toimia virkatehtävässä hätävarjelusäännöksen perusteella. Lain esitöiden sekä käytännön perusteella on kuitenkin katsottu, että poliisilla on oikeus hätävarjeluun. Hänen mukaansa poliisimiehen oikeus käyttää hätävarjelua luo ongelmia käytännössä. Esimerkiksi johdetuissa voimankäyttötilanteissa yksittäisen poliisimiehen hätävarjelu-oikeus saattaa aiheuttaa sen, että poliisimies voi poiketa voimakäyttösuunnitelmasta hätävarjeluun vedoten. Boucht on katsonut, ettei Ruotsin poliisilla pitäisi olla yleistä hätävarjelu-oikeutta. Hän katsoo kuitenkin, että poliisilla pitäisi olla oikeus itsepuolustukseen, mutta tämän pitäisi sisältyä poliisilain voimakeinojen käyttö säännökseen. Tällöin kaikki poliisin toimivaltanormit olisivat säännelty poliisilaissa. Tämä edistäisi myös yksittäisen poliisimiehen oikeusturvaa.¹⁹¹

5.4 Poliisikoulutus¹⁹²

Poliisikoulutuksen yhtenä oppiaineena on voimankäyttö. Oppiaineen opetukseen kuuluu sekä teorian, että käytännön opetusta. Käytännön opetuksessa poliisikokelaat harjoittelevat ja opettelevat käyttämään muun muassa fyysistä voimaa ja voimankäyttövälineitä. Voimankäytön teoriassa poliisikokelaille opetetaan voimankäyttöä sääntelevät lait ja säännökset. Poliisiammattikorkeakoulun voimankäytönopettajia kuullaan tarvittaessa myös tuomioistuimissa asiantuntijatodistajina poliisin voimankäyttöön liittyvissä asioissa. Tämän vuoksi on

¹⁸⁹ *Rantanen* 2003, s. 122. Huom. VoimakeinoA 4 §:n mukaan ampuma-asetta ei voi käyttää muuhun kuin hengen ja terveyden suojelemiseen.

¹⁹⁰ *Sinisalo* 1971, s. 114.

¹⁹¹ *Boucht* 2011, s. 452 – 453 ja 467 – 470.

¹⁹² Olen käyttänyt tämän luvun lähdemateriaalina poliisiammattikorkeakoulusta saamiani luentomonisteita, sekä vuosina 2003–2006 tekemiäni luentomuistiinpanoja ja luentomonisteita.

tärkeää tuoda esille, miten poliisikoulutuksessa voimankäyttöasiat opetetaan. Vaikka poliisikoulutuksen voimankäyttölinjaukset eivät sido tuomioistuimia, on linjauksilla todellisuudessa hyvin suuri painoarvo juuri asiantuntijatodistajien kautta.

Hätävarjelun ja voimakeinojen käytön välistä rajaa pyritään hahmottamaan sekä käytännön harjoituksissa että teoriaopetuksessa. Käsittelen vain teoriaopetusta, koska se on myös perustana käytännön voimankäytön opetukselle. Poliisikoulutuksen mukaan voimankäyttötilanne tulee arvioitavaksi hätävarjeluna, kun aloite on menetetty vastapuolelle. Tällä tarkoitetaan, että vastapuoli hallitsee tilannetta ja hän saa päättää, mitä tapahtuu seuraavaksi. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on, kun joku hyökkää takaapäin kadulla partioivan poliisimiehen päälle. Tällöin aloite on vastapuolella. Jotta tilanne muuttuu hätävarjeluksi, tarvitsee vielä vaarallisuus vaatimuksen täytyä. Ei riitä yksistään, että poliisimies menettää tilanteen hallinnan, vaan hyökkäyksen pitää olla myös poliisimiehen näkemyksen mukaan vaarallinen, jotta hätävarjelussa käytetyt voimakeinot ovat oikeutettuja. Pelkkä poliisimiehen tönäisy takaapäin tuskin oikeuttaisi vielä poliisimestä käyttämään voimaa hätävarjelun perusteella, mutta jos poliisimestä yritettäisiin kuristaa takaapäin, olisi hätävarjeluteko oikeutettu.

Poliisikoulutuksessa korostetaan hätävarjelun ja voimakeinojen käytön oikeudellista erillisyyttä, vaikka tosielämässä nämä ovat hyvinkin läheisiä asioita. Samassa poliisin kohtaamassa voimankäyttötilanteessa on hyvin mahdollista, että poliisin toimenpiteet tulevat arvioitaviksi sekä hätävarjeluna että voimakeinojen käyttönä. Ajallisesti ne eivät kuitenkaan mene päällekkäin, vaan tilanne saattaa esimerkiksi alkaa voimakeinojen käyttönä, muuttua tästä hätävarjeluksi ja lopuksi palata taas voimakeinojen käytöksi.

Sallittujen voimakeinojen määrää on vaikea arvioida teoreettisesti etukäteen, ilman tietoa tilanteen kokonaisuudesta. Koulutuksessa on kuitenkin tuotu esille, että voimakeinojen käyttäminen on hallittua, kun taas hätävarjeluteko on hallitsematonta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjassa *Boucht* ja *Frände* ovat tuoneet esille, että hätävarjelu on kontrolloimatonta ja voimakeinojen käyttö on kontrolloitua.¹⁹³ Tällä tarkoitetaan voimankäytön rajoja ja erityisesti sitä, että hätävarjelussa on mahdollisuus käyttää voimakkaampia voimakeinoja kuin sellaisessa tilanteessa, jota arvioidaan voimakeinojen käyttönä.

¹⁹³ *Boucht – Frände* 2008, s. 116.

5.5 Yhteenveto

Lain sanamuodosta, lain esitöistä, oikeuskäytännöstä ja oikeustieteestä ei ole saatavissa yksiselitteistä ja selvää vastausta poliisin hätävarjelu oikeuden laajuudesta. Kuitenkin oikeudellinen tulkintakannanotto on tehtävä sallittujen oikeuslähteiden valossa. Täten oikeuslähteillä on suuri merkitys johdonmukaisen kannan muodostamisessa. Esitöiden perusteella poliisilla on kiistatta oikeus hätävarjeluun, kun kyseessä ei ole virkatehtävä. Virkatehtävän ollessa kyseessä on oikeustila epäselvä. Vertailun vuoksi todettakoon, että Ruotsissa on laintasolla määritelty se, että poliisimiehellä oikeus turvautua hätävarjeluun.¹⁹⁴ Suomessa oikeuskäytännön perusteella poliisilla on oikeus turvautua hätävarjeluun virkatehtävässä, mutta korkeimman oikeuden ratkaisun (KKO 2004:75) mukaan hätävarjelutilanteessa poliisimies ei toimi virkavelvollisuuden alaisena. Voimakeinojen käytösäännös lisättiin rikoslakiin 1.1.2004, eikä korkein oikeus ole käsitellyt poliisin hätävarjelu oikeutta muutoksen jälkeen. Ihmisoikeustuomioistuimen näkemyksen mukaan poliisilla on oikeus hätävarjeluun. Oikeustiede on taas hyvin riittävä poliisin hätävarjelu oikeuden laajuudesta. Toisen ääripään mukaan hätävarjelu säännös on ensisijainen voimakeinojen käytösäännökseen nähden, kun taas toisen ääripään mukaan poliisilla ei pitäisi olla ollenkaan oikeutta hätävarjeluun. Työni toisessa osassa pyrin löytämään ratkaisun siihen, kumpaa säännöstä, voimakeinojen käyttöä vai hätävarjelua voimankäyttötilanteissa tulisi soveltaa.

¹⁹⁴ Ks. mm Ruotsin Polislag 10 § ja Brottsbalk 24 kap sekä *Boucht* 2011, s. 334 – 335.

Toinen osa: Hätävarjelua vai voimakeinojen käyttöä

Tutkielman toisessa osassa käsittelen sitä, mitä oikeudellista merkitystä on sillä, toimiiko poliisi hätävarjelusäännöksen vai voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Käsittelen asiaa sekä poliisimiehen että yhteiskunnan näkökulmasta. Pyrin löytämään vastauksen erityisesti siihen, onko poliisimiehen kannalta oikeudellisesti edullisempaa soveltaa hätävarjelusäännöstä vai voimakeinojen käytösäännöstä.

Toisen osan ensimmäisessä luvussa käsittelen niitä seikkoja, jotka puhuvat sen puolesta, että poliisimiehen voimankäyttöä tulisi arvioida voimakeinojen käytösäännöksen näkökulmasta. Toisessa luvussa käsittelen hätävarjelusäännöksen hyötyjä. Kolmannessa luvussa pyrin, edellisten lukujen perusteella vastaamaan tutkimusongelmaani eli siihen kumman säännöksen, hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida. Neljännessä luvussa luon katsauksen tulevaisuuteen ja käsittelen niitä muutoksia, joita uusi, 1.1.2014 voimaantuleva poliisilaki tuo tullessaan aiheeseeni liittyen. Tutkielman viimeisen varsinaisen luvun päätän yhteenvetoon ja omaan pohdintaani.

1. Seikat, jotka puhuvat voimakeinon käytösäännöksen puolesta

1.1 Oikeusjärjestyksen mukaista

Käsittelin tutkimuksen ensimmäisen osan alussa vastuuvapausperusteita. Toin esille, että tähän asti voimakeinojen käyttöä ja hätävarjelua on oikeustieteessä pidetty tietyin laissa mainituin edellytyksin oikeuttamisperusteina.¹⁹⁵ Voimakeinojen käytön ja hätävarjelun liioittelua taas on pidetty anteeksiantoperusteina. Hallituksen esityksen mukaan oikeuttamisperusteen soveltuessa teko katsotaan oikeudenmukaiseksi, kun taas anteeksiantoperuste poistaa ainoastaan syyllisyyden. Mainitun kaltaiseen oikeudenmukaiseen tekoon jokaisella on oikeus, usein myös velvollisuus. *Nuutilan* mukaan oikeuttamisperusteen mukainen teko on hyväksytty ja se on

¹⁹⁵ Ks. mm. *Frände* 2005, s. 163 – 178.

rikosoikeusjärjestelmän kanssa tasapainossa.¹⁹⁶ Tuomioistuin ei rankaise tällaisesta teosta, vaan katsoo tekijän menetelleen oikein. Täten tuomioistuin tuo esille, että samanlaisessa tilanteessa oleva voi vastaisuudessakin menetellä samalla tavalla. Anteeksiantoperusteen kohdalla teko on oikeudenvastainen, mutta tekijä vapautetaan vastuusta, koska häneen ei voida kohdistaa syyllisyysmoitetta. Tällaista tekoa pidetään ymmärrettävänä, mutta ei hyväksyttävänä eikä suositeltavana.¹⁹⁷ *Backmanin* mukaan anteeksiantoperusteen soveltuessa tekoon sallitun ja kielletyn rajan ylittämistä voidaan jossakin määrin pitää ymmärrettävänä tai anteeksiannettavana.¹⁹⁸ *Nuutila* on tuonut esille, että oikeuttamisperusteen mukaisesti toiminut ei ole pääsääntöisesti korvausvelvollinen aiheuttamastaan vahingosta, kun taas anteeksiantoperusteella toiminut joutuu yleensä korvaamaan vahingot ainakin osittain.¹⁹⁹

Tapani ja *Tolvanen* ovat teoksessaan käsitelleet vastuuvapausperusteiden ”uudenlaisista” tulkintaa. Heidän mukaansa voimankäyttöoikeuden rajoissa toimiva toimii norminmukaisesti. Esimerkkinä he mainitsevat, jos joku on vammautunut poliisin virkatoimen johdosta, tapausta ei lähdetä purkamaan pahoinpitelyn tunnusmerkistöstä käsin. Oikeusistuin ei siis totea poliisin syyllistyneen pahoinpitelyyn, josta hänet vapautettaisiin siksi, ettei hän ole ylittänyt laissa säädettyjä voimankäyttöoikeuden rajoja. Jos voimankäyttöoikeuden rajoja ei ole ylitetty, teko ei toteuta rikoksen tunnusmerkistöä.²⁰⁰ Toisin sanoen edellisessä esimerkkitapauksessa teko ei täytä pahoinpitelyn tunnusmerkistö, jos poliisimies on virkatehtävää suorittaessa käyttänyt tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksen mukaisia voimakeinoja. Tapanin ja Tolvasen tulkintamallissa rikosvastuu sulkeutuu pois jo heti alkuunsa, eikä teko täten ole tunnusmerkistön mukainen. Toimivaltasäännöksen olemassaolo riittää täten yksistään poistamaan teon rangaistavuuden.²⁰¹ Perinteinen (aikaisempi) tulkintamalli on ollut katsoa, että teko täyttää rikoksen tunnusmerkistön, mutta se on oikeutettu. Täysin uudenlaisesta tulkinnasta ei kuitenkaan voi puhua. Aikaisemmin oikeustieteessä muun muassa *Sinisalo* ja *Nuutila* ovat tulkinneet voimakeinojen käyttöä

¹⁹⁶ *Nuutila* 1997, s. 86.

¹⁹⁷ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. 4 luku vastuuvapausperusteista.

¹⁹⁸ *Backman* 2004, s. 3.

¹⁹⁹ *Nuutila* 1997, s. 86 – 87.

²⁰⁰ *Tapani – Tolvanen* 2008, s. 298.

²⁰¹ *Sinisalo* 1971, s. 114.

vastuuvapausperusteena samansuuntaisesti kuin Tapani ja Tolvanen ovat teoksessaan nyt tulkinneet.²⁰²

Tapanin ja Tolvasen tulkintamallissa poliisimiestä, joka käyttää voimakeinoja voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, voi verrata lääkäriin joka suorittaa leikkausta. Lääkärin toiminta on lähtökohtaisesti norminmukaista, eikä hänen toimintaansa arvioida rikosvastuun kautta.²⁰³ Samoin pitäisi arvioida tilannetta poliisimiehen osalta, joka on käyttänyt sallittuja voimakeinoja. *Nuutilan* mukaan ei voida puhua mistään rikosoikeudellisesta vääryydestä, jos viranomainen toimii toimivaltansa puitteissa. Teko ei ole myöskään tunnusmerkistön mukainen, jos voimankäyttö pysyy sallituissa rajoissa. Hänen mukaansa silti voimakeinojen rajat olisi syytä käsitellä oikeuttamisperusteena.²⁰⁴

Molemmissa sekä vanhassa vastuuvapausperusteiden tulkintamallissa että uudessa, Tapanin ja Tolvasen vastuuvapausperusteiden tulkintamallissa lopputulos on sama, mutta prosessi on eri. Mielestäni tässä on silti hyvin painava peruste, miksi poliisiin pitäisi toimia voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Kun poliisi toimii voimakeinojen käytösäännöksen perusteella ja virkavelvollisuutensa mukaisesti, teko on aina oikeusjärjestyksen mukainen, eikä asiaan alun perinkään liity rikosoikeudellisia ulottuvuuksia.²⁰⁵ Jos taas poliisi toimii hätävarjelusäännöksen perusteella, tällöin poliisin teko täyttää rikoksen tunnusmerkistön, joka kuitenkin oikeutetaan.

Yksittäisen poliisimiehen kannalta ei ole suurta merkitystä sillä, onko teko oikeuttamisperuste vai suoraan norminmukaista, mutta yhteiskunnan kannalta asialla on merkitystä. Oikeusvaltiossa ei voi olla niin, että poliisin suorittama laillinen toimintavelvollisuudenalainen virkatoimi täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön. Tämä antaisi mielestäni kansalaisillekin vääränlaista signaalia ja olisi moraalisesti arveluttavaa, että poliisin toiminta täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön. Runollisesti sanottuna poliisiin pitäisi taistella vääryyttä vastaan oikeudella eikä vääryydellä, jolla se taistelee toimiessaan hätävarjelusäännöksen perusteella.

²⁰² Ks. samansuuntaisesta tulkinnasta *Sinisalo* 1971, s. 111 – 115 ja *Nuutila* 1997, s. 281.

²⁰³ *Sinisalo* 1971, s. 114 – 115.

²⁰⁴ *Nuutila* 1997, s. 281.

²⁰⁵ *Rikosoikeus / Koskinen* 2009, s. 178.

1.2 Todistustaakka syyttäjällä

Rikosasiassa todistustaakka on kantajalla eli syyttäjällä tai asianomistajalla. Tämä käy ilmi oikeudenkäymiskaaren (OK 4/1734) 17 luvun 1 §:n 2 kohdasta. *Rikosasiassa kantajan tulee näyttää toteen ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa nojautuu. Syyttäjän todistustaakasta johtuu, ettei epäilyllä ole velvollisuutta osoittaa itseään syyttömäksi.*²⁰⁶ *Jokelan* mukaan kantajapuolella on todistustaakka kaikista rikostunnusmerkistöön kuuluvista seikoista ja epäselvissä tapauksissa tuomioistuimen tulee hylätä syyte.²⁰⁷ Esitutkintalain (ETL 449/1987) 7 §:n 2 momentin mukaan *epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä.*²⁰⁸ Syyttömyysolettama on rikosoikeudenkäynnin lähtökohta ja olennainen osa oikeusvaltioperiaatetta.²⁰⁹

Poliisimiehen joutuessa syytteeseen pahoinpitelystä, joka on tapahtunut voimankäyttötilanteessa, on syyttäjän näytettävä toteen ne seikat, joihin pahoinpitelyepäily perustuu. Jos poliisimies kertoo toimineensa hätävarjelusäännöksen perusteella, *Backmanin* mukaan on syyttäjän tai asianomistajan todistustaakkana näyttää rangaistavuuden perusteena olevat tosiseikat ja siten myös se, ettei poliisimies ole toiminut hätävarjelu-oikeuden perusteella. Mutta tuomioistuin ei voi pitää tilannetta hätävarjeluna pelkästään sillä perusteella, että syytetty, tässä tapauksessa poliisimies niin väittää, vaan tuomioistuin tarvitsee tuekseen tosiseikkoja.²¹⁰ Täten pelkkä vetoaminen hätävarjeluun ei ole riittävää, vaan poliisimiehellä on velvollisuus näyttää toteen, että kyseessä on ollut hätävarjelutilanne.²¹¹

Jos taas edellisessä esimerkkitapauksessa poliisimies kertoo toimineensa virkatehtävässä ja käyttäneensä sallittuja voimakeinoja voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, on syyttäjällä todistustaakka. Tällöin oletama on, että poliisi on toiminut norminmukaisesti. Syyttäjän todistustaakka kääntyy poliisimiestä vastaan, jos syyttäjä tuo näyttöä esille siitä, ettei poliisimiehellä ollut virkatehtävää tai hän on käyttänyt tilanteessa liiallista voimaa.

²⁰⁶ Sahavirta 2006, s. 235.

²⁰⁷ *Jokela* 2004, s. 261 – 264.

²⁰⁸ Ks. Syyttömyysolettamasta *Helminen – Lehtola – Virolainen* 2005: Esitutkinta ja pakkokeinot s. 62.

²⁰⁹ *Jokela* 2004, s. 261 – 264.

²¹⁰ *Backman* 2004, s. 9.

²¹¹ Ks. mm. *Jokela* 2004, s. 262.

Todistustaakalla on erityistä merkitystä poliisimiehen oikeusturvan kannalta. Voimankäyttötilanteissa hätävarjelusäännöksen perusteella toimiva poliisimies joutuu itse osoittamaan itsensä syyttömäksi. Vaikka syyttäjällä on todistustaakka, on poliisimiehen näytettävä ne tosiseikat, jotka tukevat hätävarjeluväitettä. Voimakeinojen käytön osalta syyttäjällä on todistustaakka, eikä poliisimiehen tarvitse esimerkiksi näyttää toteen sitä, ettei voimankäytön rajoja ole ylitetty, vaan tämä on syyttäjän tehtävä. Vetoamalla hätävarjeluun poliisimies heikentää omia puolustautumismahdollisuuksia rikosprosessissa verrattuna siihen, että hän vetoaisi voimakeinojen käyttöön.

1.3 Virkavelvollisuus

Valtion virkamiesten yleinen virkavelvollisuus on säännelty valtion virkamieslain (virkamieslaki 750/1994) 14 §:n 1 momentissa. *Virkamiehen on suoritettava tehtävänsä asianmukaisesti ja viivytyksettä. Hänen on noudatettava työnjohto- ja valvontamääräyksiä. Koskisen ja Kullan mukaan virkamiehen on oltava virkatehtävissä aloitekykyinen, ripeä ja korrekti.*²¹² Virkamieslaissa on yleiset säännökset virkamiehen virkavelvollisuudesta. Poliisilaki on erityislaki suhteessa virkamieslakiin ja poliisilailla tarkennetaan virkamieslain virkavastuusäännöstä poliisimiehen osalta. Poliisilain 9 §:n 1 momentissa on säännökset poliisimiehen toimialueesta ja toimintavelvollisuudesta. *Poliisimies on velvollinen toimimaan sen poliisiyksikön toimialueella, johon hänet on sijoitettu.* Lainkohdan 3 momentissa on säännökset poliisimiehen erityisestä toimintavelvollisuudesta. *Poliisimies on ilman eri määräystä velvollinen ryhtymään kiireellisiin toimiin koko maassa myös toimialueensa ulkopuolella ja vapaa-aikanaan, jos se on välttämätöntä vakavan rikoksen estämiseksi, tällaista rikosta koskevan tutkinnan aloittamiseksi tai yleistä järjestystä ja turvallisuutta uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi taikka milloin se näihin rinnastettavan muun erityisen syyn vuoksi on tarpeen.* Poliisin on siis toimittava virkavastuun nojalla edellä mainituissa tapauksissa, vaikka poliisimies olisi vapaalla ja toimialueensa ulkopuolella. Hallituksen esityksen mukaan poliisimiehellä on näissä tilanteissa kaikki ne valtuudet, jotka hänellä

²¹² Koskinen – Kulla 2009, s. 157.

olisi omalla toimialueellaankin. Poliisimies on oikeutettu käyttämään tällaisessa tilanteessa kaikkia tarvittavia ja hänelle virassa kuuluvia toimivaltuuksia.²¹³

Poliisimies toimii pääsääntöisesti aina virkavelvollisuuden alaisena, kun hän suorittaa virkatehtävää. Poikkeuksen tästä näyttää muodostavan hätävarjelutilanteet. Tämä käy ilmi muun muassa, edellä mainitusta hallituksen esityksestä, jonka mukaan virkatehtävää suorittava poliisimies saattaa joutua hätävarjelutilanteeseen, jota ei arvioida virkatehtävänä.²¹⁴ Myöskään Ruotsissa *Bouchtin* käsityksen mukaan poliisimies ei toimi hätävarjelussa virkavelvollisuuden alaisena.²¹⁵ Korkein oikeus on Merikarvian vesurimies -tapauksen tuomion (KKO 75:2004) yhteydessä käsitellyt kysymystä, toimiiko poliisimies hätävarjelutilanteessa virkavelvollisuuden alaisena. Tuomiossa korkein oikeus on pohtinut sitä, kun poliisimiehen on todettu syyllistyneen hätävarjelun liioitteluna tehtyyn pahoinpitelyyn, tuleeko hänen syykseen myös lukea erillisenä rikoksena tehty virkavelvollisuuden rikkominen.²¹⁶

Päätöksen perusteluiden mukaan poliisimiehen on kaikessa virkatoiminnassaan noudatettava poliisivaltuuksien käyttöön liittyviä rajoituksia. Eikä näitä rajoituksia ole kuitenkaan perusteltua laajentaa koskemaan yleistä hätävarjelu-oikeutta. Korkeimman oikeuden mukaan *mikäli poliisimies virkatehtävää suorittaessaan joutuu tilanteeseen, jossa hän itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä suojellakseen joutuu turvautumaan voimakeinoihin, ei niiden käyttö perustu viranomaisvaltuuksiin ja tapahdu virkatehtävän hoitamiseksi vaan poliisimieskin käyttää tällöin voimakeinoja yleisen oikeuden nojalla ja puolustautumistarkoituksessa.*²¹⁷

Korkeimman oikeuden kannan mukaan poliisimies ei syyllisty virkavelvollisuuden rikkomiseen, vaikka hän syyllistyisi hätävarjelun liioitteluna tehtyyn tekoon.²¹⁸ Toisin sanoen poliisimiehen hätävarjelutekoa ei arvioida virkavelvollisuuden alaisena tekona, vaan pelkästään hätävarjelutekona, eikä tällaisen teon liioittelu voi tulla arvioitavaksi virkarikoksena.²¹⁹ *Terenius* on tuonut osuvasti esille sen, että ratkaisu on erikoinen sen

²¹³ HE 57/1994 vp. kohta 9 § Poliisimiehen toiminta-alue ja toimintavelvollisuus.

²¹⁴ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

²¹⁵ *Boucht* 2011, s. 338.

²¹⁶ RL 40 luvussa on säännökset virkarikoksista. 9§:ssä on säännelty virkavelvollisuuden rikkominen ja 10 §:ssä on säännökset tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta.

²¹⁷ KKO (75:2004). Pääasianratkaisun perustelut, kohta 37.

²¹⁸ Ks. myös KKO II 70:1961

²¹⁹ Ks. Virkarikoksesta tutkielman toisen osan kappale 2.3 Virkarikos, s. 78.

takia, että kaikki tuomarit olivat joltain osin erimielisiä ratkaisusta paitsi siitä, että poliisimiesten hätävarjelutekoa ei tule käsitellä virkarikoksena. Tämä lisää päätöksen ennakkotapausluonnetta siltä osin, ettei hätävarjelussa toimiva poliisimies toimi virkavelvollisuuden alaisena.²²⁰

Nuotio on artikkelissaan tuonut esille sen, että lähtökohtaisesti on vaarallista hyväksyä yleisen periaatteen tasolla se, että poliisi voisi virkatoimissaan vapautua virkavastuusta ja toimia suoraan yleisen hätävarjelusäädöksen nojalla.²²¹ Jos poliisimies vapautuisi väkivaltatilanteessa virkavastuusta, niin tällöin häneltä poistuisi myös toimintavelvollisuus. Tämä taas nähdäkseni aiheuttaisi eriskummallisen tilanteen. Voisiko poliisi paeta paikalta ja jättää sivulliset tilanteessa oman onnensa nojaan, niin kuin ”tavallinen” ihminen voisi tehdä. *Tuori* on muotoillut asian siten, että näin viranomaisen tulisi astuneeksi ulos viranomaisen roolistaan juuri sillä ratkaisevalla hetkellä, kun syntynyt konflikti väkivalloin ratkaistaan.²²² *Fränden* mukaan hätävarjelutilanteessa yksityishenkilö ei ole velvollinen puolustamaan itseään tai muita oikeudettomilta hyökkäyksiltä, vaan hän voi paeta tai kääntää ”toisen posken”.²²³ Poliisi harjoittelee voimankäyttöä ja on valmis kohtaamaan työssään äärimmäisiä väkivaltatilanteita. Toisin sanoen poliisi on tietoinen tästä mahdollisuudesta ja tätä varten poliisi on olemassa. Poliisin ensisijainen tehtävä on turvata perustuslain 7 §:ssä turvattuja perusoikeuksia eli elämää, henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta. Kuten olen tuonut esille oikeustapauksissa, monesti tällaisia tilanteita arvioidaan oikeuskäytännössä hätävarjelutekoina. Edellä esitetyn perusteella poliisin voimankäyttöä tulisi aina arvioida voimakeinojen käyttönä eikä hätävarjeluna, koska jos tekoa arvioitaisiin hätävarjeluna, poliisilta poistuisi virkatehtävä juuri silloin, kuin poliisimies suorittaa tärkeintä tehtäväänsä eli turvaa äärimäisellä voimankäytöllä omaa tai sivullisen oikeutta elämään.

Nuotio on nostanut esille myös muita ongelmia, joita syntyy, jos poliisi toimii ilman virkavastuuta hätävarjelutilanteessa. Tutkielman rajatusta pituudesta johtuen, en käsittele näitä ongelmia kuin hyvin lyhyesti. Ongelmia syntyy *Nuotion* mukaan ensinnäkin siitä, ettei laillisuusvalvonta ulotu sellaiseen poliisin toimintaan, jossa poliisi

²²⁰ *Terenius* 2007, s. 124.

²²¹ *Nuotio*, 2005, s. 238. Ks. myös *Boucht* 2011, s. 337.

²²² *Tuori* 2004, s. 514.

²²³ *Frände* 2005, s. 150.

toimii ilman virkavelvollisuutta. Toinen hänen esiin nostama ongelma kohdistuu julkisen vallan vahingonkorvausvelvollisuuteen, joka ei aktualisoidu poliisimiehen toimiessa ilman virkavelvollisuutta yksityishenkilönä.²²⁴ Täten, jos poliisimiehen todetaan tuomioistuimessa syyllistyneen hätävarjelun liioitteluna tehtyyn tekoon ja hänet jätetään rangaistukseen tuomitsematta, mutta määrätään korvaamaan vahingonkorvausta, kohdistuu vahingonkorvausvelvollisuus poliisimieheen eikä valtioon.

1.4 Voimankäyttöväline

Poliisimies on oikeutettu käyttämään voimakeinojen käyttötilanteissa vain Poliisihallituksen hyväksymiä voimankäyttövälineitä. Tämä on säännelty poliisiasetuksen 18 §:n 1 momentissa. *Valtio varustaa poliisimiehen tehtävien edellyttämällä voimankäyttö- ja suojavälineillä. Henkilöön kohdistuvia voimakeinoja poliisilain 27 §:n 1 momentin mukaisesti käytettäessä poliisimies saa käyttää vain 2 momentissa mainittuja voimankäyttövälineitä, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen.* Pykälän 2 momentin 4 kohdassa säädetään: *Poliisin voimankäyttövälineitä ovat muut ominaisuuksiltaan ja asianmukaisesti käytettyinä vaikutuksiltaan ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet.*²²⁵ Tällaisia voimankäyttövälineitä on muun muassa teleskooppipatukka, kaasusumutin ja poliisikoira.

Edellisen perusteella voimakeinojen käytösäännöstä ei voi soveltaa sellaiseen voimankäyttötilanteeseen, jossa käytetään jotain muuta kuin poliisiasetuksessa hyväksytyjä voimankäyttövälineitä. Johdannossa kerroin tapauksesta, jossa poliisimies oli lyönyt taskulampulla kohdehenkilöä, joka oli osoittanut poliisimiestä aseella. Taskulampun lyönnin seurauksena kohdehenkilö luopui vastarinnasta. Poliisiasetuksen mukaan tapausta ei voi arvioida voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, koska poliisi on lyönyt kohdehenkilö taskulampulla. Taskulamppu ei ole poliisin virallinen voimankäyttöväline eikä sitä saa siten käyttää, jos voimakeinot kohdistuvat henkilöön.

²²⁴ Nuotio, 2005, s. 216 ja 235.

²²⁵ Kohdissa 1-3 on säännökset voimankäyttövälineiksi soveltuvista ampuma-aseista.

Poliisiasetus näyttäisi estävän tilanteessa voimakeinojen käytösäännöksen soveltamisen. Mielestäni tilanne on absurdi, jos poliisilla löisi samassa tilanteessa teleskooppipatukalla, joka on hyväksytty voimankäyttöväline, voitaisiin tilannetta arvioida voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Nyt asetuksen tasoisella säännöksellä rajoitetaan laintasoista säännöstä tavalla, joka rajoittaa poliisimiehen oikeutta käyttää voimakeinoja. Asetuksen perusteella näyttäisi siltä, että jos poliisimies lyö voimankäyttötilanteessa taskulampulla, voisi tilannetta juridisesti arvioida ainoastaan hätävarjelusäännöksen perusteella. Tämä johtuu siitä, ettei hätävarjelussa ole rajoitettu niitä välineitä, joita puolustautuessa saa käyttää.

Etälamautin-tapaus

Syyttäjä on käsitellyt kyseistä voimankäyttövälineongelmaa seuraavassa oikeustapauksessa. Syyttäjä on tehnyt 29.9.2010 päätöksen syyttämättä jättämisestä (R 10/2957). Päätöksestä on kanneltu valtakunnansyyttäjälle, mutta tapausta ei ole otettu uuteen käsittelyyn. Tapauksessa poliisimies B oli käyttänyt etälamautinta kohdehenkilö T:hen. T:n mukaan voimankäyttö oli ollut tarpeetonta ja liiallista. Poliisimies B:tä epäiltiin pahoinpitelystä ja virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Tapauksessa oli kyse siitä, että poliisimies B oli toisen poliisin kanssa ottanut T:n häiriökäyttäytymisen johdosta kiinni ja toimittanut poliisiasemalle. Aggressiivisen käyttäytymisen johdosta T:lle oli laitettu kuljetuksen ajaksi käsiraudat ja matkalla tapahtuneen potkimisen johdosta jalkaraudat. T oli voimakkaasti vastustanut säilöönottotarkastusta, jota poliisimies B ja hänen partiokaverinsa, sekä kaksi vartijaa yrittivät tuloksetta suorittaa. Toinen poliisimies irrotti T:n jalkaraudat. Tämän seurauksena T alkoi potkia poliisimiehiä, jolloin he joutuivat irrottamaan otteensa T:n jaloista. Irti päästyään T alkoi riehua voimakkaasti. Tällöin poliisimies B oli etälamauttimella antanut T:lle kosketustoiminnolla kipuvaikutuksen, jonka jälkeen tilanne rauhoittui.

Poliisin ylijohdo on 21.4.2005 antanut tarkentavan ohjeen etälamauttimen käytöstä. Ohjeen mukaan etälamautinta ei saa käyttää tilanteessa, jossa poliisimies B oli sitä käyttänyt.

Poliisimies B oli ennen etälamauttimen käyttöä, johon hän oli saanut koulutuksen, punninnut eri vaihtoehtoja. Teleskooppipatukkaa ei voinut hänen mukaansa käyttää, koska siitä olisi aiheutunut vammoja. Kaasusumuttimen käyttö olisi taas altistanut virkamiehet kaasulle. Täten hänen mukaansa tilanteessa ei ollut käytettävissä lievempiä voimakeinoja. Todistajana kuullut virkamiehet kertoivat tapahtumista yhtenäisesti B:n kanssa.

Syyttäjä on päätöksessään arvioinut, onko etälamauttimen käyttö tilanteessa ollut sallittua voimakeinojen käyttöä vai ei. Syyttäjän mukaan voimankäytön puolustettavuutta on harkittava tilannekohtaisen kokonaisarvioin kautta ja B:n toimintaa on arvioita tapahtumahetken tietojen perusteella. Todistajien kertomusten mukaan T:n vastarinta on ollut voimakasta. Poliisimiesten eikä vartioiden ruumiinvoimat olleet riittäneet murtamaan vastarintaa. Ruumiinvoimien jälkeen vaihtoehtoina vastarinnan murtamiseksi, käsirautojen irrottamiseksi ja tarkastustoimenpiteen suorittamiseksi on ollut teleskooppipatukan ja kaasusumuttimen käyttö. Poliisimies B on katsonut nämä voimankäyttövälineet tilanteeseen sopimattomaksi ja enemmän haittaa aiheuttaviksi kuin etälamauttimen käytön mainitulla tavalla. Etälamauttimen käyttäminen kyseisessä tilanteessa ei ole kuitenkaan vastannut poliisin ylijohdon antamaa ohjeistusta. Poliisiammattikorkeakoulun voimankäytön yliopettajan asiantuntijalausunnon mukaan, etälamauttimen käyttäminen edellä mainitussa tilanteessa on mahdollista ja sallittua, jos se on sopivin lievin mahdollinen voimakeino tilanteen ratkaisemiseksi. Edellä mainituilla perusteluilla syyttäjä on katsonut, että vastarinnan voimakkuus ja tilanne kokonaisuutena huomioiden, etälamauttimen käyttö tilanteessa ei ole ylittänyt puolustettavuuden rajaa, eikä täten ole ollut oikeudenvastaista. Syyttäjän mukaan poliisimies B ei ole pelkästään ohjetta rikkomalla syyllistynyt rikokseen, koska tässä tapauksessa etälamauttimen käyttö on ollut lievin ja tehokkain voimakeino virkatehtävän suorittamiseksi.

Syyttäjän tekemään ratkaisua on pidettävä merkittävänä sen takia, että se tosiasiallisesti mahdollistaa voimankäyttötilanteessa lievimmän tehokkaimman voimakeinojen käyttämisen. Jos edellä käsitellyssä tapauksessa syyttäjä olisi noudattanut voimankäyttöä sääteleviä asetuksia ja poliisin ylijohdon ohjetta pilkun tarkasti, olisi ainut sallittu voimakeino ollut teleskooppipatukan käyttäminen, koska kaasusumutin olisi tilanteessa käytettynä aiheuttanut virkamiesten altistuksen. Teleskooppipatukan

käyttö tilanteessa olisi suurella todennäköisyydellä aiheuttanut huomattavia vammoja T:lle. Vaikka pääsääntöisesti syyttäjän tekemillä syyttämättä jättämispäätöksillä ei ole suurta ennakkotapausarvoa, on tällä tapauksella kuitenkin tavallista suurempi ennakkotapausarvo, koska päätöksestä on valitettu valtakunnansyyttäjävirstoon. Täten päätös on myös valtakunnansyyttäjävirston mukaan lainmukainen, koska he eivät ole määränneet tapausta uuteen käsittelyyn.

Perustuslain 107 §

Etälamautin-tapauksessa poliisimies B:n käyttämä voimankäyttöväline täytti poliisiasetuksen 18 §:n vaatimukset. Etälamautin on poliisihallituksen hyväksymä virallinen voimankäyttöväline, johon B oli saanut käyttökoulutuksen. Tapauksessa voimankäyttö rikkoi vain poliisin ylijohdon antamaa ohjetta, mutta oli muuten voimankäyttöä säätelevien lain ja asetusten mukaista.

Miten sitten pitäisi arvioida johdantoni taskulamputapausta. Tilanne on nopea, aseennosto kohti poliisimiehen kasvoja tapahtuu muutamassa sekunnissa. Poliisilla ei ole aikaa käskyttää, perääntyä tai vaihtaa välinettä, esimerkiksi teleskooppipatukkaan. Ampuma-aseella varustautunut hyökkääjä on erittäin vaarallinen ja hyökkäyksen torjuminen mahdollistaisi poliisilta vielä ankaramman voimankäytön kuin taskulamputa lyömisen. Toisin sanoen poliisilla ei ole yleisen elämäkokemuksen mukaan tilanteessa toisin toimimisen mahdollisuutta, jollei poliisi lyö taskulamputa, johtaisi se suurella todennäköisyydellä poliisimiehen kuolemaan. Tapauksen osalta ongelmana kuitenkin on, ettei taskulamputa ole poliisihallituksen virallisesti hyväksymä voimankäyttöväline, eikä se siten ole poliisiasetuksen 18 §:n 2 momentin 4 kohdan mukainen muu ampuma-asetta lievempi voimankäyttöväline.

Kuten olen aikaisemmin tuonut esille, poliisin voimankäyttö kohdistuu yksilön vapausoikeuksien ydinalueelle, ja täten voimankäytöstä on säädeltävä lailla täsmällisesti ja tarkkarajaisesti. Voimakeinojen käyttö on kaksiteräinen miekka ja haluan kiinnittää tässä huomion siihen, että voimakeinojen käytöllä pyritään turvaamaan oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä sekä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Tämän vuoksi katsonkin, että tapaukseen soveltuu perustuslain 107 §. *Jos asetuksen tai muun lakia alemmanasteisen säädöksen säännös on ristiriidassa perustuslain tai muun lain*

kanssa, sitä ei saa soveltaa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Kyseisessä tapauksessa poliisimies pyrkii viimekädessä turvaamaan perusoikeuksien toteutumista ja tämän vuoksi tapaukseen ei voi soveltaa poliisiasetusta, joka estäisi voimakeinojen käytön, vaan tapaukseen on sovellettava poliisilain 27 §:n voimakeinojen käyttösäännöstä. *Jyränki* on tuonut esille, ettei perustuslain ja asetuksen välisen ristiriidan tarvitse olla ilmeinen, vaan pelkkä ristiriita perustuslain kanssa riittää asetuksen soveltamatta jättämiseen.²²⁶ *Helminen, Kuusimäki ja Salminen* ovat myös tuoneet esille, että voimakeinojen käyttötilanteessa poliisimies voi poikkeuksellisesti turvautua epätavallisiin voimankäyttövälineisiin.²²⁷

Miekan terän toisena puolena on se, että voimakeinojen käytöllä rajoitetaan sen kohteeksi joutuneen henkilön perusoikeuksia. Mutta se ei rajoita kohdehenkilön perusoikeuksia yhtään sen enempää, onko poliisin käyttämänä välineenä taskulamppu vai teleskooppipatukka, kunhan voimankäyttö on ollut tarpeellista ja voimakeinot ovat olleet kokonaisuutena puolustettavia. Tietenkin ensisijaisesti poliisin on käytettävä virallisia voimankäyttövälineitä, mutta kuten tapauksessa toin ilmi, ei poliisilla ollut enää aikaa vaihtaa teleskooppipatukkaan. Myös siinä tapauksessa on mahdollista käyttää muita kuin virallisia voimankäyttövälineitä, kuten etälamautin tapauksesta käy hyvin ilmi, jos käytetty väline on yksittäistapauksessa lievin ja tehokkain voimakeino virkatehtävän suorittamiseksi. Tällainen voimakeino aiheuttaa voimakäytön kohteeksi joutuneelle henkilölle tosiasiallisesti lievimmät mahdolliset seuraukset ja täten se myös turvaa kohdehenkilön perusoikeuksien maksimaalisen toteutumisen. Jos poliisi kuitenkin käyttää laillisessa voimankäyttötilanteessa väärää välinettä, vaikka hänellä olisi mahdollisuus käyttää sallittua välinettä, arvioidaan tilannetta poliisin kannalta mahdollisesti virkavelvollisuuden rikkomisena.

Tiivistäen sanottuna, poliisin voimankäyttö ei ole välineisiin sidottua, mutta poliisin on ensisijaisesti käytettävä virallisia voimankäyttövälineitä. Poliisin on mahdollista käyttää muita kuin virallisesti hyväksytyjä voimankäyttövälineitä ensinnäkin, jos käytetty keino on yksittäisessä tapauksessa tosiasiallisesti lievin tehokkain voimakeino, ja toiseksi, jos tilanteessa ei ole tilanteen äkillisyyden tai muun vastaavan seikan perusteella mahdollisuutta käyttää virallista voimankäyttövälinettä. Molemmissa

²²⁶ *Jyränki* 2000, s. 271.

²²⁷ *Helminen – Kuusimäki – Salminen* 1999, s. 296.

tapauksissa voimaa käyttävän poliisimiehen on otettava huomioon tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimukset.

Yhteiskunnan sekä poliisimiehen näkökulmasta katsottuna on tärkeää, ettei poliisin voimankäyttö ole liiaksi välineisiin sidottua. Tämä voisi johtaa sekä kohdehenkilön tai poliisimiehen kannalta kohtuuttomiin seurauksiin.

1.5 *Lex specialis derogat generali*

Lainsäädännön ja oikeuskäytännön perusteella poliisilla on oikeus turvautua hätävarjeluun. Hätävarjelu on kaikille kuuluva oikeus. Poliisin pitäisi kuitenkin toimia lainsäädännön perusteella ensisijaisesti poliisilain voimakeinojen käytösäännöksen eikä rikoslain hätävarjelusäännöksen perusteella.²²⁸ Tästä huolimatta tietyissä tilanteissa säännökset ajautuvat keskenään ristiriitaan, sen suhteen kumpaa säännöstä voimakäyttötilanteisiin tulisi soveltaa, koska molemmat säännökset soveltuvat tilanteeseen.

Ratkaisua edellä käsiteltyyn normien väliseen ristiriitaan voi hakea oikeuslähdeopista. Tolosen mukaan oikeuslähdekäsitteiden tehtävänä on jäsentää oikeudellinen materiaali soveltamista ja tulkintaa varten sekä antaa suuntaviivoja konkreettista ratkaisua varten.²²⁹ Oikeuslähdeopin avulla eri oikeuslähteet on jaettu etusijajärjestykseen.²³⁰ Oikeuslähdeopin mukaan hätävarjelusäännöksen ja voimakeinojenkäytösäännöksen välinen ristiriita on mahdollista ratkaista *lex specialis* periaatteen mukaan. *Lex specialis* periaatteen mukaan erityisempää lakia tulee soveltaa ennen yleisempää lakia.²³¹ Poliisin voimankäytön oikeudellisen arvioinnin kannalta tämä tarkoittaa, että poliisilaki erityislakina tulee sovellettavaksi ennen rikoslakia, mikä on yleislaki suhteessa poliisilakiin. *Lex specialis* periaate ei kuitenkaan mahdollista hätävarjelusäännöksen absoluuttista syrjäytymistä, vaan jokaisessa voimankäyttötilanteessa on harkittava erikseen, kumpaa säännöstä sovelletaan.²³² Harkinnan lähtökohtana on *Lex specialis*

²²⁸ HE 57/1994 vp. 27 §.

²²⁹ Tolonen 2003, s. 69.

²³⁰ Oikeuslähteiden etusijajärjestys on seuraava alkaen velvoittavimmasta: Perus- ja ihmisoikeudet, kansalliset lait ja tapaoikeus, lain esityöt, oikeuskäytäntö, oikeusperiaatteet ja oikeustiede. Ks. esim. Tolonen 2003, s. 103 – 166.

²³¹ Tolonen 2003, s. 108.

²³² Ks. Oikeudellisesta harkinnasta Tolonen 2003, s. 37.

periaate, mutta tapauksen erityispiirteiden vuoksi sovellettavaksi voi tulla myös hätävarjelusäännös. Tämä on mahdollista niissä poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa hätävarjelusäännöksestä tulee erityislaki suhteessa poliisilain säännöksiin, kuten poliisimiehen ollessa vapaalla.²³³

Lex specialis periaate tukee sitä, että voimankäyttötilanteiden oikeudellinen harkinta olisi suoritettava voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. *Lex specialis* periaate on kuitenkin vain pääsääntö ja se on yksittäistapauksissa kumottavissa oikeudellisen harkinnan avulla. *Terenius* on myös tuonut esille tutkimuksessaan, että hätävarjelusäännöksen ja voimakeinojen käytösäännöksen väliseen normiristiriitaan tulisi lähtökohtaisesti hakea ratkaisua juuri *lex specialis derogat legi generali* -standardista.²³⁴

1.6 Ampuma-aseen käyttöoikeus

Viimeinen käsittelemäni seikka, joka puoltaa voimakeinojen käytösäännöstä, liittyy ampuma-aseen käyttöön. Kuten olen aikaisemmin tuonut esille, voimakeinojen käytösäännöksen perusteella toimiessaan poliisimies voi tietyissä tilanteissa käyttää ampuma-asetta voimankäyttövälteenä. Kun voimankäyttöä arvioidaan hätävarjelusäännöksen perusteella, tilanne ei ole juridisesti selvä. *Nuotio* on pohtinut tätä kysymystä laajasti kirjoituksessaan. Hän on kyseenalaistanut poliisin oikeuden hätävarjelutilanteessa pitää hallussaan ampuma-asetta, jos poliisi ei toimi tilanteessa virkavelvollisuuden alaisena. Hän kysyy sitä, saako tavallinen kansalainen käyttää asetta vastaavin ehdoin kuin poliisi, jos ase on saatavilla.²³⁵

Korkein oikeus on asettanut hyvin tiukat edellytykset yksityishenkilön aseiden käytölle hätävarjelutilanteessa. Korkein oikeus on prejudikaatissaan (KKO 1997:182) katsonut, että tietyin edellytyksin yksityishenkilö on oikeutettu käyttämään ampuma-asetta hätävarjelutilanteessa. Tuomion mukaan asetta voitiin käyttää hätävarjelussa, koska asunnossa olleet M, B ja T olivat A:n uhkailujen, hänen mielentilansa ja hänen ampumiensa laukausten johdosta olleet todellisessa hengenvaarassa. M oli useita kertoja

²³³ Ks. Tutkielman toinen osa kappale 3.1 Vapaalla oleva poliisimies, s. 82.

²³⁴ *Terenius* 2007, s. 133.

²³⁵ *Nuotio* 2005, s. 220.

kehottanut A:ta panemaan ladatun aseensa pois. Tilanne oli T:n kertoman mukaan koko ajan muuttunut entistä uhkaavammaksi. A:n aikaisempi käyttäytyminen ja se, että M oli saanut A:lta aseensa aiemmin pois uhkaamalla häntä aseella, muodosti M:lle perustellun syy hakea ladattu pienoiskivääri. Kun M tuli takaisin aseensa kanssa, A aloitti aseensa piipun nostamisen kohti M:ää, jolloin M ampui A:ta. M:n näkemyksen mukaan, jos hän ei olisi ampunut, A olisi ampunut hänet.

Ratkaisun perusteella on selvää, että siviilien kohdalla edellytykset ampuma-aseen käytölle hätävarjelutilanteessa on asetettu hyvin korkealle. *Majasen* mukaan ratkaisussa aseensa käytön katsottiin olevan todella vihoviimeinen keino. Kysymys oli pohjimmiltaan siitä, kumpi ehti ampua ensin.²³⁶

Hätävarjelutilanteessa poliisilta poistuu virkatehtävä, tuleeko poliisin aseensa käyttöä tällöin arvioida samoin kuin siviilien aseensa käyttöä. Esimerkiksi jos, kohdehenkilöllä on puukko, voiko poliisi käyttää ampuma-asetta vai pitäisikö hänen jopa paeta paikalta. Jos poliisilta hätävarjelussa poistuu virkatehtävä, mutta hänellä on silti oikeus käyttää ampuma-asetta esimerkiksi puukkomiestä vastaan, niin eikö tämä ole yhdenvertaisuusperiaatteen vastaista. Tavallisella kansalaisella ei ole yleensä hätävarjelutilanteessa ampuma-asetta saatavilla toisin kuin poliisilla.

Korkein oikeus on hyväksynyt poliisimiehen oikeuden käyttää ampuma-aseita hätävarjelutilanteissa²³⁷. Tämän takia poliisimiehen aseensa käyttöoikeus hätävarjelutilanteessa on täysin teoreettinen kysymys. Aikaisemmin esiintunut *Nuotion* kritiikki ei tässä tapauksessa kohdistu poliisin oikeuteen käyttää asetta hätävarjelutilanteessa, vaan siihen, ettei poliisi toimi hätävarjelutilanteessa virkavelvollisuuden alaisena. Virka- ja toimintavelvollisuuden puuttuminen aiheuttaa, että tulkittaessa lakia sananmukaisesti, poliisimiehen aseensa käyttöä hätävarjelutilanteessa tulisi arvioida samoin kuin siviilin aseensa käyttöä. *Nuotion* esiin nostama ongelma on juridisesti kiinnostava.²³⁸

Ongelmaa voidaan juridisesti arvioida kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen ja todennäköisin vaihtoehto on arvioida asiaa korkeimman oikeuden prejudikaattien

²³⁶ *Majanen* 2006, s. 393.

²³⁷ Ks. mm. KKO 2004:75, KKO 1993:50.

²³⁸ *Nuotio* 2005, s. 220.

mukaisesti. Toisena tapana olisi arvioida poliisimiehen aseenkäyttöä hätävarjelussa samoin kuin siviiliä arvioidaan. Tämä on epärealistisin vaihtoehto, koska tämä malli pakottaisi poliisin monessa uhkaavassa aseenkäyttötilanteessa vetäytymään ja täten suurella todennäköisyydellä aiheuttaisi mittavia oikeuden loukkauksia ja menetyksiä sivullisille. Kolmannen vaihtoehdon mukaan siviilin aseenkäyttöä hätävarjelutilanteessa alettaisiin arvioida samoin kriteerein kuin poliisimiehen aseenkäyttöä. Tämä tulkintavaihtoehto on mahdollinen, jopa todennäköinen, koska se ei aiheuta tulkinnallista ristiriitaa. Täten vaihtoehto olisi myös lainmukaisin. Siviilin aseenkäytön sallittavuus tässä tulkintavaihtoehdossa lieventyisi suhteessa aikaisempaan oikeuskäytäntöön. Tähän liittyen *Nuotio* on esittänyt kysymyksen, että tasoittuuko tämän myötä hätävarjelun ja voimakeinojen käytön erot.²³⁹ Vaikka ongelman esiin nostamat kysymykset ovat juridisesti kiinnostavia, ne ovat tällä hetkellä täysin teoreettisia kysymyksiä, koska edellä kerrotuin tavoin oikeuskäytännön mukaan poliisi saa käyttää asetta hätävarjelutilanteessa.

Poliisimiehellä on voimakeinojen käytösäännöksen perusteella oikeus käyttää ampuma-asetta voimankäyttövälineenä rajoitusedellytysten täytyessä. Tämä seikka puhuu sen puolesta, että poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida voimakeinojen käytösäännöksen perusteella eikä hätävarjelusäännöksen perusteella, koska hätävarjelussa poliisin aseenkäyttöoikeus on tulkinnanvaraista.

2. Seikat, jotka puhuvat hätävarjelusäännöksen puolesta

2.1 ”Jollei teko ilmeisesti ylitä sitä”

Poliisin sallittujen voimakeinojen uloimmat rajat voimankäyttötilanteessa ovat riippuvaisia siitä kumpaa säännöstä, hätävarjelua vai voimakeinojenkäyttöä, tilanteessa sovelletaan. Tämä johtuu siitä, että hätävarjelusäännöksen mukaan *puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana*. Poliisilain voimakeinojen käytösäännöksessä ei ole vastaavaa sääntelyä kuin hätävarjelusäännöksessä. *Jollei teko ilmeisesti ylitä sitä,*

²³⁹ *Nuotio* 2005, s. 220.

mahdollistaa sen, että hätävarjelun puolustettavuusvaatimusta arvioidaan väljemmin kuin voimakeinojen käytösäännöksen suhteellisuusvaatimusta.²⁴⁰

Ilmeisesti sanan synonyymeina ovat muun muassa *selvästi*, *todennäköisesti*, *epäilemättä*.²⁴¹ Täten *jollei teko ilmeisesti ylitä sitä* tarkoittaa samaa kuin *jollei teko selvästi ylitä sitä*. Hätävarjeluteossa poliisimiehen puolustusteko saa siis ylittää sen, mitä pidetään kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kunhan se ei ylitä sitä selvästi. Täten hätävarjeluteossa saa käyttää ankarampaa ja summittaisempaa voimaa kuin teoissa, joita arvioidaan voimakeinojen käytösäännöksen perusteella.

Korkein oikeus on Merikarvian vesurimies -tapauksessa (KKO 75:2004) käsitellyt hätävarjelun puolustettavuusvaatimuksen sallittuja rajoja. Ratkaisussa on punnittu sitä, onko puolustusteko *ilmeisesti ylittänyt sen*, mitä pidetään kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Korkeimman oikeuden mukaan poliisimiehelle voidaan voimankäytön oikeutusta hätävarjelutilanteessa arvioitaessa perustellusti asettaa korkeammat vaatimukset kuin siviilille. Tapauksessa korkeimman oikeuden mukaan poliisimiesten katsottiin ylittäneen puolustusteon sallitut rajat. Hyökkääjä oli psyykkisesti sairas, joten poliisimiehiltä voitiin edellyttää tavallista enemmän joustavuutta. Täten poliisimiesten olisi pitänyt joko väistää hyökkäys tai perääntyä.

Punnittaessa pelkästään voiman määrää ja ankaruutta, poliisimiehen näkökulmasta on edullisempaa turvautua voimankäyttötilanteessa hätävarjeluun kuin voimakeinojen käyttöön, koska edellä esitetyn tavoin hätävarjelu mahdollistaa ankaramman voiman käyttämisen. Epäselvää kuitenkin on, kuinka paljon ankarampaa voimaa hätävarjelussa voi käyttää. Korkein oikeus on myös tuonut esille, että poliisimiehen hätävarjeluteon oikeutusta arvioidaan tiukemmin kuin, jos siviili olisi tehnyt vastaavan hätävarjeluteon. *Bouchtin* ja *Fränden* mukaan hätävarjelusäännös mahdollistaa ankaramman voiman käyttämisen kuin voimakeinojen käytösäännös. Säännösten välinen ero jää kuitenkin käytännössä suhteellisen pieneksi, koska hätävarjelusäännös rakentuu puolustettavuuden kokonaisarvioinnille, jossa huomioon on otettava muun muassa, että puolustaja on poliisimies.²⁴²

²⁴⁰ Ks. mm. *Vienola* 2008, s. 42.

²⁴¹ *Suomisanakirja.fi*. kotisivut: www.synonyymit.fi

²⁴² *Boucht – Frände* 2008, s. 116.

Yhteiskunnan näkökulmasta katsottuna asia on hankala ja monitahoinen. Yhteiskunnan edun selvittäminen vaatisi laajaa perusoikeuspunnintaa, jota tutkimukseni rajallisuus ei mahdollista. Tyydyn vain toteamaan, että yhteiskunnan etu on toisaalta se, että poliisi pystyy tehokkaasti turvaamaan yleistä järjestystä ja turvallisuutta, ja toisaalta se, että perusoikeudet toteutuvat täysimääräisesti. Mutta mitä tehokkaampi poliisi on, sitä enemmän ihmisten perusoikeuksia rajoitetaan. Kuten olen tuonut esille monesti, voimankäytöllä puututaan ihmisten perusoikeuksien ytimeen eikä perusoikeuksia saa rajoittaa muuta kuin tiettyjen rajoitusedellytysten täytyessä.²⁴³

2.2 Voimankäytön liioittelu

Poliisin voimankäyttötilanteita, joissa on ylitetty sallitut voimankäytön rajat, voidaan arvioida joko hätävarjelun liioitteluna tai voimakeinojen käytön liioitteluna. Molemmat ovat anteeksiantoperusteita ja soveltuessaan tekoon ne johtavat samaan lopputulokseen eli siihen, että tekijä (poliisimies) on rangaistusvastuusta vapaa. Säännösten välinen ero on siinä, minkälaisiin tapauksiin säännöksiä sovelletaan. Arvioitaessa hätävarjelun liioittelua anteeksiantoperusteena, huomioon on lain mukaan otettava *hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys, sekä tilanne muutenkin*. Voimakeinojen käytön liioittelun osalta huomioon on otettava poliisimiehen *asema ja koulutus sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys*.

Hallituksen esityksen mukaan voimakeinojen käytön liioittelu tulisi kyseeseen tilanteissa, joissa olisi kyse virkatehtävän suorittamisesta ilman, että kyseessä olisi poliisimiehen tai jonkun muun hengen tai terveyden suojeleminen. Liiallisten voimakeinojen käytön syy näissä tilanteissa olisi ennemminkin liiallinen virkaintoisuus tai tehtävän ylikorostuminen, kuin hätäntyminen tai pelko omasta turvallisuudesta.²⁴⁴ Hallituksen esityksen perusteella voimakeinojen käytön liioittelusäännöksen soveltaminen olisi täten hyvin epätodennäköistä Merikarvian vesurimiehen ja Mikkelin panttivankidraaman tyypisissä tapauksissa. Samaisessa esityksessä voimakeinojen käytön liioittelua pidetään virhearviointina, joka ymmärtävyyteen vaikuttavina seikkoina pidetään muun muassa tilanteen yllätyksellisyyttä, poliisimiehen asemaa ja koulutusta sekä käytettävissä olevaa harkinta-aikaa ja vastarinnan määrää. Koulutuksen

²⁴³ Ks. Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä *Viljanen* 2001.

²⁴⁴ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

pitäisi toisaalta karsia kyseiset virhearvioinnit. Jotta voimankäytöstä ei rangaistaisi, vaaditaan erittäin painavien syiden olemassaoloa.²⁴⁵ *Fräden* mukaan koulutus-kriteeri on näistä tärkein. Poliisikoulutuksen saaneen oletetaan osaavan käyttää voimakeinoja oikealla tavalla.²⁴⁶ *Nuutilan* mukaan poliisit ovat saaneet sellaisen koulutuksen, että heidän tulee pystyä suorittamaan oikea tilannearvio voimankäyttötilanteessa. Täten voimankäytön liioittelutapauksissa rangaistukseen tuomitsematta jättämiseen vaaditaan erittäin painavia syitä.²⁴⁷

Edellä kerrottujen seikkojen perusteella näyttäisi, että poliisimiehen kannalta on edullisempaa toimia hätävarjelusäännöksen perusteella niissä tilanteissa, joissa hän on joutunut käyttämään ankaria voimakeinoja itsensä tai toisen hengen suojelemiseksi ja joissa on olemassa riski, että häntä vastaan nostetaan syyte teon takia. Jos poliisimies toimii voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, on mahdollista, ettei voimakeinojen käytön liioittelu anteeksiantoperusteena edellä kerrotun tavoin sovellu tapaukseen.

Nähdäkseni voimakeinojen käytön liioittelusäännöksen sanamuoto kuitenkin mahdollistaa, huolimatta hallituksen esityksestä, säännöksen soveltumisen esimerkiksi Merikarvian vesurimiehen tyyppiseen tapaukseen. Tämä perustuu siihen, että arvioitaessa sitä, onko poliisimiehen teko anteeksiannettava huomioon otetaan *tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys*. Poliisimiehen tuntemuksille kuten pelolle, olisi annettava myös jokin merkitys arvioitaessa sitä, onko liiallinen voimakeinojen käyttö anteeksiannettavaa. Vaikka poliisimies on koulutettu toimimaan vaativissa voimankäyttötilanteissa, on poliisiuniformun alla silti ihminen omineen tuntemuksineen. Jos tuntemuksia ei oteta huomioon, asetetaan poliisimiehelle epärealistinen velvoite toimia voimankäyttötilanteessa aina oikein.

2.3 Virkarikos

Edellisessä kappaleessa toin esille poliisin voimankäyttötilanteita, joissa on ylitetty sallitut voimankäytön rajat ja joita voidaan arvioida joko hätävarjelen liioitteluna tai voimakeinojen käytön liioitteluna. Jos tekoa arvioidaan voimakeinojen käytön

²⁴⁵ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

²⁴⁶ *Frände* 2005, s. 197.

²⁴⁷ *Nuutila* 1997, s. 304.

liioitteluna ja poliisi tuomitaan tästä teosta, hänet voidaan tapauksesta riippuen tuomita myös samalla teolla tehdystä virkavelvollisuuden rikkomisesta tai tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Rikoslain 40 luvun 9 §:ssä on säännökset virkavelvollisuuden rikkomisesta. *Jos virkamies virkaansa toimittaessaan tahallaan muulla kuin edellä tässä luvussa tai 11 luvun 9 a §:ssä säädetyllä tavalla rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen, hänet on tuomittava virkavelvollisuuden rikkomisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.* Lain 10 §:ssä on säännökset tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta. Toisin sanoen, poliisimies syyllistyy virkavelvollisuuden rikkomiseen, jos hän virkaansa toimittaessaan tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo virkatoiminnassa noudatettavia säännöksiä. *Koskinen ja Kulla* ovat tuoneet esille, että rangaistavia ovat ensisijaisesti sellaiset teot, jotka ovat erityisen haitallisia kansalaisten tai yhteiskunnan kannalta.²⁴⁸ Yhteiskunnan kannalta erityisen haitallisena voidaan pitää lainvastaisesti toimivaa poliisimiestä. Poliisimiehet tietävät, kuinka yhteiskunnan turvarakenteet toimivat ja täten näiden tietojen väärinkäyttö aiheuttaa suuren uhan yhteiskunnan toimivuudelle ja sen luotettavuudelle.

Korkeimman oikeuden vanhemmassa oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että poliisimiehen syyllistyttyä virkatoimessaan liiallisten voimakeinojen käyttöön, on tekoon sovellettu vakiintuneesti myös rikoslain virkarikossäännöksiä. Korkein oikeus on ratkaisussaan (KKO II 6/ 1973) arvioinut poliisin voimankäytön liioittelua myös virkarikoksena.²⁴⁹

Poliisikonstaapeli, joka oli virkatoimensa yhteydessä tahallaan pahoinpidellyt epäillyn rikoksen vuoksi kiinniotettavaa henkilöä, tuomittiin yksin teoin tehdyistä pahoinpitelystä ja virkarikoksesta.

Kuten olen tuonut esille Virkavelvollisuus -kappaleessa, hätävarjelun osalta tilannetta arvioidaan toisin. Jos poliisimies tuomitaan hätävarjelun liioittelusta, kuten korkeimman

²⁴⁸ *Koskinen – Kulla* 2009, s. 241.

²⁴⁹ Korkein oikeus on myös käsitellyt voimankäytön liioittelua ja virkarikosta ratkaisuisissa KKO (II 10/1950) ja KKO (II 70/1961).

oikeuden (KKO 75:2004) Merikarvian vesurimies -tapauksessa, ei poliisimiestä tuomita samalla teolla tehdystä virkavelvollisuuden rikkomisesta, koska poliisimies ei toimi virkavelvollisuuden alaisena hätävarjeluteossa.²⁵⁰ Poliisimiehen on siten edullisempaa toimia hätävarjelusäännöksen perusteella, koska jos poliisimies tuomitaan voimakeinojen käytön liioitteluna tehdystä teosta, tuomitaan hänet myös samalla teolla tehdystä virkarikoksesta. Yhteiskunnan näkökulmasta on taas selvää, että kaiken poliisitoiminnan pitäisi olla rikosoikeudellisen virkavastuun alaista toimintaa mukaan lukien poliisimiehen suorittama hätävarjeluteko. *Koskisen* ja *Kullan* mukaan virkavastuuta on perusteltu sillä, että virkamiehet käyttävät julkista valtaa ja tämän takia virkamiehiltä odotetaan tehtäviensä mukaista käytöstä.²⁵¹

3. Punnintaa hätävarjelun ja voimakeinojen käytön välillä

Yksiselitteisen vastauksen antaminen siihen, pitäisikö poliisimiehen voimankäyttötilannetta arvioida hätävarjelusäännöksen vai voimakeinojen käytösäännöksen perusteella on hankalaa. Toisiinsa verrattuna molemmissa säännöksissä on edellisten lukujen perusteella sekä hyviä että huonoja puolia.

Nähdäkseni poliisimiehen kannalta katsottuna on kuitenkin edullisempaa, että poliisimies toimii pääsääntöisesti voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, jopa sellaisissa tilanteissa, joissa on kyse oman tai toisen hengen pelastamisesta. Voimakeinojen käytön puolesta puhuu ensinnäkin sekä yksittäisen poliisimiehen että erityisesti yhteiskunnan kannalta se seikka, että voimakeinojen käyttö on aina oikeusjärjestyksen mukaista. Toiseksi, kun poliisimies toimii voimakeinojen käytösäännöksen perusteella, teko on aina virkavelvollisuuden mukaista. Kuten *Nuotio* on tuonut esille, on hyvin vaarallista hyväksyä yleisen periaatteen tasolla, ettei poliisi toimisi virkavastuulla, vaan yleisen hätävarjelusäännöksen nojalla. Kansalaisten perusoikeudet toteutuvat parhaiten, kun poliisi toimii virkavastuulla ja lainmukaisesti.²⁵²

²⁵⁰ KKO (75:2004). Pääasianratkaisun perustelut, kohta 37.

²⁵¹ *Koskinen – Kulla* 2009, s. 235.

²⁵² *Nuotio* 2005, s. 222 ja 238.

Syyttömyys oletama ja tähän kiinteästi liittyvät todistustaakkakysymykset puoltavat voimakeinojen käytösäännöstä, erityisesti kun asiaa katsotaan yksittäisen poliisimiehen näkökulmasta. Myös mahdollisuus käyttää edellä kerrotun tavoin muita kuin poliisin virallisia voimankäyttövälineitä voimankäyttötilanteessa, tukee voimakeinojen käytösäännöksen ensisijaisuutta. Samoin ampuma-aseen käytön mahdollisuus puoltaa voimakeinojen käyttöä. Oman tukensa tulkinnalla antaa myös oikeuslähdeoppi, jonka mukaan poliisilain voimakeinojen käytösäännöstä pitäisi soveltaa pääsääntöisesti ennen rikoslain yleistä hätävarjelusäännöstä.

Hätävarjelusäännöksen hyötynä yksittäisen poliisimiehen näkökulmasta on ensinnäkin, että hätävarjelusäännös mahdollistaa ankaramman ja summittaisemman voiman käyttämisen kuin voimakeinojen käytösäännös. Tätä hyötyä kuitenkin vähentää se, että poliisimiehelle voidaan voimankäytön oikeutusta hätävarjelutilanteessa arvioitaessa perustellusti asettaa korkeammat vaatimukset kuin siviilille.²⁵³ Yhteiskunnan näkökulmasta hätävarjelussa mahdollisesti käytetyt ankarammat ja summittaisemmat voimakeinot voivat johtaa kohdehenkilön kohdalla kohtuuttomiin oikeuden loukkauksiin ja menetyksiin. Täten voimakeinot saattavat olla yhteiskunnan kokonaisedun kannalta enemmänkin haitallisia kuin hyödyllisiä.

Toinen hätävarjelusäännöksen hyöty poliisimiehen näkökulmasta on, ettei hätävarjelun liioitteluna tehty teko riko virkavelvollisuutta. Täten poliisia ei tuomita samalla teolla tehdystä virkavelvollisuuden rikkomisesta. Yhteiskunnan kannalta tämä on kuitenkin ongelmallista, koska tällainen teko aiheuttaa aukon poliisin laillisuusvalvontaa.²⁵⁴

Yksittäisen poliisimiehen näkökulmasta suurin hyöty käyttää hätävarjelusäännöstä liittyy hätävarjelun liioitteluun. Hallituksen esityksen perusteella voimakeinojen käytön liioittelusäännöstä ei voi soveltaa sellaisiin voimankäyttötilanteisiin, joissa on kyse joko poliisimiehen oman tai jonkun muun hengen tai terveyden suojelemisesta.²⁵⁵ Tapauksissa, jossa voimankäytöllä on pelastettu esimerkiksi sivullisen henki ja samalla aiheutettu kohdehenkilön kuolema poliisin liiallisen voimankäytön seurauksena, teon arvioiminen voimakeinojen käytösäännöksen perusteella voisi johtaa poliisimiehen kannalta kohtuuttomiin seurauksiin, jos voimakeinojen käytön liioittelua ei voisi

²⁵³ KKO (75:2004), päätöksen perustelut kohta 20.

²⁵⁴ Nuotio 2005, s. 216.

²⁵⁵ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

soveltaa tapaukseen. Tällöin kyseeseen ei tulisi anteeksiannettava teko, vaan poliisimies tuomittaisiin siitä, mistä häntä on syytetty, kuten esimerkiksi törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä kuolemantuottamuksesta. Eri asia on kuitenkin se, soveltuisiko tekoon rikoslain 4 luvun 7 §:n rangaistusvastuun lievennys.

Punnittaessa voimakeinojen käytösäännöksen ja hätävarjelusäännöksen hyötyjä ja haittoja samanaikaisesti sekä yhteiskunnan että yksittäisen poliisimiehen näkökulmasta on molempien etu, että voimankäyttötilannetta arvioidaan voimankäytösäännöksen perusteella. Ainoa konkreettinen hyöty hätävarjelusäännöksen soveltamisessa näyttää liittyvän voimankäytön liioittelu tapauksiin. Tämä on kuitenkin korjattavissa tulkinnalla, koska voimakeinojen käytön liioittelusäännöksen sanamuoto mahdollistaa samansuuntaisen lain soveltamisen kuin hätävarjelun liioittelusäännös.

3.1 Vapaa-ajalla oleva poliisimies

Ainoan selvän poikkeuksen poliisin voimakeinojen käytösäännöksen soveltamiseen aiheuttaa vapaa-aika. Poliisimies ei ole koskaan täysin vapaalla viranhoidostaan, vaan myös vapaa-ajalla hänellä tietyissä tilanteissa toimimisvelvollisuus poliisilain 9 §:n perusteella.²⁵⁶ Laissa tämän velvollisuuden syntymiselle on asetettu kaksi kriteeriä, kiireellisyys ja välttämättömyys. Hallituksen esityksen perusteella poliisin on ryhdyttävä toimintaan virka-ajasta, sijoituspaikasta ja säännöllisestä työajastaan riippumatta, jos se on välttämätöntä esimerkiksi vakavan rikoksen estämiseksi. Tällöin poliisimiehellä on kaikki ne valtuudet, jotka hänellä on omalla toimialueellaan.²⁵⁷ Vapaalla olevalle poliisimiehelle toisin sanoen muodostuu tilanteen johdosta toimimisvelvollisuus eli virkatehtävä.

Vapaalla olevalla poliisimiehellä ei ole lähtökohtaisesti hallussaan voimankäyttö- ja viestivälineitä eikä poliisiorganisaation tukea, joka on käytettävissä työvuorossa olevalla poliisimiehellä. Ilman voimankäyttö- ja viestivälineitä poliisimies ei voi käyttää kaikkia niitä voimakeinoja, joihin hänellä olisi lain mukaan oikeus. Tämä seikka estää poliisimiestä toimimasta täysimääräisesti voimankäyttötilanteissa. Hallituksen esityksessä on tuotu esille, että vakavan rikoksen estäminen ja tutkinnan aloittaminen

²⁵⁶ Ks. Tutkielman toisen osan virkavelvollisuus kappale, s. 64.

²⁵⁷ HE 57/1994 vp, kohta 9 § poliisimiehen toiminta-alue ja toimintavelvollisuus.

saattaa tarkoittaa pelkästään ilmoituksen tekemistä alueella toimivalle poliisiyksikölle.²⁵⁸ Täten vapaa-ajalla olevan poliisimiehen virkavelvollisuus on suppeampi kuin työvuorossa olevan poliisimiehen. Kun vapaalla oleva poliisimies näkee esimerkiksi kadulla tappelun, riittää, että hän ilmoittaa asiasta hätäkeskukseen. Työvuorossa oleva poliisimies joutuu virkavelvollisuuden rikkomisen uhalla menemään väliin esimerkissä mainittuun tilanteeseen.

Edellä mainittujen seikkojen perusteella poliisimiehen vapaa-ajalla kohtaamia voimankäyttötilanteita tulisi arvioida hätävarjelusäännöksen perusteella. Muuten poliisimiehen oikeusturva ja henki ja terveys vaarantuvat liiaksi. Poliisimiehen pitäisi pystyä tällaisessa tilanteessa tarvittaessa perääntymään tai jopa paeta paikalta. Hankala rajanvetotilanne toimimisvelvollisuuden osalta, tulee vastaa silloin, kun vapaalla oleva poliisimies kohtaa tilanteen, jossa joku on rikoksen takia vakavassa hengen tai terveyden vaarassa. Minkälaiset toimet ovat tilanteessa riittäviä? Riittääkö pelkkä soitto hätäkeskukseen vai pitäisikö poliisimiehen toimia huolimatta siitä, että hän saattaa oman henkensä ja terveytensä vaaraan. Miten tilanne muuttuu vai muuttuko se mihinkään, jos vapaalla olevalla poliisimiehellä on tilanteessa omat pienet lapset mukanaan. Ongelma on juridisesti hankala ja mielenkiintoinen, mutta valitettavasti en voi pohtia asiaa tämän enempää tutkielman rajallisen pituuden vuoksi.

4. Katsaus tulevaisuuteen - uusi poliisilaki

Uusi poliisilaki (872/2011) astuu voimaan 1.1.2014. Hallituksen esityksen mukaan uudessa poliisilaissa poliisin toimivaltuuksista säädetään nykyistä täsmällisemmin ja kattavammin ja laissa on kiinnitetty huomiota muun muassa perus- ja ihmisoikeuksien suojan tarpeille.²⁵⁹

Tutkimukseni kannalta uusi poliisilaki sisältää kaksi merkittävää muutosta. Ensimmäinen muutos liittyy poliisin voimakäytön rajojen määrittelyn täsmentämiseen lainsäädäntötasolla. Toinen muutos liittyy poliisin hätävarjelu-oikeuteen.

²⁵⁸ HE 57/1994 vp, kohta 9 § poliisimiehen toiminta-alue ja toimintavelvollisuus.

²⁵⁹ HE 224/2010 vp. Esityksen pääasiallinen sisältö.

Uudessa poliisilaisissa on aikaisemmin asetuksen tasolla olleet säännökset, voimakeinojen käyttöön varautuminen ja käytöstä varoittaminen sekä ampuma-aseen käyttö ja sitominen nostettu laintasolle, omiksi lainkohdiksi.²⁶⁰ Hallituksen esityksen mukaan sääntelyn nostaminen laintasolle johtuu siitä, että kyseisillä säännöksillä puututaan yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin, joista on perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaan säädettävä lailla.²⁶¹ Säännösten sisällölliset muutokset ovat pieniä.

Ruotsissa poliisin aseiden käytöstä on säädelty asetuksella Kungörelse (84/1969) om användande av skjutvapen i polistjänsten. *Boucht* suhtautuu kriittisesti siihen, että Ruotsissa aseidenkäyttö on säännelty vain asetuksen tasolla. Hänen mukaansa aseiden käytöstä pitäisi Ruotsissa olla laintasoinen säännös ottaen huomioon demokraattisen legimitetin ja sen, että aseiden käyttö saattaa johtaa ihmisen kuolemaan.²⁶²

Suurin säädännöllinen muutos koskee ampuma-aseiden käyttöä. Uuden poliisilain 2 luvun 19 §:n 3 momentin mukaan *Ampuma-aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta päättää päällystöön kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista.* Hallituksen esityksen mukaan sääntely johtuu aseiden käytön vakavuudesta. Esityksen mukaan esimerkiksi piiritystilanne voisi olla sellainen tilanne johon kyseinen säännös soveltuisi.²⁶³ Ruotsissa poliisimies tarvitsee poliisipäällikön luvan aseidenkäyttöön Kungörelse (84/1969) om användande av skjutvapen i polistjänsten 3 §:n mukaan, kun kyseessä on henkeen ja terveyteen kohdistuvat vaaralliset teot. *Bouchtin* mukaan kyseinen sääntelytapa tosiasiallisesti johtaa siihen, ettei poliisimies käytä aseita silloin, kun sen käyttäminen olisi tosiasiallisesti lievin tehokkain voimakeino. Riskinä Ruotsissa on, että tilanne ajetaan hätävarjeluksi, jossa aseiden käyttö on sallittua. Sääntely on hänen mukaansa vastoin oikeusvaltioperiaatetta. *Boucht* katsookin, että Ruotsin pitäisi ottaa mallia Suomen poliisilain voimakeinojen käytösäännöksestä. Kyseinen sääntelytapa olisi tarkoituksenmukaisempaa poliisimiehen näkökulmasta ja samalla se olisi paremmin sopusoinnussa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa.²⁶⁴

²⁶⁰ Säännökset on sijoitettu uuden poliisilain 2 luvun 18 - 20 §:iin.

²⁶¹ HE 224/2010 vp. Yksityiskohtaiset perustelut 2 luku 18 §.

²⁶² *Boucht* 2011, s. 476 – 477.

²⁶³ HE 224/2010 vp. Yksityiskohtaiset perustelut 2 luku 19 §.

²⁶⁴ *Boucht* 2011, s. 478 – 482.

Toinen iso muutos tutkielmani kannalta on se, että uuden poliisilain 2 luvun 17 §:n 2 momentin mukaan poliisimies toimii hätävarjelutilanteissa virkavastuulla. *Poliisimiehellä on virantoimituksessa lisäksi oikeus hätävarjeluun siten kuin rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla. Arvioitaessa hätävarjelun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset.* Hallituksen esityksen mukaan virkavastuun liittäminen hätävarjeluun ja hätävarjelun liioittelu tapauksiin tarkoittaisi, ettei poliisimiestä enää arvioitaisi siviilinä hätävarjelutilanteissa. Tämän seurauksena poliisimies olisi myös laillisuusvalvonnan alainen hätävarjeluteossa. Esityksen mukaan virkavastuun liittäminen hätävarjelutilanteeseen korostaisi valtion vahingonkorvausvastuuta ja täten edistäisi kärsineen oikeusturvaa. Virkavastuu tekisi myös hätävarjelun liioitteluna tehdyn teon rangaistavaksi virkarikoksena.²⁶⁵ Hätävarjelun puolustettavuus kriteerin arvioinnissa on lain mukaan huomioitava poliisimiehen koulutus ja kokemus. Sääntelyllä ei muuteta vallitsevaa oikeustilaa. Sääntelyllä vain vahvistetaan laintasolla se, miten puolustettavuus kriteeriä on poliisimiehen osalta aikaisemmin tulkittu oikeuskäytännössä.²⁶⁶

Hallituksen esityksessä on myös pyritty tarkentamaan esimerkkien avulla, milloin poliisimies toimii hätävarjelutilanteessa. Ensimmäisessä esimerkkitalanteessa virka-aikana kadulla kävelevä poliisimies joutuu yllättävän hyökkäyksen kohteeksi. Tällöin poliisimiehen suorittamassa puolustusteossa ei ole kyse virkatehtävän suorittamisesta, vastarinnan murtamisesta eikä välittömästi uhkaavan rikoksen estämisestä. Toisen esimerkkitalauksen mukaan hätävarjelutilanne voi tulla eteen myös virkatehtävän yhteydessä. Tällöin, jos poliisimies on suorittamassa esimerkiksi pidätystä ja joku hyökkää hänen kimppuunsa, kyse ei ole enää vastarinnan murtamisesta vaan oikeudettoman hyökkäyksen torjumisesta. Esityksessä on kuitenkin tuotu ilmi, että rajanveto hätävarjelu-oikeuden ja voimakeinojen käytösäännöksen välillä on vaikeasti täsmennettävä eivätkä nämä ongelmat ole täysin poistettavissa lainsäädännöllisillä ratkaisuilla.²⁶⁷

²⁶⁵ HE 224/2010 vp. Yksityiskohtaiset perustelut 2 luku 17 §.

²⁶⁶ Ks. KKO (75:2004).

²⁶⁷ HE 224/2010 vp. Nykytilan arviointia, toimivaltuuksia koskeva 2 luku.

4.1 Poliisimiehen oikeus hätävarjeluun uuden poliisilain mukaan – kriittistä pohdintaa

Uuden poliisilain 2 luvun 17 §:n 2 momentin mukaan *poliisimiehellä on oikeus toimia hätävarjelusäännöksen perusteella virantoimituksessa. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla.* Säättämällä poliisimiehen virantoimituksessa tekemä hätävarjeluteko virkavelvollisuuden alaiseksi poistetaan osa niistä oikeudellisista ongelmista, jotka ovat aiheutuneet siitä, että poliisimiehen voimankäyttöä on arvioitu joissain tilanteissa hätävarjelusäännöksen perusteella. Edellisessä kappaleessa on tuotu esille niitä oikeudellisia ongelmia, jotka ratkeavat, että poliisimies toimii hätävarjelussa virkavelvollisuuden alaisena.

Poliisimiehen hätävarjeluteon saattaminen virkavelvollisuuden alaiseksi ei silti poista kaikkia niitä oikeudellisia ongelmia, joita liittyy poliisimiehen hätävarjelu-oikeuteen. Hallintovaliokunta on tuonut esille, että lainmuutos on tulkinnanvarainen ja se voi heikentää poliisimiehen oikeusturvaa. Lakimuutos myös saattaa samoja viranomaistehtäviä hoitavat viranomaiset eriarvoiseen asemaan, koska esimerkiksi rajavartiolaissa ei ole vastaavaa säännöstä.²⁶⁸

Tuorin mukaan poliisimiehen hätävarjelu-oikeus on vastoin perusoikeuksia. Sääntely aiheuttaa poliisin toimivaltuuksiin väljyyttä ja tulkinnanvaraisuutta, joka ei ole linjassa perusoikeuksia rajoittavalta sääntelyltä edellytettävän täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden kanssa. Hänen mukaansa hätävarjelun ja voimakeinojen käytön välinen suhde on myös epäselvä eikä sääntelystä selviä, milloin poliisimies siirtyy voimakeinojen käytöstä hätävarjeluun. Jatkokysymyksenä *Tuori* on esittänyt kysymyksen: minkälainen virantoimituksessa ilmaantuva voimankäyttötilanne on sellainen, jossa ei voitaisi turvautua voimakeinojen käytösäännökseen.²⁶⁹

Poliisimiehen hätävarjeluteon saattaminen virkavelvollisuuden alaiseksi ei myöskään tee hätävarjelusta norminmukaista. Poliisimiehen hätävarjeluteko täyttää edelleen esimerkiksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön, joka oikeutetaan hätävarjelusäännöksen perusteella. Täten poliisimiehen ei edelleenkään pitäisi toimia hätävarjelusäännöksen

²⁶⁸ HaVM 42/2010 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Poliisilaki 17 §.

²⁶⁹ *Tuori* 2009, s. 3.

perusteella, vaan voimakeinojen käyttösäännöksen perusteella, jolloin poliisimiehen voimankäyttö on oikeusjärjestyksen mukaista.²⁷⁰ Yksittäisen poliisimiehen kannalta hätävarjelu-oikeuden käyttö virkatehtävässä, voimakeinojen käytön sijasta, heikentää oikeusturvaa, koska edellä kerrotuin tavoin todistustaakkakysymykset ovat poliisimiehelle epäedullisempia hätävarjelussa kuin voimakeinojen käytössä.²⁷¹

Edellisen kappaleen lopussa toin esille, että poliisimies saattaa vapaa-ajalla joutua turvautumaan hätävarjelutekoon, kun joku on rikoksen takia vakavassa hengen tai terveyden vaarassa. Nykyisen poliisilain aikana tällainen hätävarjelutilanne on ongelmallinen poliisimiehen kannalta, eivätkä ongelmat poistu saati vähene uuden poliisilain myötä. Pohdin edellisessä kappaleessa, kuinka laaja toimintavelvollisuus poliisimiehellä on tällaisessa tilanteessa. Uuden lain aikana toimintavelvollisuus on nähdäkseni sama kuin virkatehtävässä olevalla poliisimiehellä. Mielestäni vapaalla oleva poliisimies ei voi vetäytyä sellaisesta hätävarjelutilanteesta, jossa sivullinen on hengen vaarassa, vaan tilanteeseen on puututtava oma hengen kustannuksellakin ilman asianmukaisia voimankäyttö-, viesti- ja suojavälineitä.

Uusi poliisilaki ei poista kaikkia hätävarjeluun liittyviä oikeudellisia ongelmia ja jossain mielessä uusi laki nostaa esille uusia ongelmia, kuten edellä käy ilmi. Isompana ongelmana uudenkin lain aikana on kuitenkin se, ettei poliisin toiminta hätävarjelutilanteessa ole norminmukaista.

5. Pohdintaa ja yhteenvetoa

Tutkimuksessa on käsitelty poliisin voimankäytön rajoja sekä sitä, kumman säännöksen, hätävarjeluun vai voimakeinojen käytön perusteella poliisimiehen voimankäyttötilannetta arvioidaan. Poliisimiehen oikeus hätävarjeluun on oikeustieteessä kiistanalainen kysymys ja uudella 1.1.2014 voimaan astuvalla poliisilaila pyritään selkeyttämään tätä ongelmaan.²⁷² Laissa säännellään, että poliisimies toimii hätävarjelutilanteessa

²⁷⁰ Ks. Tutkielman toisen osan kappale 1.1 Oikeusjärjestyksen mukaista, s. 60 ja kappale 3. Punnintaa hätävarjeluun ja voimakeinojen käytön välillä, s. 80.

²⁷¹ Ks. Tutkielman toisen osan kappale 1.2 Todistustaakka syyttäjällä, s. 62. Ks. myös HaVM 42/2010 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Poliisilaki 17 §.

²⁷² Ks. Tutkielman ensimmäisen osan kappale 5.3 Oikeustiede, s. 55.

virkevastuulla. Tämä kuitenkin jättää oikeustilan edelleen epäselväksi, muun muassa sen osalta, missä tilanteessa voimakeinojen käyttö muuttuu hätävarjelukseksi. Yhteiskunnan kannalta poliisimiehen hätävarjelukonstruktio sotii oikeusvaltioperiaatetta vastaan, koska turvautuessaan hätävarjeluun, poliisimiehen teko täyttää rikoksen tunnusmerkistön, joka oikeutetaan hätävarjelusäännöksellä. Yhteiskunnan kannalta on kestävämpiä ja oikeusvaltioperiaatteen vastaista, jos poliisi taistelee vääryyttä vastaan vääryydellä. Todistustaakakysymykset ovat myös epäedullisempia poliisimiehen näkökulmasta, jos poliisin voimankäyttöä arvioidaan hätävarjeluna, eikä uusi 1.1.2014 voimaanastuva poliisilaki tuo muutosta näihin asioihin.

5.1 Poliisioikeuden ja rikosoikeuden kollisio - keskustelun avaus

Hallinto-oikeuteen liittyvän poliisioikeuden ja rikosoikeuden yhteen sovittaminen ei ole ongelmattonta.²⁷³ Jos poliisin voimankäyttöä arvioidaan rikoslain näkökulmasta, hätävarjelu ja voimakeinojen käyttö, ovat edellä kerrotuin tavoin vastuuvapausperusteita. Hätävarjelu on oikeuttamisperuste ja voimakeinojen käytön perusteella toimiva toimii automaattisesti normin mukaisesti.²⁷⁴ Poliisioikeuden näkökulma asiaan on hallinto-oikeudellinen. Kun poliisimies käyttää voimakeinoja suorittaessaan virkatehtävää, ei poliisioikeuden näkökulmasta asiaan liity rikosoikeudellisia elementtejä. Poliisilain 27 § on toimivaltanormi, jota käyttäessä poliisimies suorittaa hänelle virkaansa kuuluvia tehtäviä. Jos poliisimies pysyy toimivaltansa rajoissa, on teko automaattisesti lainmukainen.

Sinisalo on ansiokkaasti käsitellyt puheena olevaa ongelmaa tutkimuksessaan. Vaikka tutkimuksen julkistamisesta on jo kulunut paljon aikaa, on Sinisalon pohdinta edelleen käyttökelpoista, koska ongelman ydin on pysynyt muuttumattomana. Sinisalon mukaan poliisin voimankäyttöä voidaan arvioida, joko rikosoikeudellisesta tai hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta. Hallinto-oikeudellisen näkökulman mukaan, kun poliisille annetaan oikeussäännöksiin tietty toimivalta, siitä seuraa luonnollisesti, ettei tuon vallan käyttäminen voi olla rangaistavaa. Täten on itsestään selvää, ettei teosta, joka kuulu virkamiehen toimivaltaan voida rangaista. Sinisalon mukaan poliisin laillista

²⁷³ Nuotio 2005, s. 226.

²⁷⁴ Ks. Tutkielman toisen osan kappale 1.1 Oikeusjärjestyksen mukaista, s. 60.

voimankäyttöä tulisikin arvioida hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta eikä rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Hänen mielestään voimankäytön liityntä rikosoikeuteen on historiallinen jäännös. Rikosoikeudellinen liityntä juontaa siitä, ettei poliisilainsäädäntö ollut aikoinaan tarpeeksi kehittyntä. Rikoslain sääntelyllä on aikoinaan pyritty lisäämään poliisimiesten suojaa virantoimituksessa.²⁷⁵

Poliisioikeudellisesta näkökulmasta voimakeinojen liityntä rikoslakiin nykyisessä muodossa herättää kysymysmerkkejä. Muiden poliisin toimivaltanormien osalta ei ole vastaavaa liityntää rikoslakiin. Täten esimerkiksi, jos poliisimies ottaa poliisilain 11 §:n perustella henkilön kiinni, suojellakseen henkilön terveyttä juopumuksen takia, ei poliisimiehen tekoa oikeuteta rikoslain kautta, vaan teko on suoraan lain- eli norminmukainen. Jos poliisilla ei olisi ollut laillisia edellytyksiä ottaa henkilöä kiinni, niin vasta tällöin rikosoikeus astuisi kuvaan.²⁷⁶ Voimakeinojen käytösäännöksen ankkuroiminen rikosoikeudelliseksi vastuuvapausperusteeksi tuntuukin edellä esitetyn perusteella oudolta poikkeamalta hallinto-oikeuden näkökulmasta.

Poliisioikeudellisesta näkökulmasta ongelma poistuu ainoastaan lainsäädäntöä muuttamalla. Edellä esitetyn perusteella poliisioikeuden kannalta rikoslain voimakeinojen käytösäännös oikeuttamisperusteena on tarpeeton. Voimakeinojen käytön liioittelu vastuusta vapauttavana anteeksiantoperusteena on kuitenkin tarpeellinen, koska jos kyseistä säännöstä joudutaan soveltamaan, poliisimies on myös ylittänyt poliisioikeudellisen toimivaltanormin. Täten poliisimies on rikkonut lakia ja rikosoikeus astuu kuvaan mukaan ja tällöin anteeksiantoperusteen soveltaminen tulee mahdolliseksi.

Nykyinen hätävarjelukonstruktio, jossa poliisimies vapautuu virkamiehen roolista hätävarjelutilanteessa ja puolustaa itseään siviilihenkilönä, herättää myös kysymyksiä erityisesti hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta. Tämä johtuu siitä, että hallinto-oikeudellisen näkemyksen mukaan virkamiehen pitäisi olla virantoimituksessa virkamies eli virkavastuunalainen.²⁷⁷ Täten nykyinen tilanne on vastoin hallinto-oikeuden periaatteita. Uusi 1.1.2014 voimaanastuva poliisilaki korjaa tämän epäkohdan ja jatkossa poliisimies tulee toimimaan hätävarjelussa virkavastuulla. Kuitenkin uusi poliisilaki nostaa esille nähdäkseni uuden ongelman. Uuden poliisilain mukaan

²⁷⁵ Sinisalo 1971, s. 111 – 115.

²⁷⁶ Kyseeseen tällöin tulisi rikoslain 25 luvun 1 §:n vapaudenriisto.

²⁷⁷ Ks. Virkavastuusta mm. Koskinen ja Kulla 2009, s. 235 – 238.

hätävarjelusta tulee hallinto-oikeudellinen toimivaltanormi ja pahimmassa tapauksessa poliisimies voi hoitaa virkatehtäviään hätävarjelunormiin vedoten. Myös *Tuori* on tuonut esille sen, että uusi poliisilaki saattaa sisältää riskin poliisin yleisvaltuutusta vastaavan opin henkiin herättämiseen.²⁷⁸

5.2 Puolustusteossa ei ole kyse virkatehtävän suorittamisesta – kriittistä pohdintaa

Tietyissä voimankäyttötilanteissa poliisin voimakeinojen käyttötilanne muuttuu, lain esitöiden ja oikeuskäytännön mukaan, hätävarjelutilanteeksi. Poliisimiehen suojellessa itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä, ei kyse ole virkatehtävän suorittamisesta vaan hätävarjelutilanteesta.²⁷⁹ Poliisimieheltä siis tilanteessa katoaa virkatehtävä ja hän käyttää tilanteessa voimaa hätävarjelusäännöksen perusteella.²⁸⁰

Uuden poliisilain hallituksen esityksessä on pyritty esimerkin avulla selventämään, milloin poliisimiehen voimankäyttöä tulisi arvioida hätävarjelun perusteella. Esimerkissä virka-aikana kadulla kävelevä poliisimies joutuu yllättävän hyökkäyksen kohteeksi. Tällöin poliisimiehen suorittamassa puolustusteossa ei ole kyse virkatehtävän suorittamisesta, vastarinnan murtamisesta eikä välittömästi uhkaavan rikoksen estämisestä.²⁸¹

Suhtaudun hyvin kriittisesti siihen, että poliisimieheltä katoasi virkatehtävä hyökkäyksen johdosta, kuten hallituksen esityksen esimerkistä käy ilmi. Poliisilain 1 §:n mukaan *poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen*. Kun poliisimiehen kimppuun hyökätään, muodostuu poliisille hyökkäyksen johdosta virkatehtävä. Hyökkääjän teko täyttää ainakin rikoslain 16 luvun 1 §:n virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen, mahdollisesti

²⁷⁸ *Tuori* 2004, s. 512 – 515. Ks myös *Sinisalo* 1971, s. 51.

²⁷⁹ HE 57/1994 vp. 27 § ja HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 §. Ks. tutkielman ensimmäisen osan 5 luku.

²⁸⁰ Ks. Kriittistä *Tuori* 2004 ja *Nuotio* 2005. Ks. myös tutkielman toisen osan kappale 1.3 *Virkavelvollisuus*, s. 64.

²⁸¹ HE 224/2010 vp. Nykytilan arviointia, toimivaltuuksia koskeva 2 luku.

myös jonkun muun henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen tai sen yrityksen. Täten voimakeinojen käyttö on oikeutettua välittömästi uhkaavan rikoksen estämiseksi, ja jos hyökkääjä ei heti poliisin ensireaktion jälkeen lopeta hyökkäystään, voimankäyttö on oikeutettu myös vastarinnan murtamiseksi. Poliisilla on myös tapauksen johdosta pakkokeinolain (PakkokeinoL 450/1987) 2 §:n perusteella oikeus ottaa tekijä kiinni tarvittaessa voimakeinoja käyttäen.

En ymmärrä, mihin poliisilta katoaa virkatehtävä juuri siinä kohtaa, kun poliisimiehen pitäisi voimankäytöllä suojella joko omaa tai toisen henkeä ja terveyttä. Eikö elämän suojeleminen ole juuri poliisin tärkein tehtävä? Poliisi on myös ainoana viranomaisena varautunut ja kouluttautunut toimimaan vaativissa voimankäyttötilanteissa ja poliisimiehet ovat tietoisia siitä, että he voivat joutua yllättävän väkivaltilanteen eteen. Täten on perin outoa, jos poliisilta tässä kohtaa katoaa virkatehtävä ja voimakeinojen käyttötilanne muuttuu hätävarjelutilanteeksi.

Helminen, Kuusimäen ja Salmisen mukaan poliisin virkavelvollisuutena on estää sellainen toiseen kohdistuva hyökkäys, jota hätävarjelusäännöksessä tarkoitetaan, koska poliisin velvollisuutena on poliisilain 1 §:n perusteella rikosten estäminen.²⁸² *Hakonen* näkee asian toisin, eikä hänen mukaansa poliisimiehen hätävarjelutekoa tule arvioida virkavelvollisuutena. Hänestä poliisimiehen oikeusturvan kannalta on kohtuutonta asettaa poliisimiehelle tiettyyn toimivaltasäännökseen perustumattoman toimenpiteen suorittamista koskeva virkavelvollisuus. Erityisesti siitä syystä, että tällaisen lähtökohtaisesti rangaistavan toimen (hätävarjelun) laillisuus arvioidaan vasta jälkikäteen rikoslain yleisten oppien perusteella.²⁸³

Nuotio on jatkokehitellyt oppia ns. kaksoisstandardista.²⁸⁴ Alun perin oppia kaksoisstandardista on lääkintäoikeuden puolella kehitellyt *Lahti*.²⁸⁵ *Nuotion* mukaan kaksoisstandardilla tarkoitetaan, ettei hätävarjelua ja voimakeinojen käyttöä nähtäisi erillisinä oikeudellisina instituutioina, vaan poliisioikeudellinen aspekti olisi otettava huomioon poliisimiehen toimiessa hätävarjelussa. Täten poliisimies toimisi

²⁸² *Helminen – Kuusimäki – Salminen*, 1999, s. 309.

²⁸³ *Hakonen* 2006, s. 77.

²⁸⁴ *Nuotio* 2005, s. 223 – 224.

²⁸⁵ *Lahti* 2006, s. 202 – 209.

hätävarjelussa virkavelvollisuuden alaisena.²⁸⁶ *Terenius* suhtautuu kaksoisstandardiin kriittisesti varsinkin, jos sen tarkoituksena on tiukentaa poliisimiehen hätävarjeluteon sallittuja rajoja. Kaksoisstandardioppi asettaisi poliisimiehen tavallista kansalaista epäedullisempaan asemaan hätävarjelutilanteessa ja täten aiheuttaisi haasteita perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta.²⁸⁷ *Kerttulan* mukaan poliisin voimankäyttöä tulisi arvioida aina virkavelvollisuuden alaisena toimintana, kun kyse on lakisääteisen tehtävän suorittamisesta tai kun tilanne on siitä alkanut. Vastuu olisi siten riippumaton siitä, perustuuko voimankäyttö hätävarjeluuun vai voimakeinojen käyttöön. Poliisimiehen voimankäyttöä tulisi kuitenkin pyrkiä arvioimaan ensisijaisesti voimakeinojen käytön perusteella eikä hätävarjeluna.²⁸⁸

5.3 Näkökulma - voimakeinojen käytösäännös sisältää hätävarjelutyypiset teot

Hätävarjelusäännös näyttäisi mahdollistavan poliisimiehelle ankaramman ja summittaisemman voimankäytön kuin voimakeinojen käytösäännös. Tämän takia poliisimiehen on kannattanut ääritilanteessa turvautua hätävarjeluuun voimankäytön sijasta. Suhtaudun kriittisesti tähän vallitsevaan näkemykseen. Nähdäkseni voimakeinojen käytösäännös mahdollistaa riittävän voiman käyttämisen riippumatta tilanteen vaarallisuudesta tai yllätyksellisyydestä. Tämän vuoksi katsonkin, että poliisilain 27 §:ssä on sisäänrakennettuna mahdollisuus turvautua hätävarjelutyypiseen toimintaan.²⁸⁹ Mielestäni poliisin kohdatessa yllättävän väkivaltatilanteen, poliisilla pitäisi olla mahdollisuus käyttää sellaisia poliisilain 27 §:n voimakeinoja, jotka ovat tilanteeseen tarpeellisia. Pykälän 2 momentin puolustettavuuskriteeri mahdollistaa riittävän voimankäytön.

Vastarinnan vaarallisuuden huomioon ottaminen voimakeinojen voimakkuutta arvioitaessa mahdollistaa edellä esitetyn. Muut kohdat kyseisessä momentissa rajaavat ja kontrolloivat poliisin voimankäyttöä. Esimerkiksi poliisin on otettava huomioon voimavarat voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa. Vastarinnan vaarallisuutta

²⁸⁶ *Nuotio* 2005, s. 223 – 224.

²⁸⁷ *Terenius* 2007, s. 128.

²⁸⁸ *Kerttula* 2010, s. 391 – 393.

²⁸⁹ Ks. myös *Nuotio* 2005, s. 239.

arvioitaessa otetaan huomioon samantyyppisiä asioita, kun hätävarjelutilanteessa arvioidaan oikeudettoman hyökkäyksen voimakkuutta, yllätyksellisyyttä, kohdehenkilöiden lukumäärää, aseistautuneisuutta jne. Mitä vaarallisempaa tai mitä voimakkaampaa vastarinta on, sitä kovempaa voimaa poliisin on mahdollisuus käyttää kyseisessä tilanteessa. Hallituksen esityksessä on tuotu esille, että pelkän perusvarustuksen varassa toimiva yksittäinen poliisimies joutuu välitöntä toimintaa vaativassa tilanteessa käyttämään jo oman turvallisuutensa vuoksi ankarampia voimakeinoja kuin asianmukaisesti varustautunut poliisimiesosasto.²⁹⁰

Tämä tulkintamalli poistaisi tutkielmassa esiin nousseet ongelmat. Poliisimies toimisi tällöin muun muassa aina voimankäyttötilanteessa virkavelvollisuuden alaisena ja voimankäyttö olisi aina lähtökohtaisesti oikeusjärjestyksen mukaista. Katson kuitenkin, ettei hätävarjelu-oikeutta saa kokonaan poistaa poliisimieheltä. Kuten olen tuonut esille, vapaa-ajalla olevalla poliisimiehellä on oltava oikeus turvautua hätävarjeluun, jota ei pidä arvioida virkavelvollisuuden näkökulmasta. Myös jossain ääritilanteessa saattaisi poliisimiehen olla tarpeen turvautua hätävarjeluun, koska voimakeinojen käytösäännöstä ei voisi tilanteessa soveltaa. En pysty osoittamaan tällaista tilannetta, mutta tiedostan sen, että poliisin kohtaamien voimankäyttötilanteiden kompleksisuudesta johtuen lainsäädäntö ei voi huomioida kaikkia mahdollisia tilanteita. Täten jättäisin poliisimiehelle viimesijaiseksi takalaudaksi oikeuden turvautua hätävarjeluun.

5.4 De lege ferenda

Nykyinen poliisilaki ja rikoslaki mahdollistaisivat sellaisen tulkinnan, jossa poliisin voimankäyttöä arvioitaisiin aina poliisilain voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Tällainen tulkinta olisi nähdäkseni poliisioikeuden näkökulmasta jopa suositeltavaa. Voimakeinojen käytösäännös myös mahdollistaa riittävän voimankäytön hätävarjelutyyppisissä tilanteissa, koska säännös on väljästi kirjoitettu. Mielestäni tämän hetkistä, voimassa olevaa sääntelyä ei ole tarvetta muuttaa.

²⁹⁰ HE 57/1994 vp. kohta 27 § voimakeinojen käyttö.

Ongelmaksi saattaa kuitenkin muodostua voimankäytön liioittelutapaukset. Kuten olen esittänyt, voimakeinojen käytön liioittelusäännöksen soveltaminen hätävarjelutyypiseen tapaukseen saattaa johtaa poliisimiehen näkökulmasta huonompaan lopputulokseen kuin hätävarjelun liioittelusäännöksen soveltaminen. Hallituksen esityksen mukaan hyökkäyksen kohteeksi joutuneen henkilön pelolle, hätäännökselle ja kauhulle ei voimakeinojen käytön liioittelun anteeksiannettavuuden arvioinnissa anneta sitä samaa painoarvoa kuin hätävarjelun liioittelussa.²⁹¹ Voimakeinojen käytön liioittelusäännöstä tulisikin muuttaa niin, että kyseisille tuntemuksille annettaisiin painoarvoa, koska muuten poliisimiehelle asetetaan epärealistinen velvoite toimia voimakeinojen käyttötilanteessa aina oikein.

Poliisioikeuden näkökulmasta rikoslain voimakeinojen käytösäännös vastuuvapausperusteena on turha, koska jos poliisi toimii normin mukaisesti, ei voimankäytöllä ole ollenkaan rikosoikeudellista ulottuvuutta.

Uuden 1.1.2014 voimaan astuvan poliisilain mukaan poliisimies toimii hätävarjelussa virkavastuulla. Tämä saattaa lisätä poliisin hätävarjelun käyttöä ja tämän takia suhtaudun kyseiseen säännökseen kriittisesti. Uudella sääntelyllä pyritään siihen, että poliisin voimankäyttö olisi aina virkavelvollisuudenalaista toimintaa. Tähän samaan lopputulokseen olisi päästy ilman kyseistä lain muutosta, tulkitsemalla lakia edellä esittämälläni tavalla.

Lopuksi

Tutkimuksen tavoitteena oli löytää perusteltu vastaus siihen kumman, rikoslain hätävarjelusäännöksen vai poliisilain voimakeinojen, käytösäännöksen perusteella poliisimiehen tulisi vaativassa voimankäyttötilanteessa toimia. Tähän kysymykseen vastaaminen vaati asiaan liittyvien hyötyjen ja haittojen punnintaa. Tämän punninnan perusteella poliisimiehen tulisi toimia voimakeinojen käytösäännöksen perusteella. Painavimpana argumenttina on, että sallittujen rajojen sisällä pysyvä voimakeinojen käyttö on aina oikeusjärjestyksenmukaista toisin sanoen laillista.

²⁹¹ HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.6 §.

Tutkimuksessa tuli esille myös muita oikeudellisia ongelmia, jotka liittyvät poliisin voimankäyttöön. Tällainen ongelma oli tutkimuksen sijoittuminen sekä poliisioikeuden että rikosoikeuden alaan. Poliisioikeuden näkökulmasta voimakeinojen käyttö on hallinnollinen toimivaltanormi, eikä asian pitäisi liittyä millään tavalla rikosoikeuteen, jos voimakeinojen käyttö on lainmukaista. Rikosoikeuden näkökulmasta voimakeinojen käyttö on vastuuvapausperuste, jolla oikeutetaan poliisimiehen teko ja joka ilman oikeuttamisperustetta tehtynä olisi rikos. Täten poliisimiehen voimakeinojen käyttö on sekä hallinnollinen toimivaltanormi että rikosoikeudellinen oikeuttamisperuste. Kyseinen kaksoissääntely nostaa vääjäämättä kysymyksen, onko tämä tarpeellista.

Tutkimuksessa tuli ilmi myös se, että hätävarjelutilanteessa virkatehtävää suorittavalta poliisimieheltä katoaa puolustustilanteessa virkatehtävä. Suhtaudun tähän näkemykseen kriittisesti, koska tämä aiheuttaa vaaran kansalaisten perusoikeuksien toteutumiselle. Ongelmaa on hankala poistaa pelkästään laintulkinnan avulla, koska poliisilain kuten rikoslainkin esitöiden ja oikeuskäytännön mukaan poliisin voimankäyttö muuttuu tietyissä tilanteissa hätävarjeluksi.²⁹² Näkemykseni mukaan voimakeinojen käyttösäännös voisi sisältää hätävarjelutyypiset tilanteet, mutta koska rikoslain ja poliisilain esityöt puoltavat toisenlaista tulkintaa, tulisi kyseinen ongelma ottaa lainsäätäjän tarkempaan tarkasteluun.

Tutkielman aihealue on hyvin monitahoinen ja laaja. Täten en ole voinut käsitellä kaikkia tutkielmassa esiin nousseita kysymyksiä sillä intensiteetillä, mitä niiden perusteltu käsitteleminen olisi vaatinut johtuen tutkielman rajatusta pituudesta. Liian vähälle huomiolle on erityisesti jäänyt tutkimusongelman käsittely perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan poliisin voimankäyttöä koskevan kansallisen sääntelyn on oltava riittävän tarkkaa, jotta se olisi ihmisoikeussopimuksen mukaista.²⁹³ Tämä herättää väistämättä kysymyksen, onko poliisimiehen hätävarjelukonstruktio edes ihmisoikeussopimuksen mukainen. Olen myös tietoinen, etten todennäköisesti ole havainnut kaikkia aiheeseen liittyviä relevantteja oikeudellisia kysymyksiä ja/tai ongelmia johtuen aiheen kompleksisuudesta. Tutkimuksen mukaan on kuitenkin selvää, että poliisilla on nykyllä sääntöjen ja oikeuskäytännön mukaan oikeus toimia äärimmäisessä

²⁹² HE 57/1994 vp. 27 §, HE 44/2002 vp. Yksityiskohtaiset perustelut. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet B.4 ja HE 224/2010 vp. Nykytilan arviointia, toimivaltuuksia koskeva 2 luku.

²⁹³ Korff 2006, s. 27 ja Huohvanainen v. Suomi 13.3.2007

voimankäyttötilanteessa yleisen hätävarjelusäädöksen perusteella. Mutta kysymys kuuluukin, pitääkö poliisimiehellä virassa olleessaan olla tämä oikeus?